

T.C.
ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE VE HÜSEYİN REMZİ'YE AİT "TIBB-I NEBEVİ" KAYNAKLI ESERLERİN KARŞILAŞTIRMASI

Abdurrahim KUŞÇUOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. İlhan YILDIZ

Çankırı - 2023

T.C

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI

İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE VE HÜSEYİN REMZİ'YE AİT "TIBB-I NEBEVİ" KAYNAKLI ESERLERİN KARŞILAŞTIRMASI

Abdurrahim KUŞÇUOĞLU
ORCID: 0000-0003-3184-7805

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Prof. Dr. İlhan YILDIZ

Çankırı – 2023

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ ..... **i**
ONAY ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
ÖZET ..... **iv**
ABSTRACT ..... **v**
KISALTMALAR ..... **vi**

1.GİRİŞ **1**
1.1.Genel Hatlarıyla Tıbb-ı Nebevi Kavramı **1**
1.2.Tıbb-ı Nebevi Kavramının, Hz. Muhammed'in Yaşadığı Dönem İçindeki Yeri **2**
1.3.Tezin Özgün Değeri **3**
1.4.Tezin Yaygın Etkisi ve Katma Değeri **4**
1.5.Materyal ve Yöntem **4**

İKİNCİ BÖLÜM: HÜSEYİN REMZİ'NİN HAYATI **5**
2.1. Kısaca Biyografisi **5**
2.2. Eserleri **6**
2.3. Osmanlıca Eser Bağlamında Tıbb-ı Nebevi(*TIBB-I NEBEVİ Hz. Muhammed ve Tababet*) **8**
2.4. Dört Unsur Meselesi **9**
2.5. Mizaç **9**
2.6. Ahlât **10**
2.6.1. Kan 10
2.6.2. Balgam 10
2.6.3. Safra 10
2.6.4. Sevda 11
2.7. Meni **11**
2.8. Hayati Ruhlar **11**
2.9. Güç ve Kuvvet **11**
2.10. Kudret ve Kifayet: **12**
2.10.1. Sıhhat 12
2.10.2. Hastalık 13
2.11. Eski Tababet **15**
2.11.1. Sıhhatin Korunması 15
2.11.2. Hüseyin Remzi'nin Tıp Tanımlaması 21
2.11.3. Hüseyin Remzi'nin Tabiplikte Liyakat Meselesiyle İlgili Düşünceleri 23
2.12. Nebevi Tıp Çerçevesinde Hüseyin Remzi'nin Değindiği Çeşitli Hastalıkve Tıbbi Uygulamalar **26**
2.12.1 Humma 26
2.12.2 Key (Dağlama) Uygulaması 27
2.12.3. Keleb 28
2.12.4. Hastalık Durumlarında Yeme İçme Bahsi 29
2.12.5. Hastalığın El İle Yoklamak Suretiyle Anlaşılması Durumu 30
2.12.6. Himye (Perhiz) 30
2.12.7. Bulaşıcı Hastalıklar 31
2.12.8. Taun (Veba) 31
2.12.9. Çiçek Hastalığı 33
2.12.10. Kızamık ve Su Çiçeği 34

2.12.11. Kolera....34
2.13. Nebevi Tıbba Dair Uygulamalar ve İlaçlar....36
2.13.1. Namaz....36
2.14. Nebevi Tıp Eksenli Sünnet ve Vasiyetler....37
2.14.1. Ağaç Kavunu....38
2.14.2. Pirinç....39
2.14.3. İrak....39
2.14.4. Tavşan ve Ada Tavşanı....40
2.14.5. Mersin Ağacı....40
2.14.6. Bakla....41
2.14.7. Berdi....41
2.14.8. Karpuz....42
2.14.9. Yumurta....43
2.14.10. Temr....43
2.14.11. Tin....44
2.14.12. Ceviz....45
2.14.13. Çörek Otu....46

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İBN KAYYİM EL - CEVZİYYE'NİN HAYATI....47
3.1. Kısaca Biyografisi....47
3.2. Metodu....48
3.3. Başlıca Eserleri....48
3.4. Arapça Eser Bağlamında Tıbb-ı Nebevi (Tıbbu'n Nebevi)....51
3.5. Kalp Hastalıkları Faslı (*Psikolojik Hastalıklar*)....51
3.6. Beden Hastalıkları Faslı....52
3.7. Peygamber (sav)'in Doğal İlaçlarla Tedavi Yöntemine Örnek TeşkilEdecek Belli Başlı Hastalıklar ve Onları İyileştirmeye Yönelik Tavsiye,Telkin ve Pratikler....52
3.7.1. Sıtma Tedavisi....52
3.7.2. Yarayı Tedavi Etme Yöntemi....54
3.7.3. Hacamat Yöntemi....55
3.7.4. Hacamat Uygulamasının Peygamber Efendimiz Tarafından Tavsiye Edilen Zaman Aralıkları....56
3.7.5. Dağlama Yöntemi....58
3.7.6. Kalp Hastalığı Tedavi Yöntemi....59
3.7.7. Gıdaların Zararını Önleme ve Faydasını Arttırmaya Yönelik Takviye Yöntemler....60
3.7.8. Perhiz İle Tedavi Yöntemi....61
3.7.9. Sivilce Tedavisi....62
3.8. Tabiblikte Liyakat....63
3.9. Peygamber Efendimiz'in Dua ile Şifaya Kavuşulacağına İşaret EttiğiBelli Başlı Hastalıklara Örnekler....64
3.9.1 Göz Değmesi....64
3.9.2. Endişe, Kaygı, Keder ve Üzüntüyü Tedavi Etmedeki Dua ve Tavsiyeleri....65
3.9.3. Uykuya Mani Olan Korku ve Uykusuzluğun Tedavisi....67
3.10. Peygamber Efendimiz'in Sağlığı Korumadaki Uygulaması....68
3.10.1. Peygamber Efendimiz'in Yemek İçin Oturma Şekli....70
3.10.2. Peygamber Efendimiz'in Su İçmedeki Yöntemi....71
3.11. Peygamber Efendimiz'in Zikrettiği Bazı Basit İlaçlar, Fiziki ve RuhsalGıdalar....73
3.11.1. İsmid....73
3.11.2. Ütrüç (Turunç)....73
3.11.3. Belah (Olgunlaşmamış Hurma)....75

3.11.4. Basal (Soğan) 76
3.11.5. Temr (Hurma) 76
3.11.6. Tin (İncir) 77
3.11.7. Selc (Kar) 78
3.11.8. Sum (Sarımsak) 78
3.11.9. Serid (Tirit) 79
3.11.10. Cübn (Peynir) 79
3.11.11. Habbetüssevda (Çörek Otu) 80
3.11.12. Hall (Sirke) 81
3.11.13. Zeheb (Altın) 82
3.11.14. Reyhan (Güzel Koku) 83
3.11.15. Rumman (Nar) 84
3.11.16. Zeyt (Zeytinyağı) 85
3.11.17. Sivak (Misvak) 86
3.11.18. Hindiba (Frenk Salatası) 87
3.11.19. Sabır 87
3.11.20 Savm (Oruç) 88
3.11.21 Salât (Namaz) 88
3.11.22. Kur'an 89
3.12. İbn Kayyim el- Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi* Kapsamında PaylaştığıPratik Bilgi ve Tavsiyeler 90

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE VE HÜSEYİN REMZİ'NİN "TIBB-I NEBEVİ" KAYNAKLI ESERLERİ ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA 93
4.1. Tıbb-ı Nebevi Kavramının, İbn Kayyim el- Cevziyye'nin Yaşadığı DönemİçindekiYeri 103
4.2. Tıbb-ı Nebevi Kavramının, Hüseyin Remzi'nin Yaşadığı Dönem İçindekiYeri 104

5. SONUÇ 105

6. KAYNAKÇA 107

7. ÖZGEÇMİŞ 112

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım *İbn Kayyim el- Cevziyye ve Hüseyin Remzi'ye Ait "Tıbb-ı Nebevi" Kaynaklı Eserlerin Karşılaştırması* adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

…./…/ 2023

Abdurrahim KUŞÇUOĞLU

ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Abdurrahim KUŞÇUOĞLU tarafından hazırlanan *İbn Kayyim el- Cevziyye ve Hüseyin Remzi'ye Ait "Tıbb-ı Nebevi" Kaynaklı Eserlerin Karşılaştırması* başlıklı bu çalışma, *……/……/2023* tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda oybirliğiyle başarılı bulunarak jürimiz tarafından *Felsefe* Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİSİ ÜYELERİ (Ünvanı, Adı ve Soyadı)

Danışman :Prof. Dr. İlhan YILDIZ İmza: ……..

Jüri Üyesi : Prof. Dr. İsmail HANOĞLU İmza: ……..

Jüri Üyesi :Doç. Dr. Sefer KALAMAN İmza:……

ONAY

Bu Tez, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../…./ 2023 tarih ve..... sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Coşkun POLAT
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

"İbn Kayyim el- Cevziyye ve Hüseyin Remzi'ye Ait "Tıbb-ı Nebevi" Kaynaklı Eserlerin Karşılaştırması" başlığı altında isimlendirdiğimiz tez çalışmamız kapsamında, bir yandan Tıbb-ı nebevi kavramının ne olduğunu izah etmeye çalışırken bir yandan da belirlemiş olduğumuz eser referansları doğrultusunda bu kavramın ele alınış biçiminin hem Osmanlı hem de Arap Medeniyeti perspektifinde nasıl gerçekleşmiş olduğunu tespit etmeye çalıştık.

Felsefenin, somut gerçeklikler ve metafizik kavramlarla varlığını belirleyen yapısı içinde, yalnız ve yalnız kendi bakış açımızı özümseyen bir düşünsel tavırla hareket etmek, birtakım yanlışlar doğurabilmekte ve bu tavır beraberinde, doğru olarak bildiklerimiz dışında kalan her türlü yaklaşımı reddetme refleksine dönüşebilmektedir.

Tıbb-ı nebevi kavramı da felsefi perspektif bünyesinde söz konusu bu olumsuz yaklaşımlardan nasibini alabilmektedir. Tezimiz kapsamında; bu türlü yaklaşımların temelsiz ön yargılardan ibaret olduğunu ortaya koymaya çalışırken, bu kavramın felsefe bilimi içinde değerlendirilmesi gereken ve bu anlamda da felsefi çalışmalara yeni bir soluk katacağını umduğumuz yönünü gözler önüne serme gayreti içinde olacağız.

Tıbb-ı nebevi ile ilgili araştırma ve çalışmalar yapmam hususundaki tavsiye ve teşvikleri ile bu tezin ortaya çıkması noktasında bana ilham kaynağı olmuş olan muhterem hocam Prof. Dr. İlhan YILDIZ' a hususi teşekkürlerimi bir borç bilirim.

Tez çalışmalarım süresince benden manevi desteklerini esirgemeyen ve bu anlamda bana motivasyon kaynağı olan aileme de müteşekkirim.

01/06/2023

Abdurrahim KUŞÇUOĞLU

ÖZET

Tezin Başlığı: İbn Kayyim el- Cevziyye ve Hüseyin Remzi'ye Ait "*Tıbb-ı Nebevi*" Kaynaklı Eserlerin Karşılaştırması

Tezin Yazarı: Abdurrahim KUŞÇUOĞLU
Danışman: Prof. Dr. İlhan YILDIZ
Anabilim Dalı: Felsefe
Tezin Türü: Yüksek Lisans
Kabul Tarihi : …

İnsanı her yönüyle anlamaya çalışan felsefe, bu anlama ve bilme eylemi doğrultusunda, onu sadece akıl ve zihin odaklı soyut bir içerik olarak kabullenmemiş, fiziksel boyutuyla da inceleme ihtiyacı hissetmiştir. Bu nedenle felsefe ve tıp birbirinden uzak iki ayrı bilimsel alanmış gibi algılanamaz. Bununla beraber, tıpla ilgilenmiş olan filozofların, hem Antik Yunan Felsefesinde (Hippokrates, Claudios Galenos) hem de İslam Felsefesinde (İbn-i Sina) yaptıkları çalışmalar, felsefe ve tıp münasebetinin ispatı niteliğinde olmakla birlikte, tıp biliminin temelini de teşkil etmektedir.

İslam felsefesi filozoflarının ve İslam öncesi filozofların tıpla ilgili söz konusu çalışmalarının, Tıbb-ı nebevi açısından ele alınacağı bu tez kapsamında; Peygamber Efendimiz' in, hastalıkların tedavisi ve şifa yolları üzerine hadisler aracılığıyla bizlere işaret ettiği tıbbi yöntemler, Osmanlıca ve Arapça kaynakların karşılaştırmalı olarak incelenmesi boyutuyla analiz edilmeye çalışılacak ve tıp felsefesi olgusuna yeni bir perspektif kazandırma durumu amaçlanacaktır. Bu bağlamda referans alınacak olan iki temel kaynak, Osmanlıca eser yönüyle Hüseyin Remzi'nin, Arapça eser yönüyle de İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Tıbb-ı Nebevi* kaynaklı kitapları olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Hüseyin Remzi, İbn Kayyim, tıbb-ı nebevi, tıp felsefesi

ABSTRACT

Thesis Title : Comparison Of "*Prophetic Medicine"* Sourced Works Of Ibn Qayyim Al-Jawziyya And Hüseyin Remzi
Author : Abdurrahim KUŞÇUOĞLU
Supervisor : Prof. Dr. İlhan YILDIZ
Department : Philosophy
Thesis Type: Master's Thesis
Date : ……..

Philosophy, which does not perceive the human being as an abstract content focused only on the mind and deals with its physical dimension, felt the need to examine the human being in this direction in every aspect. At this point, it is not correct to perceive philosophy and medicine as two separate scientific fields that are far from each other. However, the existence of the relationship between philosophy and medicine, the studies of ancient Greek and Islamic philosophers, such as Hippocrates, Galen, Avicenna, in the field of medicine are proof.

Within the scope of this thesis, the studies of pre-Islamic and post-Islamic philosophers in the field of medicine will be mentioned and this action will be performed in the time of the Prophetic Medicine. In this context, in the light of the hadiths of Prophet Muhammad, the treatment of diseases and the way of being a medicine for them will be discussed. While doing this, Ottoman and Arabic works will be analyzed comparatively and the aim will be to add a new perspective to the philosophy of medicine. While the sourced work *Tıbb al Nabawi* which belongs to Hüseyin Remzi, will constitute the basic work in Ottoman language, Ibn Qayyim al- Jawvziyya's al- *Tıbb al-Nabawi* will form the basic reference part in Arabic.

Key Words: Hadith, Hüseyin Remzi, Ibn Qayyim, philosophy of medicine, prophetic medicine

KISALTMALAR

A.g.e. Adı geçen eser

Bkz. Bakınız

C. Cilt no

Çev. Çeviren

Düz. Düzenleyen

Ed. Editör

Haz. Hazırlayan

Md. Madde

S. Sayfa numarası

TDV Türkiye Diyanet Vakfı

Yay. Yayın

Yaz. Yazan

1. GİRİŞ

1.1. Genel Hatlarıyla Tıbb-ı Nebevi Kavramı

Tıbb-ı nebevi, Peygamber Efendimiz'in sağlığa yönelik tavsiye ve söylemlerini içerir. O'nun insanlığa kazandırmak istediği bu pratiklerdeki hedef; hem birey bazında hem de genel mahiyetiyle toplum sathında sıhhat şuurunu tesis etmek ve bir anlamda sağlığın; varken muhafaza edilmesi, yitirilmişken geri kazanılması adına gösterilecek gayretin büyük önemine ve gerekliliğine dikkat çekmektir.

Zira Allah'ın emaneti olan ruh ve beden bütünlüğü içinde insan; ancak ve ancak sağlıklı olması kaydı ile O'na karşı yükümlü kılındığı kulluk vazifesini ifa edebilecek ve emaneti muhafaza ile hıyanet içinde olmayacaktır. Peygamber Efendimiz'in dile getirmiş olduğu sağlığa dair tüm bu tavsiye, söylem ve uygulamaların aynı zamanda deneyimsel olan yönüne de, arz etmeye çalışıyor olduğumuz tıbb-ı nebevi tanımlaması içinde vurgu yapmayı uygun görmekteyiz.

Bu emprik özellik bizatihi Peygamber Efendimiz'in kendisine ilham olunan ilim ile harmanlanmış ve kadim tıp uygulamalarına nebevi bir hüviyet kazandırılarak Tıbb-ı nebevi adı altında farklı ve spesifik mahiyette bir tıp perspektifi teşekkül etmiştir.

Kur'an-ı Kerim'in bilimleri kapsayan ve onları çeşitli izah ve üsluplarla örnekledirmeye çalışan yapısı içerisinde tıp biliminin de insan sağlığına yönelik ortaya sunmuş olduğu bilgileri nebevi perspektiften beyan yoluna gitme ve vüzuha kavuşturma durumu da tıbb-ı nebevi olgusunun gerekliliğne ve önemine işarettir.

Tıbb-ı nebevi kavramının kazandırmış olduğu bir diğer ilm-i katkı ise, tıbb-ı nebevi ile ilgili yazılmış olan eserlerin sağladığı medikal kazanımlar ve tıp bilimi kapsamında takip edilmesi elzem olan bir çok ilim adamı ve incelenmeye değer birçok eserin varlığı olmuştur. Hastane kavramının ilk olarak İslam coğrafyasında literatüre girmesi, İbn-i Sina'nın yazmış olduğu tıp kitaplarının asırlar boyunca Avrupa üniversitelerinde oktulan birer başucu eseri olması, Zahravi'nin daha önce emsaline rastlanmamış ameliyat aletlerini kullanması ve bu aletlerle ilk

ameliyatı gerçekleştirmesi, aşı kavramının İslam coğrafyasında ortaya çıkması gibi durumlar yukarıda zikretmiş olduğumuz izahın ispatı niteliğindedirler.

1.2. Tıbb-ı Nebevi Kavramının, Hz. Muhammed'in Yaşadığı Dönem İçindeki Yeri

Peygamber Efendimiz'in tavsiye, söylem ve uygulamalarındaki hikmetin, büyük ve eşi görülmemiş bir teslimiyet bilinci ile farkında olan sahabenin, bu pratikleri adeta birbirleriyle yarışırcasına hayatlarına tatbik etme arzuları; Tıbb-ı nebevinin o dönem içindeki algılanış ve uygulanış durumu hakkında gerekli tüm ipuçlarını bizlere sunmaktadır. Bu hususu tezimizin Arapça ana kaynağını teşkil ediyor olan İbn Kayyim el- Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi* adlı eserindeki dağlama yöntemi ile ilgili şu hadis ve yorum özelinde örneklendirmek meseleyi çok daha anlaşılır kılacaktır. Cabir bin Abdullah'dan rivayetle;

"Peygamber (sav), Ebu Bekir bin Kab'e bir doktor gönderdi, o da bir damarını kesti ve üzerini dağladı."[1] "Ensardan birinin koluna yassı bir ok değdi; Peygamber (sav) dağlanmasını emretti."[2] Bu hadis doğrultusunda anlaşılmaktadır ki; Peygamber Efendimiz dağlama yapmayı bu türden yaralanmalar için uygun ve gerekli bir uygulama olarak tavsiye etmektedir. Fakat böylesi bir şeyin uygulanmasını sadece tavsiye etmiş olması bile dağlamanın maksadını aşan (yukarıdaki hadiste geçen bahse konu yaralanmalar) düzeylerde uygulanmaya başlaması durumunu doğurmuştur. Bu çıkarıma aşağıda sunmuş olduğumuz şu hadisten ulaşmaktayız.
"Ben dağlamayı sevmem"[3] başka bir lafızda da "Ümmetimi dağlamaktan men ederim."[4]
İşte tam da bu noktada İbn Kayyim şöyle söyler; "*Dağlamayı men etmesi, şifa için dağlama isteme dolayısıyladır. Onlar ne zaman dağ yapmazlarsa helak olacaklarını sanırlardı. Bu niyetlerinden dolayı onları men etti."*[5] Buradan da anlaşılacağı üzere Peygamber Efendimiz'in yaşadığı dönem içinde Tıbb-ı nebevinin tesiri ve hayata yansıyan pratik yönü çok güçlü bir vaziyet arz etmekteydi. Bununla beraber tıp olgusunun dünyevi yönü ve bu cihete Peygamber Efendimiz'in vermiş olduğu önem: Hayata dair ihmal edimemesi gereken hususların pratik bir

[1]Ebû Dâvud Süleymân b.el- Eş'ab b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî (ö.275/889), *Sünenu Ebû Dâvud*, 3864,İbn Mace Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el- Kazvînî, (ö.273/887), *Sünenu İbn Mace* 3493
[2]Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875)*el-Câmiʿu'ş-ṣaḥîḥ,*5712
[3]Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muğîre el-Buhârî (ö.256/870), *Sahîhu'l-Buhârî,*5704, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875)*el-Câmiʿu'ş-ṣaḥîḥ,*5706,5707
[4]Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî (ö. 261/875)*el-Câmiʿu'ş-ṣaḥîḥ,*5707
[5]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıbbu'n Nebevi*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2020, s.65-66

nebevi ikaz şeklinde zuhur etmesi, insanın sağlık mefhumunda ihmale kapılmaması ve bu hususa ehemmiyetle eğilmesi gerektiği hakikatine kutsal bir delil ve işaret hükmü taşır.

"İslam öncesi dönemden kalma tababet alanında görülen hurafe ve batıl inançlara Hz. Peygamber (sav) adeta savaş açmıştır."[6]

Bu anlamda örnek teşkil etmesi açısından belirtme ihtiyacı duyduğumuz bazı hurafelere şu şekilde değinebiliriz.

"Beraberlerinde bir tavşan kemiği taşıdıkları takdirde, hastalıktan korunacaklarına inanırlardı"[7]

"Yılan sokmuş bir kimseyi yılanın zehri vücutta yayılmasın diye uyutmazlar, üstüne başına ziller takarlardı"[8]

"Vebadan korunmak için merkep gibi anırırlar"[9]

Yukarıda değinmiş olduğumuz bu ve benzeri hurafeler, İslam öncesi dönemin tıp sahasında içinde bulunduğu cehalet durumunun özeti niteliğindedir.

1.3. Tezin Özgün Değeri

İslam felsefesi bünyesinde tıp bilimiyle ilgilenmiş olan filozofların çalışmalarıyla alakalı olarak hatırı sayılır nitelikte araştırma yapılmaması, İslam toplumu adına bir eksikliktir. Bu tezle, mesele üzerinde düşünmeyi ve çözüm adına ana kaynakları referans alarak özgün bir araştırma yapmayı hedeflemekteyiz. Söz konusu bu hedef doğrultusunda, tezimizin, tıp felsefesi alanında Peygamber öncesi ve sonrası filozofların, din bilimcilerinin çalışmalarına tıbb-ı nebevi perspektifinden bakmaya zemin hazırlayacağı, bununla birlikte; Osmanlıca ve Arapça eserlerin

[6]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.15
[7]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.15
[8]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.15
[9]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.15

konuyu ele alış biçimlerinin irdelenmesiyle de İslam tıp felsefesi çalışmalarına ivme kazandıracağı düşünülmektedir.

1.4. Tezin Yaygın Etkisi ve Katma Değeri

Özellikle klasik Yunan düşünce geleneğinin etkisi altında yapılmış olan tıp felsefesine yönelik çalışmalar, tıp biliminin sadece deneye dayalı ve gözlemsel yapıdan ibaret bir pozitivist yaklaşım tarzı ile ele alınabileceği izlenimini doğururken, İslam medeniyetinde İbn-i Sina başta olmak üzere tıp felsefesi alanındaki diğer filozofların çalışmaları; yalnızca deney ve gözleme dayalı olmakla kalmayıp, sebep sonuç ilişkisi içerisinde kanıta dayalı metod izlemekle beraber, tıp bilimini metafizik öğelerle de buluşturmuştur. Aslında tıbbın sadece vücudun somut boyutta gözlemlenebilen rahatsızlıklarıyla ilgilenen yönü değil, aynı zamanda psikoterapi yönü de olduğu düşünüldüğünde; İslam felsefesinin, tıp bilimindeki bu metafiziksel yaklaşım biçiminin, sıhhat boyutuyla elzem olan bir tedavi eksikliğini de giderdiğinden söz etmemiz mümkün olacaktır. Dolayısıyla tarihsel süreç içinde felsefe ve tıp arasındaki bağın oluşturulma şekli ve sunuluş biçimi farklılık arz etse de özünde insanlık adına pragmatik hedefler barındırmıştır. Tezimizin katma değeri; felsefe ve tıp ilişkisi özelinde her iki bilim dalının ihtiva ettiği bu pragmatik yapıya sağlayacağı dinamiktir.

1.5. Materyal ve Yöntem

Tezin hazırlanış safhasında yapılan ilk eylem; konu muhteviyatlı kaynakların toparlanıp incelenmesi olmuştur. Tez konusu kapsamında istifade edilebilecek referans kitaplar fazla olmamakla birlikte tıbb-ı nebevi kaynaklı dergi, makale ve elektronik datalarla sunulmuş olan içerikler doğrultusunda araştırmanın hacmi genişletilmiştir. Sonraki aşamalarda ise, elde edilen bilgilerin adım adım irdelenmesi ve çözüm odaklı yorumlama, mukayese ve değerlendirmelerle tez yazımına geçilmiştir. Çalışmada; Osmanlıca eser kısmını teşkil eden ana kaynak **Hüseyin Remzi'** nin ***TIBB-I NEBEVİ Hz. Muhammed ve Tababet*** (Tercüme: Selahaddin Alpay), Arapça eser kısmını teşkil eden ana kaynak ise; **İbn Kayyim el- Cevziyye**'nin ***Tıbbu'n Nebevi'*** si (Tercüme: Abdulvehhab Öztürk) olmuştur. Tezimizin Osmanlı dönemi referans kaynağını teşkil eden Hüseyin Remzi'ye ait *TIBB-I NEBEVİ Hz. Muhammed ve Tababet* adlı eser; yazarı tarafından dönemi içinde bu sahada yazılmış ilk eser olması nedeniyle özel bir öneme sahiptir.

İKİNCİ BÖLÜM: HÜSEYİN REMZİ'NİN HAYATI

2.1. Kısaca Biyografisi

Hüseyin Remzi, 26 Mart 1839 tarihinde İstanbul'un Kasımpaşa semtinde dünyaya gelmiştir. Eğitim hayatına doğduğu semt olan Kasımpaşa'da mahalle mektebinde başlamıştır. Rüştiyeye başladığı tarih 1851'dir. Buradan mezun olduktan sonra, bugünkü karşılığıyla lise olan idadiye 1854 yılında Mekteb-i Tıbbıye-i Şahane'de[10] başlamıştır.

Yükseköğrenimini yine lise eğitiminin bir devamı niteliğinde olmak üzere bugünkü karşılığıyla tıp fakültesi olan Mekteb-i Tıbbiye'de tamamlayan Hüseyin Remzi, buradan 1866 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetinin ardından hekimlik vazifesine ordu bünyesinde başlamıştır. İlk görev yeri Manastır'dır.[11]

Manastır'ın ardından vazifesini İstanbul'da icra etmeye devam eden Hüseyin Remzi, bir müddet için bulunduğu Avusturya'dan tekrar İstanbul'a dönmüş ve ordudaki vazifesine bahriyede devam etmiştir. Hüseyin Remzi, hem mikrobiyolog hem de zoolog yönü olan bir ilim adamı olması hasebiyle çeşitli yükseköğretim kurumlarında eğitmen olarak görev yapmıştır. Bunlardan başlıcaları şunlardır;

Mekteb-i Tıbbıye-i Mülkiye[12], Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane[13], Darüşşafaka (bu kurumda hocalıkla beraber hekimlik görevi de icra etmiştir) Hüseyin Remzi'nin en önemli ve onun araştırmacı kimliğine en fazla hitap eden yönü mikrobiyoloji sahasındaki çalışmalarıdır. Kendi döneminde kuduz aşısı ile ilgili araştırmalar yapmak ve bu hastalığın aşısı ile ilgili çalışmalarda yer almak üzere Osmanlı Devleti himayesinde, Paris'teki Pasteur Enstitüsüne gönderilen bilim heyetinin, Hüseyin Hüsnü Bey ve Zeoros Paşa ile birlikte içinde yer almıştır.

[10]Türkiye tarihindeki ilk tıp fakültesidir. Bugünkü İstanbul Üniversitesi İstanbul Tıp Fakültesi'nin Osmanlı'nın son dönemlerindeki adıdır. Prof. Dr. Fatma Arın Namalhttps://istanbultip.istanbul.edu.tr/tr/content/tarihce/istanbul-tip-fakültesi-kisa-tarihcesi
[11]Bugünkü Kuzey Makedonya sınırları içinde yer alan bir şehir
[12]Sivil Tıp Mektepleri. http://kaynakca.hacettepe.edu.tr
[13]Kara Harp Enstitüsü. https://www.msu.edu.tr

Kuduz aşısı ile ilgili edindiği tecrübe ve bilgi birikimini; çiçek aşısı ile ilgili araştırmalar doğrultusunda da devam ettiren Hüseyin Remzi, bu hususta aşı birimlerinin kurulmasına ve nihayetinde de 1892 yılında Telkihane-i Şahane'nin[14] kurulmasına öncülük etmiş ve idaresini üstlenmiştir. Ayrıca yine kendi dönemi içinde dünyanın yarısını etkisi altına almış olan kolera ile ilgili çalışmalarda da önde gelen Osmanlı tıp bilim adamları arasında yer almıştır.[15] Bu kapsamda yine Osmanlı Devlet'i tarafından çalışmalarda bulunmak üzere Halep'te vazifelendirilmiştir. Hüseyin Remzi, 1896 Aralık ayının 18. günü İstanbul'da vefat etmiştir.

2.2. Eserleri

Hüseyin Remzi'nin hem zoolog hem de mikrobiyolog yönü olduğundan, kısaca değinmiş olduğumuz biyografisinde bahsetmiştik. Dolayısıyla ortaya koymuş olduğu eserler, zooloji ve mikrobiyoloji sahalarında kaleme almış olduğu kitaplardır. Bu iki alanda oluşturduğu en önemli iki eser aşağıda açıklandığı şekildedir.

- **İlm-i Hayvanat[16]**

Bu eser zooloji alanında yazdığı bir eserdir.

- **Kuduz İlleti ve Tedavisi:**

Bu eser, Hüseyin Remzinin mikrobiyoloji alanında ortaya koyduğu bir çalışmadır. 1890 yılında yazılmıştır. Özellikle müellifin Pasteur Enstitüsünde edindiği bilgi ve tecrübeleri ihtiva eder. Bu iki bilim dalı dışında Hüseyin Remzi'nin tıp tarihine yönelik kaleme almış olduğu **Tarih-i Tıbb[17]** adlı eseri de mevcuttur.

Hüseyin Remzi'nin kaleme almış olduğu diğer eserler ise şunlardır;

---

[14] Çiçek Aşısı Üretim Merkezi. http://kutuphane.istanbul.edu.tr

[15] Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.118

[16] 1873 yılında yazılmıştır. Bati dillerinden Türkçeye çevrilmiş ilk temel zooloji eseridir. https://hipokratist.com/

[17] Mısır ve Eski Yunan Tababeti anlatılmaktadır. 350 sayfa olarak 1890 yılanda basılmıştır. https://hipokratist.com/

- **Tababet-i Arap**
- **Zeria-i Adab-ı Kemal-i Luhum**
- **Aşı Ameliyatı**
- **Jeotheni**
- **Hayvanatın Teşrih ve Fizyolojisi**
- **Tedavi-i Baledlik**
- **Saire**
- **Dürer-i Esdaf**
- **Muntehabat-ı Hüseyin Remzi**
- **İhtimar**
- **Erbaa-i Kemal**
- **Rehber-i Hakikat**
- **Emraz-ı İnsan**
- **Adab-ı Ta'am**
- **Fen-i Mikrobi-i Cerrahi**
- **Târîh-i Tabî'î (Hayvânât ve Nebâtât ve Ma'deniyât)**
- **Terakkiyât-ı Tıbbiyye**
- **Ahlâk-ı Hamîdî**
- **Hıfz-ı Sıhhat-i Müteehhilîn**
- **Hayât – Memât ve Aşk – İzdivâc**
- **Mir'âtü'l-Beyt**
- **Rehnümâ-i Teftiş-i Luhûm**
- **Zooteknik – İlm-i Hayvânâtın Çiftliklere Tatbiki**
- **Lugat-ı Remzî18**
- **Hıfz-ı Sıhhatü'ş-Şübbân**
- **İlm-i Hayvânât-ı Tıbbiyye**
- **Mikrob**
- **İlm-i Hayvânât**
- **Hıfz-ı Sıhhat-i Askerî**
- **Mevâlid-i Selâseden Usul-i İlm-i Hayvânât**
- **Usûl-i İlm-i Nebâtât**
- **İlmü'l-Arz Ve'l-Ma'âdin**

18Türk dili için önemli bir sözlüktür. 1888 senesinde iki cilt olarak basılmıştır. https://hipokratist.com

- **Mebâdî-i Hıfzu's-Sıhhadan Ömür ve Âfiyet-i Beşer**
- **Münşe'âtü'l-Etfâl**
- **İlâveli Müntehabat-ı Lügât-ı Osmâniyye**
- **TIBB-I NEBEVİ Hz. Muhammed ve Tababet**

2.3. Osmanlıca Eser Bağlamında Tıbb-ı Nebevi(*TIBB-I NEBEVİ Hz. Muhammed ve Tababet*)

Tezimizin Osmanlı dönemine ait referans kaynağını teşkil eden Hüseyin Remzi'ye ait olan *TIBB-I NEBEVİ Hz. Muhammed ve Tababet* adlı eser, yazarı tarafından dönemi içinde bu sahada daha önce yazılmış bir kaynak olmadığı gerekçesi ve düşüncesiyle kaleme alınmıştır. Müellifin, Peygamber Efendimiz'in tıpla ilgili tavsiyelerini, akıl süzgecinden geçirmek ve analizini yapmak şeklindeki bir metod ile disipline ettiği çalışmalarının vücut bulmuş hali olan bu eser, tezimizin Arapça eser ayağını temsil eden İbn Kayyim el Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevisi*' ne göre farlılık arz eder. Zira müellif, takip etmiş olduğu metod gereği, Peygamber'e ait tıpla ilgili tavsiyelerin, dönemi içinde yaşamış olan batılı hekim uygulamalarındaki yansımalarını inceleme gayretiyle bu tavsiyelerin kendi dönemini kapsayan tıp pratiği içindeki yerini tespit etmeye çalışmıştır. Bir diğer nüans ise nebevi tıp anlayışı içinde dile getirilen ve tavsiye olunan tıbbi unsurların ve kadim tıp bilgilerinin, yazarın kendi dönemi içinde anlaşılır kılınabilmesi için bilimsel bir üsluba ve terminolojiye yer verilmesidir.

Müellif, Peygamber Efendimiz'in sıhhate yönelik tavsiyeleri içinde gizli olan hikmetleri ortaya çıkarma düsturu ile kaleme almış olduğu bu eserde, söz konusu tavsiyelerin akıl ile izah edilebilir yönünün tespiti üzerinde özellikle durmaktadır. Genel hükümleriyle eserinin muhteviyatını yedi kısımda toplamaya çalışan müellif bu esasları şu şekilde sıralamaktadır;

2.4. Dört Unsur Meselesi

Dört temel unsur diye biliyor olduğumuz; ateş, hava, su ve toprağın vücuttaki temsil keyfiyetlerini açıklamaya çalışırken ateşi; kuru sıcak, havayı; ıslak sıcak, suyu; rutubetli soğuk, toprağı ki buna müellif arz der; kuru soğuk olarak tanımlar.

2.5. Mizaç

Mizaç için Arapça'daki müfred ve mürekkep ifadelerini kullanan Hüseyin Remzi, mizacı yaratılmış olanların tabiatı olarak açıklar. Kullandığı müfred ve mürekkep terimleri de konuyu izah açısından denk getirilmeye çalışıldığında bugünkü anlamlarıyla yalın ve karışık olarak ifade edilebilir ki burada yalınlığı müfred, karışık olma halini de mürekkep temsil eder. Dolayısıyla bu yalınlık hali; sıcak, soğuk, nemli ve kuru olma iken, karışık hal; sıcak kuru, sıcak nemli, soğuk kuru ve soğuk nemlidir. Hayvan ve insan tabiatının bu anlamda müşterek yönlerinin olduğunu belirten müellif, insanın yaşamsal evresi içinde bu tabiatın yani mizacın değişken olduğuna vurgu yaparak çocukluk evresine dair mizacın fazlaca rutubetli, gençlik evresinin orta düzeyli, gençlik üstü evrenin (orta yaş) soğuk olduğunu belirtir. Burada hatırlatılması gereken önemli bir husus vardır ki o da şudur; müellifin yaş evrelerinin mizaç yapılarını tanımlarken kullanmış olduğu rutubet, soğuk gibi terimleri salt anlamlarıyla ele almamak gerekir zira rutubetin de, soğuğun da, sıcağın da, kurunun da ya da bunların birbirleriyle entegre hallerinin de temsil ettiği anlam, tıbb-ı nebevi terminolojisi içerisinde kullanılıyor olmakla beraber, beslenme şeklinden, hastalıklara, bu hastalıkların tedavi yöntemlerinden, insan bünyesine dair tanımlamalara dek farklılıklar gösterir.

Bu durumu daha iyi anlatabilmek ve bu hususta kadim tıp otoritelerinden de istifade etmek adına da tezimizin diğer bir ana kaynağını temsil eden İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eserinde de değindiği ve bizim de tezimizde yer bulmuş olan Hipokrat'ın çocukluk ve gençlik tanımlamasına yer verebiliriz. Hipokrat; çocukluk evresini yedi yaşına kadarki süreç olarak tanımlarken, sonraki evreleri; ergenlik, gençlik, orta yaşlılık, ihtiyarlık diye kategorize etmiştir. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür; İnsanı evreleyen durum onun sadece bedenen büyümesi ve yıllar geçtikçe yaşının nicelik olarak artması değjldir bu evrelerin en belirgin tarafı geçiş süreçlerinde değişime uğrayan mizaç yapısıdır yani insanın tabiatıdır. İşte müellifin de bu geçiş aşamalarını açıklamaya çalışırken kullandığı rutubet, itidal, soğuk gibi kavramlar bu

mizaç yapılarını temsil eder. Yine bu mizac tanımlaması içinde insan vücudunu konumlandırmaya çalışan Hüseyin Remzi; İnsan derisini; orta mutedil, kalbi; en sıcak, karaciğer ve eti hemen kalbin ardından sıcak, kemikleri; en soğuk, sinirleri ve ilik yapısını; kemiklerin ardından soğuk ve yağları de en nemli olarak tanımlar.

2.6. Ahlât

Müellifin kullanmış olduğu bu kelime Arapça **hılt** kelimesinin çoğuludur. Bu kelime de birşeye karışmış olma halinin karşılığıdır. Burada hılt kelimesinin çoğula dönüşmesi dört ayrı hılttan bahsetme durumuyla izah edilebilir ki buna da kadim tıpta ahlat-ı erbaa denilmektedir. Müellif bu dört maddeyi şu şekilde tanımlamaktadır.

2.6.1. Kan

Islak (nemli) ve sıcaktır. İnsan vücüdunu besleyen yapıdır.

2.6.2. Balgam

Islak (nemli) ve soğuktur. Bedenin yedekte bekleyen potansiyel kan yapısıdır. Vücuttaki gıda döngüsünün azalması halinde kana dönüşür. Kana dönüşmüş halini sıcak yapıda tanımlayan müellif, potansiyel halini de soğuk olarak tanımlar.

2.6.3. Safra

Bunun yapısını sıcak ve kuru olarak tanımlar. Bulunduğu yer safra kesesi ve görevi kanı inceltmek suretiyle damarlardan süzülmesini kolaylaştırmak ve dolayısıyla kaliteli bir dolaşım sağlamak suretiyle ilintili olduğu bölgeye yani mideye ve bağırsaklara hassasiyet sağlamaktır. Safra rengindeki değişimler doğrultusunda sıhhate yönelik çıkarımlarda bulunabilmenin mümkün olduğunu hatırlatan müellif, onun sıhhatli ve doğal renginin açık kırmızı, sıhhatli haller dışındaki dönüşümlerinin de yumurta sarısı, mavi ve yeşil gibi renklerle belirginleştiğini belirtir. Özellikle yeşil rengin enfeksiyon durumunda vuku bulduğunu ve bu durumun hastada ölümle neticeleneceğini hatırlatır.

2.6.4. Sevda

Bu kelime Arapçada siyah (kara) anlamına gelmektedir. Temsil ettiği şey ise karaciğerdir. Karaciğerin mizacını kuru ve soğuk olarak tanımlayan Hüseyin Remzi, asli görevinin ise "*kana katılık vererek dalak vasıtası ile kemikleri beslemektir*" der. Burada açıklık kazandırılması gereken bir husus vardır ki o da; müellifin, kanın katılaşması diye ifade ettiği olgunun bugünkü karşılığıyla pıhtılaşma olduğudur.

2.7. Meni

Vücut teşekkülünün iptidai maddesi olarak tanımlar. İptida, Arapça'da ilk ve baslangıç anlamlarında olması hasebiyle oluşumun ilk adımıdır. Müellif burada ***protoplazm****a* terimini de kullanmaktadır. Bu terim müellifin modern tıp usul ve terminolejisinden istifade etmesinin bir sonucudur. Protoplazma, hücrenin yaşamsal ortamını ya da başka bir deyişle onun teşekkül ortamını temsil eder.

2.8. Hayati Ruhlar

2.9. Güç ve Kuvvet

Yukarıda zikredilen iki madde özelinde müellif, Arap tıp tarihinin zengin bir muhteviyat taşıdığından söz eder. Ayrıca;

" *Bedenlerin tıbbına gelince bu da şeriatını tamamlayıcı ve dolaylı olarak gelmiştir; şöyle ki ancak ihtiyaç halinde kullanılır. İhtiyaç olmadığı zaman bütün gayretler ve kuvvetler kalplerin ve ruhların tedavisine, sağlıklarını korumağa, hastalıklarını önlemeğe ve onları bozacak şeylerden perhiz etmeğe çevrilir ki bu da ilk hedeftir.*
Kalp düzeltilmeden bedenin düzeltilmesi fayda vermez. Kalp düzeltilmişken bedenin bozulması fazla bir zarar vermez. O, geçici bir zarardır, arkasından sürekli ve tam menfaat gelir. Tevfik, Allah'tandır"[19]

[19]Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Züraî İbn Kayyim el-Cevziyye-ed-Dımaşkī el-Hanbelî (ö. 751/1350) *Tıbbu'n Nebevi*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2020, s.27

Tıbb-ı nebevi ekseninde bir not düşmek gerekecekse bu hususta tezimizin ana kaynaklarından bir diğerini temsil eden İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi'*sinden yaptığımız yukarıdaki bu kısa alıntının isabetli olacağını düşünmekteyiz.

2.10. Kudret ve Kifayet:

Bu bahis kapsamında müellifin dile getirdiği üç durum vardır. Bu üç durumu, insan bedeninin sağlık yapısını özetleyen aşamalar olarak tanımlar. Birinci durum; sıhhat, ikinci durum; hastalık ve üçüncü durum ise; hastalık sonrası iyileşme evresidir ki bu da nekahet evresidir.

2.10.1. Sıhhat

Bu hali, bedenin normal işlevlerini yerine getirebilmesi ve tüm organların bu işlevselliğe kusursuz katkı sağlaması olarak betimleyen yazar, bu fonksiyonel yapının varlığının ve devamının Allah'a sunulması gereken şükrün en önemli sebebi olduğunu belirtir. Bu şükretme durumunu da erdem olarak görür. Müellifin eserinde bu husus çerçevesinde sunduğu bazı hadisler şunlardır:

" قَالَ النَّبِي صلى الله عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نِعْمَتَانِ مَغْبُونٌ فِيهِمَا كَثِيرٌ مِنَ النَّاسِ الصِّحَّةُ وَالْفَرَاغُ "

"Sıhhat ve mutluluk hali Yüce Allah'ın verdiği nimetlerdir"[20]

Müellif, eserinde her ne kadar hadisin Arapçasında geçiyor olan **ferağ** terimini mutluluk olarak nakletmiş olsa da, bu kelimenin aynı zamanda **boşluk** anlamı taşıdığını ve bunun da **boş zaman** olarak yorumlanabileceğini de belirtmeyi uygun görmekteyiz.

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «مَنْ أَصْبَحَ مِنْكُمْ مُعَافًى فِي جَسَدِهِ، آمِنًا فِي سِرْبِهِ، عِنْدَهُ قُوتُ يَوْمِهِ، فَكَأَنَّمَا حِيزَتْ لَهُ الدُّنْيَا

"Bir kimse bedenince insanlara eza ve cefa gibi muameleye girişmez ise ailesi hakkında emniyetle yaşar ve yanında az da olsa yiyeceği bulunduğu halde sabahleyin o kimse güya dünya kendisine verilmiş gibi sevinmiş olur."[21]

---

[20] Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muğîre el-Buhârî (ö.256/870), *Sahîhu'l-Buhârî,* Ed.; Komisyon, Haz., Tab'atu'l-Kubrâ el-Emîriyyeti Bulâk, Mısır, 1893, Bâbu'r-Rikâk,8/88/6412; Muhammed b. Îsâ b. Serve b. Mûsâ b. Dehhâk et-Tirmizî (ö.279/892), *Sünenu't-Tirmizî,* Ed.; Komisyon, Haz.; Şeriketu Mektebeti ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Baskı: 2. Baskı. 1975, Babû'z-Zühd, 4/550/2304; İbn Mace Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el- Kazvînî, (ö.273/887), *Sünenu İbn Mace*, Ed; Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Haz., Dâru İhyâu'l-Kutubi'l-Arabiyye, Bâbu'z-Zühd, /271/4100; https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr.

[21] İbn Mâce, *a.g.e.* Bâbu'l-Kanâa, 2/1387/4141; https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr.

Yine sağlık çercevesinde Peygamber Efendimiz'e namazın edasının ardından Allah'tan ne istenileceğine dair bir suale, O'nun, sıhhat ve afiyet talep edilmesine yönelik tavsiyesini eserinde paylaşan müellif bu tavsiyeden hareketle de insanların sıhhat ve afiyetlerini korumalarının önemine vurgu yapmakta ve insanların sağlık gibi mühim bir nimetin kıymetini ancak hastalık hallerinde anlayabildikleri gerçeğini hatırlatarak bu hususa eleştirel bir yorum getirmektedir.

2.10.2. Hastalık

Bu hale neden olan faktörleri toplam altı kategoride ele alır.

- **Hava:**

Havanın, özünde hayat kaynağı olduğunu belirtmekle birlikte bu kaynağın saflık ve temizlikten uzaklaşılması halinde sağlığı tehdit eden yönünden bahsetmektedir. Özellikle yıl içinde gerçekleşen mevsimsel değişikliklerin, havanın sıhhate aykırı yönlerini ortaya çıkardığını ve geçiş dönemlerinin bu olumsuzluğu tetiklediğini belirtir.

- **Yiyecek ve İçecekler:**

Vücudun ısı dengesinin, gıdaların soğukluk ve sıcaklık durumlarıyla orantılı olduğunu belirtir.

- **Hareket ve Hareketsizlik:**

Yine hareketin bedeni ısıtmaya yönelik efektif gücünden söz eden müellif, eserinde sükûnet terimini kullandığı hareketsizlik durumunun da vücütta aksine bir etki oluşturacağından bahsetmektedir.

- **Psikolojik Etkenler:**

Hüseyin Remzi, eserinde; nefsi infialler diye belirttiği ve günümüzdeki karşılığıyla psikolojik etkenler diye tabir edebileceğimiz durumların da hastalıkları tetikleyici yönlerinden söz etmektedir ki bunlar; üzüntü, sıkıntı, kızgınlık gibi stresi tetikleyici hallerdir.

- **Uyku ve Uyanıklık Hali:**

Uykuyu, ruhların bedenden geçici uzaklaşma hali olarak betimleyen müellif, bu geçici uzaklaşmanın vücudu soğuttuğunu ve bu vaziyetinden de uyku esnasında örtünme ihtiyacını doğurduğunu belirtir. Burada şöyle bir yorum yapmamız mümkündür. Ruhların geçici uzaklaşması bir anlamda bedenin bu yükten geçici olarak sıyrılması şeklinde algılanabilir. Bu durum bir dinlenme halidir ve vücut bu dinlenme haline ihtiyaç duyar, vücudu bu dinlenme halinden mahrum bırakmak bedeni yorgun ve bitkin düşüreceği için hastalığa sebebiyet verir. Müellif uyanıklık hali için ise yakaza terimini kullanmaktadır. Bu terimin günümüzdeki karşılığı uyku ve uyanıklık arası bir durumu tanımlar.

- **İstifrağ:**

Bu durum, vücudun zararlı maddeleri ihracı halinde sağlık ve ferahlık sağlar. Bu standardın aksine haller hastalık sebebidir ve ya hastalık nedeniyledir.

Müellifin hastalığa sebep haller kapsamında dile getirdiği bu altı kategori ile beraber kendisinin hastalıkların tespit ve teşhisine dair yaptığı bazı somut ve soyut çıkarımlar da mevcuttur. Örneğin; Rüyada görülen renklerin vücudun sıhhi durumuyla ilişkisini ortaya koymaya çalışırken sarı veya kırmızı renkler, müellifin daha önce dile getirdiğimiz mizaç kavramının sıcaklığına işaret etmektedir. Öfke ve kızgınlık gibi psikolojik dalgalanmaların da bu anlamdaki rolünü hatırlatan müellif, bu hallerin de mizac sıcaklığına işaret ettiğini belirtir. Böylesi soyut veriler dışında somut verilerle de örnekler sunan Hüseyin Remzi, idrar tahlili ile hastalık tespitinin mümkün olacağından eserinde söz etmektedir.

Hüseyin Remzi'nin bilgi ve birikimlerini *Eski Tababet* başlığı altında eserinde aktarmaya devam ettiğini görmekteyiz. Bu kısım genel itibariyle koruyucu hekimlikle alakalı bilgilerin yanı sıra bazı hastalıklar ve bu hastalıkların tedavi yöntemlerini, farklı medeniyet ve dönemlere mensup eski hekimlerin görüşlerini, yine bu hastalıkların şifasına yönelik bir takım bitki muhteviyatlarını, mistik, metafizik faktörleri, tüm bunların ötesinde ve en önemlisi Peygamber Efendimiz'in, dile getirilen bu durumlar karşısındaki söylem, davranış ve tasiyelerini ve bunlarla ilgili yorumlamaları içermektedir.

2.11. Eski Tababet

Bu ana başlığı çeşitli alt başlıklarla ele almak suretiyle eserinde işleyen Hüseyin Remzi, yine bu alt başlıkları da kendi içinde kategorize ederek anlatım ve analizlerini zenginleştirir. Biz de bu hususların neler olduğuna değinmeye çalışalım.

2.11.1. Sıhhatin Korunması

Bu başlık, Hüseyin Remzi'nin sağlığın korunmasına yönelik olan, dolayısıyla da hastalık öncesi durumlar için kullandığı bir başlıktır. Yeme-içme adap ve usulü, beden hareketleri ve vücut temizliği gibi konuları ihtiva eder.

Yeme içme bahsinde, yemek yeme eyleminin vücudun ihtiyacı nisbetinde olmasının sıhhate vesile olacağından, fakat ihtiyaç harici yenilen yemeğin de sıhhate aykırı olacağından söz etmektedir. Haris bin Kelede'ye[22] en etkili ve güzel ilacın ne olduğuna dair sorulan soruya bu ünlü hekimin "*Açlığa devam*" ve hastalık nedir sorusuna da " *Acıkmasızın yemek*" şeklinde verdiği cevaba da eserinde yer vermiştir. Peygamber Efendimiz'in Haris bin Kelede ile igili olarak "Haris bin Kelede'yi çağırın. O, iyi bir hekimdir"[23] şeklindeki hadisini de hatırlatmayı uygun bulmaktayız. Müellif yine bu husus da İbn-i Sina'nın; "*Evvelce yediğin yemeği hazmetmeden yemek yemekten ictinab ediniz*"[24] sözüne de eserinde yer vermek suretiyle yeme bahsindeki tahlilini temellendirmeye devam etmektedir.

22Kendisi Taif'te doğmuştur. Sakif kabilesine mensuptur. Klasik kaynaklarından öğrenildiğine göre Doğu Batı tıbbının buluştuğu en önemli merkez olan Iran'ın Huzistan Bölgesindeki Cündişapur tıp okulunda tahsil gördükten sonra, bu ülkede bir süre hekimlik yaparak önde gelen devlet büyüklerini tedavi edip üne kavuşmuş ve bol para kazanmıştır. Sahabe biyografisine dair bazı eserlerde yer almakla birlikte Haris Bin Kelede'nin İslamiyeti kabul ettiğine dair elde kesin bir kanıt yoktur fakat Hz Peygamber'in onun hekimliğine güvendiği, hastalanan sahabelere tavsiye ettiği, Veda Haccı sırasında kalbinden rahatsızlanan Sa'd bin Ebi Vakkas'ı ziyarete gittiğinde bizzat kendisinin Haris bin Kelede'yi çağırtarak onu tedavi ettirdiği bilinmektedir. *TDV İslam Ansiklopesi, İstanbul 1997. c. 16, s.198-199*

23 Ebû Dâvud Süleymân b.el- Eş'ab b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî (ö.275/889), *Sünenu Ebû Dâvud,* ed.; Muhammed Muhyiddîn Abdulhâmîd, Haz.; el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût, Babu't-Tıb, 4/3/3856.

24 Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.27

Hüseyin Remzi eserinde yine bu husus kapsamında Abdullatif isimli bir tabibe, onun Hintlilerin yemek öncesi ellerini yıkadıklarına, yemek esnasında hareketten ve konuşmaktan kaçındıklarına yönelik aktardığı bilgiye yer vermek suretiyle referans ağını genişletir. Müellif her ne kadar bu tabip hakkında net bir bilgi paylaşmasa da bu isimle meşhur olan bir tabibin varlığını tezimiz kapsamında araştırmış ve aşağıda sunduğumuz şu detaylara ulaşmış durumdayız.

Muvaffakuddin Ebu Muhammed Abdullatif İbn Yusuf İbn Muhammed İbn Ali İbn Ebi Sa'd (Es'ad) el-Bağdâdî, İslâm dünyasının yetiştirdiği büyük filozof, edip, dilci, mütekellim, muhaddis, tarihçi ve aynı zamanda önemli bir tabiptir. Bağdad'ta doğup büyüyen el-Bağdâdî, aile kökeni itibariyle aslen Musul'ludur. Ayrıca İbnü'l-Lebbâd olarak da tanınan Abdullatif el-Bağdâdî, ilmi tecrübelerini geliştirmek için, genç sayılabilecek bir yaşta İslâm dünyasında ilim tahsili ve ilim adamlarıyla görüşmek, bilgi alış verişinde bulunmak üzere uzun süren seyahatler yapmış ve sonunda tekrar Bağdad'a gelerek burada vefat etmiştir. [25]

Yemek yeme eyleminin sıhhate yardımcı bir form kazanması adına mevsimsel faktörlerin de önemine dikkat çeken müellif, yazın soğuk, kışın sıcak gıda tüketmenin daha uygun olacağı tavsiyesinde bulunmaktadır. Hareket ve yeme eylemi arasındaki bağ kapsamında da yemek öncesi hareketin uygunluğuna değinen müellif, bilinenin aksine yemek sonrası hareketin ise yanlış olacağını savunmaktadır.

Tezimiz doğrultusundaki istifade kaynaklarımızdan bir diğeri olan İbn Kayyım el-Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi* tahlilinde de teferruatıyla üzerinde duracağımız gıdalardaki zıtlık kavramının, sağlıklı beslenme adına elzem olduğunu hatırlatan Hüseyin Remzi, mizacen sıcak gıdaları soğuk gıdalar ile, tatlı olanları ekşi ile, yağlı olanları tuzlu ile yemenin doğru bir beslenme yöntemi olduğunu hatırlatır. Yine bu hususta iştah devam etse dahi doymadan yeme eylemini sonlandırmanın daha sağlıklı bir yol olduğuna vurgu yapar. Yine bu hususta İbn-i Sina'nın evvelce yenilen yemeğin hazmedilmeden yeni bir yeme eylemine geçmenin yanlış olduğunu hatırlattığından bahsetmektedir. Gıdaların tat özelliklerine göre vücutta farklı reaksiyonlara neden olduğunu belirtir.

[25] Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kāsım b. Halîfe b. Yûnus es-Sa'dî el-Hazrecî (ö. 668/1269), *Uyûnü'l-enbâ' fî ṭabaḳāti'l-eṭıbbâ,* ed., Nezzâr Rızâ, Haz., Dâru Mektebetu'l-Hayat, Beyrût, 2009, s. 683.

Tatlı Gıdaların: İştahı gevşeten
***Yağlı Gıdaların*:** İştahsızlığa neden olan
***Tuzlu Gıdaların*:** Kuruluk yapıcı etkisinden
***Ekşi Gıdaların*:** Yaşlanmayı hızlandırıcı etkisinden söz etmektedir.

Gıdaların muhafaza edildikleri kapların ağzının kapatılması gerekliliğine değinip, ağzı açık halde gecelemiş olan yiyecek ve içeceklerin tüketilmesinin doğru olmayacağını hatırlatmakla birlikte bunun sebebini; içine düşme ihtimali bulunan zehirli hayvanlara bağlar. Bu hususu Avrupa'daki doktorların araştırma sonuçlarıyla doğrulamaya çalışırken, onların çok sayıda hastalığın etken sebebinin küçük yaratıklar olan mikroplar olduğu yönündeki açıklamalarını referans sunar.

Hüseyin Remzi'nin eserinde gıda tüketim adabıyla ilgili olarak dile getirdiği bir diğer husus, nefsi terbiye ve teskin meselesidir ki bu noktada **el berde** terimi geçmektedir. Bu terim, söz konusu terbiye ve teskin eyleminin başarısızlıkla sonuçlanmasının bir tezahürüdür. Yine aynı hususta geçen **imtila-i mide** illeti, bu başarısızlığı getiren sebep olarak sunulmuştur. Bunun anlamı da mideyi fazlaca doldurma hastalığı olarak açıklanmıştır. Bu hastalığın Peygamber Efendimiz tarafından da dile getirildiğine eserinde yer veren müellif, O'nun "Ademoğlu karnından ziyade kendine mazarratlı hiç bir kab doldurmamıştır"[26] hadis-i şerifini hatırlatmıştır.

Akşam yemeği ile ilgili bir hususa da değinen müellif, bu doğrultuda Peygamber Efendimiz'in "Akşam yemeğini bırakmayınız. Hiç olmazsa bir kaç hurma danesi yiyiniz"[27] hadisini paylaşmaktadır.

Bu husus kapsamında eserde; **bais-i herim** ifadesi geçer. Bunun anlamı vakitsiz ihtiyarlıktır. Bais-i herim teriminin akşam yemeğiyle ilgili tarafı ise; akşam yemeğini terk etmenin ve Peygamber Efendimiz'in bir kaç hurma ile dahi olsa bunu tatbik etmeye yönelik tavsiyesine uymamanın yol açacağı bir durum olmasıdır.

[26] Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö.676/1277), *Riyâzu's-Sâlihîn,* ed., Şuayb el-Arnuvut, Haz., Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, Lübnân, 1998, 26/516/186.
[27] Tirmizi, *a.g.e.* 3/351/1856.

Düşüncemiz odur ki; yeme usul ve adabının genel mahiyette nasıl olması gerekliliğini özetleyen ve bu hususta bilinçli birey ve toplumun bu ahlak disiplinine nasıl entegre olabileceğinin yolunu gösteren aşağıdaki ayet-i celile kâfi gelmektedir. Müellifte eserinde bu ayeti hatırlatmaktadır.

" Yiyiniz ve içiniz lâkin yemede ve içmede israf ve mübalağa etmeyiniz."[28]

Aynen yemek yeme bahsinde olduğu gibi su içmenin de adap ve usullerine değinilmektedir. Yemek esnasında ve sonrasında su içmenin, sıhhate sindirimi bozacağı gerekçesiyle aykırı bir yönünün olduğunu belirten Hüseyin Remzi, su içme ve sindirim arasındaki bağ kapsamında; yemek esnasında suya kanmayacak ölçüde su içmenin ve ya az içmenin sindirime yardımcı olabileceğini, bu ölçünün aşılmasının ise zararlı olacağını belirtmiştir. Ayrıca su içiminin soluksuz ve tek nefeste gerçekleştirilmesinin karaciğere zarar vereceğinden söz ederek bu şeklin terk edilmesine vurgu yapmıştır. Bu durumu Hz. Enes'ten nakledilen şu hadis çerçevesinde genişletmeye çalışan müellif, Hz. Enes'in;"Peygamberimiz (sav) su içerken üç nefes alarak teneffüs ederlerdi. Şöyle ki; Teneffüs buyuracakları zaman, dudaklarını bardaktan ayırıp teneffüs ederler sonra tekrar içerlerdi." [29]şeklindeki rivayetine yer vermiştir

Peygamber Efendimiz'in su içme bahsinde koyduğu yasaklar doğrultusunda su içen kişinin dudaklarının su kabının kenarına değdiği halde içine çektiği havayı dışarıya üflediği zaman ortaya çıkan soluğun içinde su içilen nesneye girmesini men ettiğini hatırlatarak bu hususta şu açıklamayı yapar, "*Su içerken dudaklarını kabın kenarına yapıştırıp hem soluk alıp, hem de su içerse ağzında olan soluğu kaba girip suya karışır. Böyle kabın içindeki suyu fena halde bozar. Bu ise ondan sonra su içen için sıhhate muzurdur. Bununla beraber başkaları o su kabından çıkan ve oluşan kokudan su içmeği nefret eder"*[30]

Peygamber Efendimiz'in tek nefeste su içmenin yanlış olduğuna dair hatırlatmada bulunduğu durumu da; su içenin, içim esnasında nefes borusuna suyun kaçması suretiyle boğulmasına, oysa ki yudum yudum olmak kaydıyla tek nefeste tatbik edilmeyen içim şeklinin, içene ferahlık vereceğinden ve onu bu türlü olumsuzluklardan muhafaza edeceğinden bahsetmek suretiyle açıklama yoluna gider.

---

[28] A'raf, 7/31
[29] Tirmizi, *a.g.e.* 3/366/1884
[30] Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, Sümer Yay., çev. Selahaddin Alpay, İstanbul 1995, s.34

Bu hususta aynı zamanda suyun içileceği nesnenin içi görülebilir cinsten olmasının daha uygun olacağından bahsetmekle birlikte, bu nesnenin cam olmasının gerekliliğini hatırlatır. Buradaki durumu da içi gözlemlenemeyen nesnelerin bünyelerinde barınması ihtimaline ya da içine bir şekilde düşmüş olabilen küçük canlıların varlığından haberdar olunamaması durumuna bağlar. Bu husus hem söz konusu canlının zararlı olabileceği hem de tiksinti uyandıracağı gerçeğiyle izah edilebilir. Nitekim müellif bu hususta aşağıda sunduğumuz anekdotuyla durumun ciddiyetine önemli bir vurgu yapmaktadır. Söz konusu anekdot şöyledir;

"Geçenlerde Fransa'da bir çobanın karaciğerinde kelebek kurtları zuhur etmekle ne olduğu bilinememiş, biçare adam vefat etmişti. Otopsi yapıldığında karaciğerinde kelebekler görülünce herkesin hayretini mucip olmuştu. Çobana: -Bu hayvancıkların gelmesine sebep nedir? Sorulup araştırıldığında, meğer koyunların otladığı sulak çayırda çoban uyuyup kalmış. Uykudan uyanınca yanında olan bir testiyi ağzına dikerek istediği kadar içmiş. İçerken boğazına birşey kaçtığını hissetmiş ise de yolda kalmayıp midesine kadar inmiş olduğundan artık telaş etmemiş. Meğer boğazına inen şey pek ufacık sümüklü denilen hayvan imiş. Koyunların karaciğerine de kelebeklerin yavruları böyle ufak kabuklu sümüklü vasıtası ile gelmektedir. Sümüklü parçalanıp içinde olan yavru kana karışır. Karaciğerine gelir. Orada canlanarak çoğalmaya başlar. Yavaş yavaş adamcağızın karaciğerini harab eder. Bu olay, ölümüne sebep olur. İşte insan içeceği suyu, kabının içini de görerek içerse böyle bir tehlikeden korunmuş olur"[31]

Müellifin dile getirdiği bu anekdotun bizim tahlilimiz bünyesindeki önemi şudur; Otopsinin, sadece günümüz imkân ve şartları doğrultusunda yapılabilen ve dolayısıyla sadece günümüze has bir olgu olmadığını hatta müellifin yaşadığı dönemlerden de çok öncesine dayanan bir ölüm tespit yöntemi olduğunu anlamaktayız. Bunun dışında Hüseyin Remzi'nin Fransa'da yaşanmış bir tıbbi hadiseyi eserine alıntılaması, bizlere müellifin olaylara geniş ufuk çerçevesinde baktığını gösterirken, aynı zamanda döneminin aktüel tıp hadiselerini yakından takip eden entelektüel yönlü bir bilim adamı olduğu ipuçlarını ziyadesiyle sunmaktadır.

Su içilen objenin cam olmasının en uygun seçim olacağına dair hususu, İbn-i Abbas'tan rivayetle eserinde yer vermiş olduğu şu hatırlatma doğrultusunda Peygamber Efendimiz'in

31 Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.36

mevzu ile ilgili seçimine dikkat çekmektedir "Efendimiz'in (sav) su içmek için camdan bir bardakları vardı"[32]

Hareketle ilgili olarak itidalden yani orta yoldan yana bir tavsiyede bulunur. İtidal sınırını aşan dolayısıyla mutedil olmayan hareketin, sıhhate katkı sağlamak yerine ona zarar vereceği yönündeki düşüncesini paylaşmaktadır. Örneğin; bünyeyi zorlayan hareketlerin vücuda tesirinin deride kızarıklık, nefes alıp verme düzenindeki bozukluk, aşırı terleme şeklinde tezahür ettiğini belirten Hüseyin Remzi, böylesi zorlayıcı hareketlerin sakıncasından söz eder.

Vücut gibi, batini kuvvetlerde de hal böyledir der. Müellifin batini kuvvetler diye dile getirdiği şey, hafızaya yöneliktir. Dolayısıyla ezber yapmanın da zihnin bir antrenmanı olduğunu belirtir. Bütüncül bir beden idmanı dışında ayrı ayrı uzuvların kendilerine has idman hareketleri olduğunu belirtirken, bu durumu göz için ince hatlar, kulak için tıbbi sesler, göğüs için okumak şeklindeki kategorilerle spesifize eder. Bütüncül beden idmanı için de örneklemeler yapan Hüseyin Remzi, bu kapsamda; ata binmenin çok efektif bir hareket yöntemi olduğundan söz eder.

Hareket sonrası vücudun dinlenmeye olan ihtiyacına da değinen müellif bu hususta en önemli olan şeyin uyku olduğundan bahsetmekte ve en kaliteli uyku şeklinin ise sindirimin tamamen gerçekleştirilmesinin ardından vuku bulan uyku olduğunu belirtmektedir.

Yine uyku bahsi kapsamında yatış pozisyonunun önemine vurgu yapan Hüseyin Remzi, en uygun vaziyetin ilk önce sağ tarafa uzanıp sonra da sol tarafa dönmek suretiyle yatmak olduğunu belirtir. Bu usulün nebevi tıp mantığına da uygun bir usul olduğunu hatırlatmaktadır.

Uykunun zaman ve iklime göre etkisinin farklılaşabileceğinden bahsetmektedir. Örneğin; Gündüz uykusunun tembelliğe sebebiyet vereceği gerekçesiyle zararlı olabileceğini belirtirken, bu durumun sıcak iklime sahip coğrafyalarda yaşayan insanlar için daha fazla geçerlilik arz ettiğini belirtmektedir.

İkindi vakti uyumanın da akli melekeleri zaafa uğratma etkisinden ötürü zararlı olacağına eserinde yer veren Hüseyin Remzi, kerahet vaktine vurgu yapar. Bu vakitteki uykunun doğru

[32] İbn Mace, *a.g.e.* 2/1136/3435.

bir uyku vakti olmadığını belirtir. Kerahet vakti, güneşin doğuş, batış ve tam tepede bulunduğu vakittir. Bu vakitlerde müellifin bahsettiği uyku dışında namaz kılmak da mekruhtur. Bu hususta Peygamber Efendimiz'in hadislerinden de istifade etmek suretiyle meseleyi temellendiren müellif, aşağıda sunulan şu hadisi referans olarak almıştır.

"İkindi sonrası uyku uyumayı, her bir kişiye kabahatli görürüm. Çünkü aklını kaybetmekten korkarım."

Beden temizliği bahsine de değinen Hüseyin Remzi, bu kapsamda hamam olgusundan bahsediyor olsa da biz bunu günümüze güncellemek suretiyle bugünkü banyo ile özdeşleştirmek durumundayız. Her ne kadar Arapça' da hamam, banyoya karşılık gelse de müellifin eserinde ele aldığı hamam terimi bizim bildiğimiz anlamdaki hamama işaret ettiğinden, yorum yapabilme adına bu güncellemeyi yapmayı uygun görmekteyiz. Zira tıbbi tavsiyeler genele hüküm arz edeceğinden, günümüzde hamamların yerini banyo almış ve genel standart buna göre teşekkül etmiştir. Beden temizliğinin (banyo yapmanın) kan dolaşımını normal düzeye kavuşturması münasebetiyle insan sağlığına yönelik büyük faydasına bu bilgi özelinde değinmekle birlikte, derinin yumuşamasının, sıkıntı ve rahatsızlık gibi hallerde banyoyu terk etmenin gerekliliğine ayrıca vurgu yapmaktadır.

2.11.2. Hüseyin Remzi'nin Tıp Tanımlaması

Hüseyin Remzi, tıp ilminin gerekliliğini açıklamaya çalışırken, onun insanın kendini koruma ve mevcudiyetini devam ettirme fıtratının bir gereği olarak ortaya çıktığını belirtir. Bu hususta kendisinin ifadesi aynen şöyledir;

"Tıp fenninin gayesi, insan çeşidinde mevcut olan sıhhatin muhafazası, kaybedilen sıhhatin geri dönmesi vesilelerine hizmet etmekten ibarettir. Bundan dolayı insan nevinin bu fenni bilmeye ve ona göre amel eylemeye muhtaç olduğu anlaşılmaktadır."[33]

Hüseyin Remzi'nin kullandığı **ufunet** terimi söz konusudur. Bu terim bugünkü Türkçe karşılığıyla çürüme anlamına gelmektedir. Onun bu terimi dillendirmesinin sebebi, tıp ilminin

33 Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.44

insan vücudunda yaşanacak ufuneti tespit edip buna göre bir savunma ve iyileştirme mekanizması oluşturmaya yardımcı olduğunu belirtmesidir. Dolayısıyla sıhhat adına tıbbın ve onun uygulayıcısı olan tabibin önemi üzerinde özellikle durmaktadır. Ayrıca insanın hastalık hallerinde tedaviye başvurmasının ve bu suretle nefsi muhafazaya almasının, Peygamber Efendimiz tarafından dile getirilmiş bir emr-i mubah olduğunu hatırlatmakla nebevi tıp anlayışına da vurgu yapmaktadır.

Tıbbın sadece sağlığın elden gittiği ve yittiği periyotlarda devreye giren bir müessese olmadığına, aksine herhangi bir hastalık söz konusu değilken bile mevcut sıhhati koruma adına da istifade edilen bir bilim olduğuna vurgu yapmak suretiyle günümüzde koruyucu hekimlik diye tabir ettiğimiz sistemi tanımlamaktadır. Tıp ilminin ulema nezdindeki önemini de anlatabilme adına İmam Muhammed eş Şafi'nin şu sözüne eserinde yer vermektedir.

" Ben helal ve haramı bildiren ilmi celilden sonra tıp ilminden daha çok faydalı bir ilim bilmiyorum."[34]

Hüseyin Remzi eserinde direkt olarak böyle bir terimi dillendirmese de verdiği örneklerden hareketle bir **"doğal tıp"** tanımı yaptığını da görmekteyiz. Örneğin; Açlık hallerinde yemek yemenin, susuzluk hallerinde su içmenin, yorulma hallerinde dinlenmenin, doyma durumunda yemekten uzak kalmanın, dile getirmiş olduğumuz bu "**doğal tıp**" tanımıyla izah edilebilir fizyolojik refleksler olduğundan bahseder.

Yine bizim tezimiz kapsamında "**doğal tıp**" diye nitelendirdiğimiz olgusunu; yılanın kışın uyumasını ve bu şekilde güçlenmesini, uyanmasının ardından rezene bitkisinin olduğu yerlere gidip onu yemeye başlamasını, gözlerini bu bitkiye sürmek suretiyle kış uykusu sonrası gözlerini güçlendirmesini, deniz kuşlarının tükettikleri balıkların ardından kabızlıklarını gidermek adına deniz suyu içmelerini, tilkilerin ilkbaharda hastalandıklarında çeşitli otları yemek suretiyle kendilerini iyileştirmeye çalışmalarını hatırlatmak ve örneklendirmek suretiyle genişletir.

34 Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī (ö. 748/1348), *et-Tıbbu'n-Nebevî*, ed., Ahmet Rıfât el-Bedrâvî, Haz., Dâru İhyâu'l-Ulûm, Beyrût, 2.Baskı, 1995, s.23.

Hüseyin Remzi'nin tıp tanımlaması içinde tabip, tetabbüb gibi terimlerde mevcuttur. Tabip kelimesi zaten bilindiği üzere doktor, hekim anlamındadır. Fakat onun bu hususta üzerinde durduğu nokta liyakat ve maharet bahsidir ki tabipte olması gereken de budur. Tetabbüb kelimesi de tabibin aksine mesleki liyakata henüz ulaşmamış olmakla birlikte o yolda ilerleme kaydeden ve tıbbi araştırmalar içinde olan tabip adayları için geçerli bir terimdir. Müellif, tabiplikte liyakat hususu üzerinde önemle durmakta ve konunun ciddiyetine dikkat çekmektedir. Bu hususstaki düşüncesini de Peygamber Efendimiz'in şu hadisini eserine taşımak suretiyle temellendirmektedir.

" Her bir kimse daha önce kendisinin tıp ilmini öğrendiği fakat öğrendiğine dair elinde bir ehliyet yoksa ve bu durumda iken ötede beride hekimlik ederse elbette yaptığı işin davet edeceği diyeti ödemesi gerekir"[35]

Yine Hüseyin Remzi'nin tıp tanımlaması kapsamında hastalık hallerinde doktorlara başvurmanın zorunluluğunu, tedavinin gerekliliğiyle ilgili düşüncelerini, Peygamber Efendimiz'in bu konudaki; "Allah ne zaman bir hastalık indirir ise ona şifa da indirmiştir"[36] hadisini hatırlatmak suretiyle şekillendirmiş ve temellendirmiş olduğunu görmekteyiz.

2.11.3. Hüseyin Remzi'nin Tabiplikte Liyakat Meselesiyle İlgili Düşünceleri

Bu kapsamda hem Peygamber Efendimiz'in mevzu ile ilgili hadislerinden, hem kadim doğu tıp alimlerinin, hem de antik Yunan tıpçı filozoflarının görüşlerinden istifadeyle düşüncelerini aktaran Hüseyin Remzi, hekimlik liyakatına verdiği ehemmiyet doğrultusunda kendi dönemindeki tıp tahsil sistemi ile ilintili malumatlar da aktarmak suretiyle bizlere döneminin tıp eğitim metodolojisi üzerine bilgi edinme fırsatı sağlamaktadır.

Peygamber Efendimiz'in hastalık halinde tedavi olunması gerekliliği ve tedavinin de ehil eller vasıtasıyla yapılmasına yönelik uyarı ve tavsiyelerini aktarmak amacıyla aşağıda sunmuş

[35]Ebu Davud, *a.g.e.* 4/195/4586; Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî (ö.303/915), *es-Sünenu'l-kübrâ,* ed., Hasan Abdu'l-Mun'im Şelbî, Haz., Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1. Baskı, 2001, 3850; İbn Mace, *a.g.e.* 2/1137/3466.
[36]Ebu Davud, *a.g.e.* 4/3/3855; Ibn Mace, *a.g.e.* 2/11/ 3436

olduğumuz, Ebu Nuaym'in[37] *Tıbb-ı Nebevi* adlı eserinden alıntı yaptığı şu hadise eserinde yer vermektedir.

"*Bir gün Efendimiz bir hastanın ziyaretine gelmişler ve oradakilere: -Derhal bir doktor çağırınız! diyerek emir buyurmuşlardır. Orada hazır bulunanlardan biri: -Ey Allah'ın resulü! Bir doktor çağırmamız için sizler mi emir buyuruyorsunuz? Sorusuna Efendimiz: - Evet, diyerek kendisinin emir verdiğini söylemişlerdir."*[38]

Yukarıdaki durumu, Peygamber Efendimiz'in hastalık halinde tedavi olunmasına yönelik tavsiye ve uyarıları bağlamında analiz etmek gerekmektedir. Etrafındakilerin, Peygamber Efendimiz'e böylesi bir emrin kendisi tarafından mı verildiğini anlamaya çalışmaları, hastalığı Allah'tan gelen bir imtihan olarak kabullenip tedavi olma durumunu aykırı görme hatalarından kaynaklanmaktadır. Nitekim Peygamber Efendimiz'in kendilerine vermiş olduğu cevap hem onların böylesi bir zanna kapılmalarını önleme hem de hastalık hallerinde tedavi olmaları gerektiğini bildirmek adınadır.

Hüseyin Remzi, Peygamber Efendimiz'in hekimlikteki liyakata verdiği değeri ve tedavi olunmada ehil elleri seçmenin gerekliliğini dile getirdiği Zeyd bin Eslem'den rivayet olunan aşağıdaki hadis doğrultusunda da mevzu ile ilgili düşüncelerini temellendirmeye devam eder. Bu hadis, hem Hüseyin Remzi'nin eserinde hem de tezimizin diğer ana kaynağını teşkil eden İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi*'sinde mevcuttur."Bir zat yaralanıp ensesine kan yayılmış olduğunu gören Resulü Ekrem (sav) hemen Ensar kabilesinden iki doktor celb buyurmaları üzerine onlara: -Tababette en çok hanginiz kemal ve hüner sahibisiniz? Sorusuna

---

[37]Receb 336'da (Ocak-Şubat 948) İsfahan'da doğdu. Bazı kaynaklarda 330 (941-42) veya 334'te (945-46) doğduğu ileri sürülmüştür. Fars asıllı bir aileye mensuptur. Dedelerinden Mihrân, Ca'fer b. EbûTâlib'in torunu Abdullah b. Muâviye'nin (ö. 129/746-47) teşvikiyle İslâmiyet'i kabul etmiştir. Babasının anne tarafından dedesi olup Arûsü'z-zühhâd diye meşhur olan Muhammed b. Yûsuf b. Ma'dân (ö. 184/800) İsfahan'ın meşhur sûfîlerindendir. Ebû Nuaym zamanında onun zühd mektebi hâlâ faaliyetini sürdürmekteydi. Babası Ebû Muhammed Abdullah (ö. 365/976), hadis toplamak üzere Suriye ve Irak'a seyahatler yapan bir hadis hâfızıdır.
Kitâbü Ṭıbbi'n-Nebî. Hz. Peygamber'in tıpla ilgili tavsiye ve uygulamalarına dair rivayetleri ihtiva eden eserin Antalya (Akseki Yeğen Mehmet Paşa, nr. 200, 198 varak) ve Adana (İl Halk, nr. 1156, 35 varak) kütüphanelerinde birer nüshası, Süleymaniye Kütüphanesi'nde de (Kadızâde Mehmed, nr. 349, 107 varak) bir Türkçe tercümesi bulunmaktadır (eserin diğer nüshaları ve muhtasarları için bk. Brockelmann, GAL, I, 445-446; Suppl., I, 617 *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul 1994, c. 10, s. 201-202

[38]Tirmizi, *a.g.e.* 3/451/2038.

iki tabipten biri: -Ey Allah'ın Resulü bir hastayı tedavi etmek gerçekten hayırlı ve faydalı mıdır? sorusuna Efendimiz: -İlleti gönderen Cenab-ı Hak, devayı dahi yaratmış ve indirmiştir"[39] buyurmuştur

Buradan şunu anlamamız gerekmektedir; Peygamber Efendimiz hadiste bahsi geçen yaralı kişinin tedavisi için çağırmış olduğu iki hekime hangisinin daha maharetli olduğunu sormakla yaralının tedavisi için daha liyakatli ve ehil olanını seçmek istediğini belli etmiş ve bunu tatbiki ve gözlemlenebilir bir tavsiye mahiyetinde algılanmasını sağlamıştır. Nitekim Hüseyin Remzi'nin de bu hususstaki yorumu aynen şöyledir. *"İşte Resulullah Efendimiz böyle iki tabibe soru sormaları anlatılan bu esas metini tesis eylemiş ve bize tababet tahsil eylemiş olan tabiblerden özelliklerini dahi aramayı tavsiyeden ibaret bulunmuştur. Öyle ise bu incelikleri bilmek lazımdır. Örneğin: Bir doktor boğaz ve kulak tabibi olur da doğum doktoru olamaz. Bu da doktorun tababette yetişmesine eksiklik vermez bu cihet doktorlar arasında bilinmektedir."*[40]

Hüseyin Remzi'nin kendi dönemine dair eserinde paylaşmış olduğu tıp tahsil ve ihtisas metodu ile ilgili bilgiler ışığında yaşamış olduğu 1800'lü yıllardaki Osmanlı Tıp tahsil periyodunun günümüzle benzerlikler gösterdiğini dolayısıyla ilimlerin tecrübe ile gelişim gösteren ve kaim olan yapısı gereği dönemindeki işleyişin, günümüz tıp tahsil ve ihtisas sisteminin de bu anlamda temellerini oluşturduğunu söyleyebiliriz. Zira müellif, dönemi içinde popüler bir bilim olduğundan söz ettiği tıbbın eğitim safhalarından söz ederken bu eğitimi almak isteyen birinin öncelikle tıp fennini (bilimini) tahsil edip ardından bununla ilgili diploma edindikten sonra, doktor lakabı (günümüz karşılığıyla unvan) aldığından ve ardından hangi sahada mütehassıs (uzman) olmak isterse o sahada ihtisas yaptığından bahsetmektedir. Günümüz tıp eğitiminde de durum aynen bu şekilde sürdürülmektedir. Eserinde, Galen'in;[41] *" Tabibin cahili, yani ihtisası olmayan şubede tababete girişenleri, hastanın yanına girdiği vakit hastanın mesela humması varsa tabibin çıkışında hastada iki humma oluşur. Bununla beraber onun tedavisi bilgi azlığı ve cehli dahi biçare hasta için bir dert daha kazanır"*[42]şeklindeki sözlerine de yer veren

[39]Ebu Davud, *a.g.e.* 4/15/3385; İbn Mace,*a.g.e.* 2/137/ 3346

[40] Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.55

[41]Bergama'lı Galen (Claude Galen; Yunanca Galenos, Latince Galenus, İslam dünyasındaki adıyla Calinus;129 - 216), tıp doktoru, bilim insanı ve filozof "Galen- of - Pergamum (İngilizce) *TheBritannica Encyclopedia*, URL erişim tarihi: 26 Haziran 2012". 6 Nisan 2012 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 26 Haziran 2012)

[42] Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, çev.Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.55

Hüseyin Remzi, Galen'e ait bu sözler ile Peygamber Efendimiz'in hekim liyakatine dair hadisleri arasındaki verilmeye çalışılan mesaj temelindeki bağa dikkat çekmek suretiyle hem ilimlerin tarihsel süreç içindeki tecrübelerden istifade ile gelişim gösterdikleri realitesine bir kez daha vurgu yapmakta hem de herhangi bir hususta ilmi tahlil ve hüküm ortaya koyabilmek adına otorite kabul edilen bilim adamlarından faydalanmanın; çağları, medeniyetleri, dinleri aşan yönünü de göstermeye çalışmaktadır.

2.12. Nebevi Tıp Çerçevesinde Hüseyin Remzi'nin Değindiği Çeşitli Hastalık ve Tıbbi Uygulamalar

Bu başlık ekseninde değinilecek olan hastalık ve tıbbi pratiklere tezimizin diğer bir ana kaynağını teşkil eden İbn Kayyim el- Cevziyye'nin Tıbb'un Nebevi'sinde de tafsilatıyla değinildiğini belirtelim. Tezimizin taşımış olduğu mukayese vasfı, gerek Hüseyin Remzi, gerekse de İbn Kayyim el- Cevziyye'nin değindiği müşterek başlıklara getirdiğimiz yorum ve teferruat farklarıyla kendini hissettirecektir.

2.12.1 Humma

Bu hastalığın günümüz tıp literatüründeki karşılığının sıtma nöbeti olduğunu hatırlattıktan sonra, bu hastalıkla ilgili olarak öncelikle doktorların, hastalığın başlangıç safhasında soğuk su içme tavsiyesini paylaşan müellif, bu durumu; hastalığın şiddetini hafifletmeye ve ilerlemesini önlemeye yönelik bir adım olarak betimler. Bunun ardından Peygamber Efendimiz'in hadisleri doğrultusunda bu hastalıkla ilgili açıklamalarına devam etmektedir.

" Humma, cehennemin kaynayan kokusundandır. Su ile soğutun"[43]
" Humma, cehennemin kaynayan kokusundandır, zemzem suyu ile söndürün"[44]

Bu hadisleri, pratik hayatta uygulanabilirlik yönünden açıklamaya çalışan Hüseyin Remzi, suyu kullanmakla ilgili olarak kastedilenin, onu içmek mi yoksa dökünmek mi olduğu yönündeki

[43]Buhari, *a.g.e.* 7/129/5723; Müslim, 5716
[44]Buhari, *a.g.e.* 4/120/3261.

muğlâklığı, onu dökünmek olduğu yönünde açıklar. Bu iddiasının da söz konusu hadislerdeki tavsiyelerin Peygamber Efendimiz tarafından Hicaz ahalisi gibi sıcak iklimlerde oturanlar için yapıldığını dile getirip (biz bunu ikinci hadiste geçen "zemzem ile söndürme" ifadesinden de anlamaktayız) bu insanların hummaya tutulum esnasında içmek ve yıkanmak için soğuk su kullanmak suretiyle hararetlerini bastırdıklarından bahseder. Durumu şu şekilde yorumlarsak müellifin ne kastettiğine açıklık kazandırmış olabiliriz. İçmek için su bulundurma hali zaten bir zorunluluk gereği olarak her zaman olması gereken bir tedbir iken, hummaya tutulum esnasında ayrıca soğuk su bulundurma durumu, onu dökünmek için hazırda bulundurma keyfiyetiyle ilgilidir.

Ayrıca Peygamber Efendimiz'in tavsiyelerinin bazen bütün insanlığı kapsayacak şekilde değil de, sadece belli bir toplumu ilgilendirmesinin, O'nun bazı tavsiyelerinin belli bir toplum için şifa kaynağı olabilecekken, başka iklimlerde yaşayan toplumlar üzerinde aksi tesir oluşturabileceği gerçeğini doğurur. Bu durumun nebevi tıp mantığının güya bir hatasıymış gibi algılanacak olması, büyük bir yanılgı ve yanlışlığa iter. Bu hususdaki ayrıntılı açıklamaları, tezimizin diğer ana kaynağını teşkil eden İbn Kayyım el- Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi* adlı eser kritiğinin sıtma hastalığı bahsinde ayrıca sunacağız.

2.12.2 Key (Dağlama) Uygulaması

Hüseyin Remzi, dağlama ile ilgili aşağıda sunduğumuz hadisten hareketle önce bu uygulamanın nebevi tıp çerçevesindeki yerini ve bu yöntemin insan vücudunu tedavi etmedeki etkisini açıklamaya çalışır."Üç şeyde şifa vardır. Bal şerbetinde, hacamat kupasında ve ateşle dağlamada. Ben ümmetimi ateşle dağlamaktan men ederim"[45]

Her ne kadar mevzu ile ilgili atılan başlık, dağlama uygulaması özelinde görülüyor olsa da, müellif, yukarıdaki hadisin muhteviyatından hareketle bal şerbeti ve hacamat uygulamalarına da değinmektedir. Ancak şu hususu da hatırlatmak gerekir ki; nebevi tıp çerçevesinde tavsiye edilen bir şeyin (dağlama) aynı zamanda neden men edildiği durumu açıklık kazanmaya muhtaçtır. Tezimiz kapsamında bu hususu şöyle yorumlamaktayız; Bu durum zorunluluk arz eden haller doğrultusunda yani dağlama uygulaması Peygamber'in tavsiyesi ile şifaya vesile olan bir yöntem olarak beyan edildikten sonra, dağlama fiilini gerçekleştirmemenin hastalığa

[45]Buhari, *a.g.e.* 7/122/5680; İbn Mace, *a.g.e.* 2/1155/3491.

sebep olacağı zannı oluşmuş, Peygamber Efendimiz de bu zannı bertaraf etmek adına şifayı gerektiren haller dışındaki dağlama uygulamalarına men yani yasak getirmiştir. Bu hususstaki açıklamalarımızı tezimizin diğer kaynağını teşkil eden İbn Kayyim'in "*Tıbbu'un Nebevi"* sinin "Dağlama" bahsinde tafsilatlı şekilde genişleteceğiz.

Hüseyin Remzi'nin referans aldığı hadiste geçen bal şerbetinin vücuttaki ifrazatı söken bir müshil etkisi yarattığından söz ettiğini görmekle beraber diğer bir uygulama şekli olan hacamatın da ehil eller vasıtası ile yapılması halinde sıhhate yönelik faydalarının bol olduğunu hatırlattığını da anlamaktayız. Bu hususta eser baskısında yanlışlıkla el- Marizi diye yazılmış olan fakat aslı Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Ömer et-Temîmî es-Sıkıllî el-Mâzerî[46] (d.1061- ö.1141) olan ilim adamının sözlerine yer vermek suretiyle hacamatın faydasını izah etmeye çalışır.

"İç hastalıkların cümlesi; kan, safra, balgam ve karaciğer ile sıfatlanarak dört kaynaktan çıkmış olur. Şimdi bunlarda kan imtilasından çıkanın ilacı, kanı vücuttan dışarı atmaktır."[47]

Hatırlatmamız gereken diğer bir husus; hacamat bahsinin de yine tezimizin diğer kaynağı olan İbn Kayyim el- Cevziyye'nin "*Tıbbu'n Nebevi"* tahlilinde ayrıntılı bir şekilde ele alınacağıdır.

2.12.3. Keleb

Bugünkü karşılığıyla kuduz diye bildiğimiz hastalığı işaret eden bu illet ile alakalı olarak Hüseyin Remzi'nin kendi dönemi içinde bu hastalığa yakalanma riski taşıyanların yani kuduz bir köpek tarafından ısırılanların mikrop vücuda nüfuz etmeden hangi usullerle kurtarılmaya çalışıldıklarına dair yaptığı açıklamalar şu şekildedir; Kuduz bir köpek tarafından ısırılan birinde kuduz mikrobuyla karşı karşıya kalınması halinde tıpkı kendisini ısıran hayvandaki sıkıntılar baş göstermeye başlar. Bu haller arasında kendisini ısıran hayvan şekil ve suretinde

[46]Felsefe, matematik ve tabii ilimler tahsil eden Mâzerî'nin bu dallardaki hocaları hakkında yeterli bilgi bulunmamaktadır. Fıkhın yanı sıra tıp sahasında da yaşadığı coğrafyada tanınan Mâzerî'ye insanların hem fetva sormak hem deva aramak için başvurduğu kaydedilmektedir. *TDV İslâm Ansiklopedisi,* Ankara 2003. c. 28, s.193-195

[47] Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.64

görmeyi, sudan korkma durumunu (yutkunma zorluğuna dayalı olarak gelişir) en yaygın belirtiler olarak sıralar.

Hüseyin Remzi'nin ısırılmış birine kuduz mikrobu nüfuz etmemesi adına tıbbi açıdan yapılması gerekenleri sıraladığı aşamalar şunlardır: Öncelikle ısırılmış bölgenin hacamatla yani kanın tahliyesiyle beraber emilerek ifrazatın dışarıya çıkarılmasının gerekliliğini hatırlatır. Bu yöntemin mağdur olan kişiyi kan dolaşımının fesada uğramasından koruyacağını belirtirken, illetin tamamen çıkarıldığından emin olunana kadar yaranın açık bırakılması ve kapatılmaması yönündeki hassasiyete dikkat çekmektedir. Hüseyin Remzi'nin eserinde yer vermiş olduğu ve aşağıda sunduğumuz iki hadis kapsamında kuduz kaynaklı mikroptan korunabilmek adına Peygamber Efendimiz'in tavsiyeleri yer almaktadır." Sizden birinizin kabını köpek yalar ise onu yedi kez yıkayın! O yedi kezin ilkini toprakla yıkayınız."[48]

Bu tedbirin sebebi, köpeğin potansiyel bir kuduz mikrobu taşıması ihtimalidir. Müellif, bu nebevi ihtiyatı bu sebebe bağlamaktadır. Kuduz hastalığına kendi döneminde "nevroz" denildiğinden bizleri haberdar kılan Hüseyin Remzi aynı zamanda Arap doktorlarının bu hastalığa bir cinnet nazarıyla baktıklarından bahsetmektedir.

2.12.4. Hastalık Durumlarında Yeme İçme Bahsi

Bu hususta Peygamber Efendimiz'in hastaları zorlamamak gerektiğine dair uyarılarına yer veren Hüseyin Remzi, bunu da hastalığın tabiatı gereği iştahsızlığa ve sindirimde zorluğa sebebiyet veren bir olumsuzluk hali olduğu için hasta olana eziyete dönüşmemesi adına alınmış bir önlem olarak görür. Yine bu husus kapsamında İbn-i Sina'nın düşüncelerine de eserinde yer veren müellif, onun hastalık hallerinde insan bedenindeki maddelerin taşkınlığa ve isyan eden haline yaptığı vurgudan söz etmekle beraber, bu isyan ve taşkınlık halinden kurtuluşun, yine gıda takviyesiyle mümkün olduğundan söz ettiğini hatırlatır. Yalnız dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır ki o da şudur; Hüseyin Remzi'nin İbn-i Sina'ya dair paylaştığı bu durum, Peygamber Efendimiz'in hastayı gıdaya zorlamamak gerektiği yönündeki tavsiyesiyle özdeş değildir. Yani birinde hastayı gıda almaya zorlamaktan kaçınma hali, diğerinde ise hastaya gıda takviyesi durumundan söz edilmektedir. Dolayısıyla bu iki yargı çelişik değildir.

[48] Müslim, *a.g.e.* 1/234/279.

2.12.5. Hastalığın El İle Yoklamak Suretiyle Anlaşılması Durumu

Bu hususta Hüseyin Remzi'nin eserinde bahsini ettiği Sa'd bin Ebi Vakkas'ın hastalığının teşhisi ve tedavisine yönelik ehil bir hekime başvurmak adına Peygamber Efendimiz'in, Haris Bin Kelede adlı hekimi çağırtmasıyla ilgili bir durum paylaşılmaktadır .Biz bu mevzuyu ve bu mevzu kapsamında nebevi tıp mantığı içinde verilmek istenen mesajı, tezimizin diğer ana kaynağını teşkil eden İbn Kayyım el- Cevziyye'nin, *Tıbbu'n Nebevi* tahlilinin " Kalp Hastalığı Tedavi Yöntemi" bahsinde de tafsilatıyla paylaşmış olacağız.

2.12.6. Himye (Perhiz)

Kelime anlamı yönüyle himayetten türeyen himye (perhiz) terimi, korunmaya işaret eder. Bu korunma şekli; Peygamber Efendimiz'in gıda ekseninde eza veren şeyleri yasaklamasından da anlaşılacağı üzere, hem hastalık hallerinde marazı arttırıcı durumları, hem de hastalık öncesi sıhhat dönemlerinde mevcut dengeyi muhafaza etme durumunu işaret etmektedir. Hüseyin Remzi bu hususta Suheyb (r.a) den rivayetle aşağıda sunulmuş olan hadise eserinde yer vermek suretiyle nebevi tıp perspektifinden perhiz mevzusunu yorumlamaya çalışmaktadır.

"Birgün Allah Resulu'nü ziyaret ederek huzura çıktım. Önünde hurma ve ekmek vardı. Yanaşmamı ve bundan yememi emir buyurdular. Ben yalnız hurmadan alıp yedim. Hazreti Resul bana hitaben: Sen de göz ağrısı var iken sen yalnız hurma yiyebiliyor musun? dedi."[49]

Hüseyin Remzi'nin bu hadisle ilgili yorumu; göz ağrısı çeken kimselerin hurma yemelerinin bu ağrıyı tetikleyici yönünü hatırlatmak ve dolayısıyla bu hastaların hurma tüketiminden alıkonulmalarının gerekliliğini vurgulamak şeklindedir. Bu alıkonulma durumu hurma ve benzeri muhteviyattaki gıdalardan perhiz edilme halini işaret eder.

Dolayısıyla himye yani perhizin bu spesifik örnekten hareketle, tümevarım mantığı ile hangi gıdanın hangi hastalığa neden olan ya da hangi hastalığı tetikleyen yönünün tespitiyle birlikte uygulanması elzem olan önemli bir tıbbi tedbir yöntemi olduğundan bahsedebilmekteyiz.

[49] İbn Mace, *a.g.e.* 2/1110/3343

2.12.7. Bulaşıcı Hastalıklar

Hüseyin Remzi'nin eserinde bu başlık, **"sari"** hastalıklar olarak geçmektedir. Sari kelimesi; sirayet etmek yani bulaşmak fiilinden türemiştir. Günümüzdeki karşılığıyla **bulaşıcı** anlamı taşımaktadır.

Bu bağlamda müellifin eserinde değinmiş olduğu bazı bulaşıcı hastalıklara, bu hastalıklardan korunma yöntemlerine, eski hekimlerin bu hastalıklarla ilgili görüşlerine ve Peygamber Efendimiz'in hadisleri ışığında yapılan yorumlara yer vereceğiz.

2.12.8. Taun (Veba)

Hüseyin Remzi, vebanın nasıl bir hastalık olduğuna dair tanımlama yapmak üzere İbn-i Sina'dan hareketle onun şu sözlerine yer vermiştir*" İrin bağlayan yakıcı sıcaklık şişlik, kulak yakınında ve kasıklarda, gevşek etlerde baş gösteren bu illete taun yani veba derler"*[50]
Bu tanımlamanın ardından vebanın kana nüfuz eden ve çürütme etkisi oluşturan bir hastalık olduğundan söz eden Hüseyin Remzi, bu nüfuz halinin dolaşım sistemini tahrip ederek kalp ritmini bozduğunu buna bağlı olarak da bayılma ve ölümlerin gerçekleştiğini belirtir.

Vebanın günümüz tabiriyle evreleri hususunda da; hafif evrede oluşturduğu irinin (cerahat) sarı renkli, ileri evrede oluşturduğu irinin ise siyah renkli bir hal aldığından ve bu halin çıban formunda baş gösterdiğinden söz eder.

Bu hususta tezimiz kapsamında özellikle üzerinde durulması gereken husus; Hüseyin Remzi'nin de eserinde yer almış olan aşağıda sunacağımız hadisteki tavsiye ve uyarıların; yakın dönemde tüm dünyayı etkilemiş olan Covid-19 pandemisiyle ilgili olarak alınan karantina önlemleri ve bulaş riskini minimize etmek adına konulan yasakları hatırlatan yönüdür. Nebevi tıp çerçevesinde bu ve daha birçok hastalık ve onların tedavisi hususunda Hz. Muhammed'in (sav) insanlığa örnek teşkil eden söylemleri, tavsiyeleri, uyarıları ve davranışlarının tahlil edilmek suretiyle tıbb-ı nebevi eserlerinin oluşturulması ve neşredilmesi insanlığa büyük bir hizmet hükmündedir. Söz konusu hadis-i şerif şu şekildedir;

[50] Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.87

"Üsama bin Zeyd, veba hakkında Peygamber Efendimiz 'den " ne işittiniz?" sorusuna cevap olarak, Resulullah Efendimiz şöyle buyurmuştur der: Veba İsrailoğullarından bir taifeye, bir rivayete göre de sizden daha önce dünyaya gelip gitmiş bir takım insanlara gönderilmiş çok tehlikeli pis bir işkence ve azaptır. Öyle ise bir beldede veba çıktığını işitirseniz, oraya girmeyiniz. Eğer sizin bulunduğunuz beldede bu hastalık çıkarsa bu hastalıktan kaçmak üzere bulunduğunuz yerden dışarı çıkmayınız buyurduklarını işittim" [51]demiştir.

Hüseyin Remzi, eserinde İbni-i Sina'nın vebadan korunmaya yönelik dile getirdiği şu beş tedbire yer vermek suretiyle hastalığın yayılma ve oluşum riskini asgariye düşürmenin yollarını hatırlatmıştır. İbni Sina'nın;*" Bu istilacı illet zuhurunda İbn-i Sina'nın açıkladığı gibi illetten korkmayarak kalbi metanetle açıklanan beş türlü tedbire uymak ve fenni tıbbın şu hal hazırında, çürümeyi ve ufuneti yok edecek meselelerine tamamıyla uygulanması tabii görevlerden olmuş oluyor."*[52]şeklindeki yorumuyla kendi dönemi içindeki tıbbi çalışmalara ışık tuttuğunu ve yine kendi dönemi içinde veba ile alakalı olarak bu tedbirlerin uygulanıyor oluşundan bizleri haberdar ettiğini görmekteyiz.

a) *Vebadan çekinen her şahıs üzerine vacipdir ki, evvela: İnsanın karnında bulunan hazmedilmiş çürüyen fazlalıkları karnından çıkarması*[53]

b) *Yemek yemeye fazlaca düşkün olmaması*

c) *Hamama girmemesi*[54]

d) *Vücudu mümkün mertebe rahat ve sukunette bulundurması.*[55]

e) *Veba olan yerden kaçmaması. Zira kaçmak bir hareketi doğuracağından yoğunluğa sebep olur. Bu ise zararlıdır.*[56]

Hüseyin Remzi'nin İbn-i Sina vasıtasıyla eserine taşımış olduğu bu beş yöntemi yukarıda zikretmiş olduk.

---

[51] Buhari, *a.g.e.* 4/175/3473; Müslim, *a.g.e.* 5783

[52] Hüseyin Remzi, *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*, Sümer Yay., çev. Selahaddin Alpay, İstanbul 1995, s.91

[53] Hüseyin Remzi, *Tıb,* s.90

[54] Hüseyin Remzi, *Tıb*, s.90

[55] Hüseyin Remzi, *Tıb*, s.90

[56] Hüseyin Remzi, *Tıb*, s.90-91

2.12.9. Çiçek Hastalığı

Çocuklarda kabarcık şeklinde beliren bir hastalıktır. Bu hastalıkla ilgili olarak eski Arap hekimlerinin yapmış olduğu tanımlamalar doğrultusunda çeşitli renklere haiz yapısından söz eden Hüseyin Remzi, bu renkler arasında; beyaz, kırmızı, sarı, yeşil, siyah gibi çeşitleri zikreder. Bu renkler dışında müellifin dile getirdiği " benefseci" diye bir renkle anılan çiçek hastalığı türü vardır ki, benefsecinin günümüzdeki karşılığı mor demektir ve adını günumüzde menekşe, Osmanlı'da ise "benefşe" diye isinlendirilen mor renkli çiçekten almaktadır.

Bu rekleri, günümüz tıp literatüründeki "evre" olarak kabul edersek, Hüseyin Remzi'nin renkler bazında sıraladığı evreleri ve bu evrelerin vücutta oluşturduğu tesirleri şu şekilde özetleyebiliriz;

Beyaz Renk: Bu evrede hasta, sıhhat yönüyle iyidir.
Kırmızı, Sarı, Benefseci Renkler: Bu evreler, beyaz renk evresinden biraz daha ileri evreler olmakla birlikte, olumsuz tesir yönüyle üst düzey evreler değillerdir.
***Yeşil Renk*:** Bir önceki evrenin, olumsuz tesir yönüyle daha ilerlemiş halidir.
Siyah Renk: Bu evre en tehlikeli evredir. Bu evreye varana dek çiçek hastalığının kendi dönemi içerisinde önlenebilir bir yönünün olduğunu belirten müellif, bu evredeki hastalığa müdahalenin zorlaştığından söz etmektedir.

Çiçeğin vücutta çıktığı bölgelere göre oluşturacağı tehlike düzeyine de değinen Hüseyin Remzi; karın ve göğüste çokça çıkanlarının en tehlikeli olduğuna işaret eder. Bununla beraber yüz ve baş bölgelerinde çıkan çiçek kabarcıklarının da tehlikeli olabileceği uyarısında bulunan müellif, en az olumsuzluk oluşturacak bölgelerin ise tehlike arz edeceğini belirttiği bölgeler dışında kalan yerler olduğunu hatırlatır.

Çiçek aşısına da değinerek, aşının altı yıl süresince bir koruyuculuğunun olduğundan bahseder. Bu anlamda aşılama usulünün nasıl olması gerekliliği hususunda da, yeni doğan bir bebeğin altı aylık olana dek ilk aşısının yapılmasını, ardından on yaşına doğru ve yirmi yaşında aşılamaların devam edip tamamlanması gerekliliğini vurgularken, bu takvimi; vücudu çiçek hastalığından koruyacak en uygun takvim olarak gösterir.Çiçek hastalığının da veba gibi bulaşıcı bir hastalık olmasından ötürü aynen vebada olduğu gibi hastalığın karantina usullerince seyrinin takip edilmesinin gerekliliğine vurgu yapar.

Dikkat edilir ise Hüseyin Remzi'nin bu çiçek hastalığı hususunda referans aldığı ya da istifadede bulunduğu bir hadis paylaşmadık (bu durum aynı zamanda bir sonraki bahiste kısaca değinilecek olan kızamık, suçiçeği ve kolera hastalıkları için de geçerli olacaktır). Bunun sebebi ise; müllifin ifadeleri ile şu şekilde izah edilebilir;*" Tıbb-ı Nebeviye dair olan eserleri mutalaa ettiğimde gerçek çiçek illeti hakkında vebaya dair söylenmiş olan hadis-i nebeviler benzeri izler ve eserler görülmemiş olmakla çiçek illetinin vakt-i saadette pek uzak yerlerde hükmünü icra ettiğini ve Hicaz bölgesinde görülmemiş olması anlaşılıyor ise de mezkur illet dahi hükmünü icraya başladığı halde ve memleketlerde vebaya yakın zarar ve kayıplara sebep olmuş sirayet ve intikali gerçekleşerek bilinmiş olduğundan veba olan beldeye girmemek ve oradan dışarı çıkmamak için emrolunmuş, buna göre karantina usulüne riayet hususunda mecburiyet hasıl olmuştur."*[57]

2.12.10. Kızamık ve Su Çiçeği

Bu iki hastalıkla ilgili olarak bunların da bulaşıcı oldukları ve kendi dönemi içinde mikrobunun tespit edildiğine dair kısa bir bilgi paylaşan müellif özellikle kızamıkla ilgili olarak kaynağının sarı safra olduğu yönündeki malumatı da paylaşmaktadır.

2.12.11. Kolera

Hüseyin Remzi'nin kolera özelinde paylaştığı bilgiler, hastalığın seyri, belirtileri, bulaş gücü ve ölümcül tesiri yanında müellifin yaşamış olduğu dönemle ilgili aktüel tıp olaylarından da bahsetmesi ve yine o dönem içinde bu hastalıktan kaynaklı yayılmaların nasıl ve ne şekilde olduğunu aktarması açısından değerlidir. Koleranın, Hindistan orijinli bir hastalık olduğunu belirtir. Hastalığın semptomları arasında; kusma, ishal, yüzde morarma, idrar yapmada zorluk, ses kısıklığı, kramplar gibi durumları sıralayan Hüseyin Remzi, bu semptomların ardından ölüm halindeki hastayı simsiyah ve morarmış olarak betimler.

Koleranın, müellifin yaşadığı dönem kapsamında dünya çapındaki yayılım serüveni ise; yine onun aktardığı bilgiler ışığında şu şekilde cereyan etmiştir; Öncelikle Hüseyin Remzi bu büyük yayılımın en etkin sebebinin gemiler olduğuna dikkat çeker. 1830, 1846, 1865 yıllarını bu

[57]Hüseyin Remzi, *Tıb*, s.95

hastalığın Avrupa'da baş gösterdiği ve şiddetli bir şekilde bu kıtayı etkisi altına aldığı yıllar olarak gösterir.

1865 tarihinde ise Hindistan'dan Mekke'ye hac sebebiyle gelen hacılar vasıtasıyla ulaşan koleranın, o tarihte Mekke ve Medine'de 30.000 kişinin hayatına mal olduğu bilgisini aktarır. Bulaşın ise en fazla Arafat mevkiinde gerçekleştiğini bildirir. Yine o dönemde hayatta kalan 15.000 hacıyı taşıyan 10 gemi vasıtası ile Mısır'a intikal eden bu hastalığın, bu ülkeye tam ulaşma tarihini de 19 Mayıs 1865 olarak verir. Bu bulaşın ardından Mısır 'da üç ayda toplam 60.000 kişinin öldüğünden bahsetmektedir. Yine İskenderiye'den hareketle; Trabzon, Samsun üzerinden Karadeniz sathına yayılım gösterdiğinden bahseden Hüseyin Remzi, aynı şekilde İskenderiye limanından Marsilya'ya doğru hareket eden gemiler vasıtası ile de hastalığın Fransa'ya ulaştığını ve bu güzergâhlar üzerinden Barselona, Kartaca ve Lizbon'a doğru yapılan seyahatler nedeniyle hastalığın İspanya'ya ulaştığını da ayrıca belirtmektedir.

Hüseyin Remzi, aynı dönemler içinde koleranın Amerika'ya kadar ulaştığını fakat oradaki sıkı tedbirler nedeniyle etkisinin büyük olmadığını bildirmektedir. Bu hususta müellifin paylaşmış olduğu başkaca değerli bir bilgi ise Louis Pasteur ile ilgilidir. Eserinde Mösyö Pastör diye bahsettiği bilim adamının o dönemde birçok hastalığın mikrobunu tespit ettiğinden söz etmektedir. Bu bilgiyi paylaşmış olmasının sebebi ise Pasteur'un, bütün yayılmacı hastalıkların altında yatan sebebin o hastalığa has bir mikroptan kaynaklandığını tespit ettiği haberinden kaynaklanmaktadır. Bu durum o dönemde cereyan etmiş başlıca tıbbi hadiseler arasında önemli bir yer arz eder zira bilindiği üzere aynı bilim adamı kuduz aşısını bu tespit ışığında geliştirmiştir.

2.13. Nebevi Tıbba Dair Uygulamalar ve İlaçlar

2.13.1. Namaz

Ebu Hureyre'den rivayetle; " Birgün karın ağrısına mübtela oldum. Kıvrılarak yatmakta iken Resulullah Efendimiz beni görüp: Karnın dertli buyurdular. Cevaben: Evet ya Resulullah dedim. O vakit bana: "Kalk! Namaz kıl. Zira namaz kılmak şifanın başlangıcıdır buyurdular"[58]

Hadiste namazın karındaki ağrıyı geçirici etkisini dile getirmekle onun fizyolojik boyutuyla faydasına dikkat çeken Peygamber Efendimiz'in bu mesajı, Hüseyin Remzi tarafından da eserinde hatırlatılmıştır.

Bizim cümle içerisinde "fizyolojik etki" terimini kullanmamız, onun aynı zamanda psikolojik kanadının varlığına da işarettir. Namazın, yükümlülüğünün yerine getirilmesi gereken bir ibadetten ibaret olarak algılanması, onun bu psikolojik faydasından istifade edebilmeyi sekteye uğratmaktadır. Yapmış olduğumuz yorumu destekleyici referanslar, Hüseyin Remzi'nin bu hususta dile getirdiği açıklamalardır.

Hüseyin Remzi, bu hadise getirdiği yorum doğrultusunda namazın öncelikli olarak bir ibadet olduğunu dile getirir. Dolayısıyla yorumunu bu temel üzerine bina eder. Ardından; namazın bünyeyi sakinleştiren yönüne işaret eder. Bu durumu eserinde "nefsi buyruk" olarak isimlendiren müellif, namazın ibadet olmasından hareketle ilahi emir vasfının sağladığı manevi gücün farkında olanlar için psikolojik bir terapi olduğunu belirttiği minvalde bir çıkarım yapar. Bu düşüncesini çeşitli örneklerle güçlendirmeye çalışan Hüseyin Remzi, verdiği örneklerden birinde; Hz. Ali'nin vücudunda beliren bir yarayı doktorların kesmesi gerektiği halde bunun bir türlü gerçekleşemediğine fakat kendisinin namaza başlamasının ardından doktorların bu müdahaleyi acısız ve sorunsuz bir şekilde gerçekleştirebildiklerine dair bir kıssayı paylaşır. Burada asıl vurgulanmak istenen şey; Hz. Ali'nin namaz esnasında adeta boyut değiştirircesine namazın psikolojik hazzı ve manevi gücünü hakkıyla hissediyor olması durumudur. Hüseyin Remzi'nin, namazın psikolojik anlamda kattığı olumlu etkileri dile getirirken kullandığı; huşu, korku (ilahi anlamda) rica (Allah'tan dileme anlamında) sevgi, haya,

[58] Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), *el-Câmiu's-Sağîr ve Ziyadetuhu,* ed., Muhammed Nâsurüddîn el-Albânî, Haz., Mektebetu'ş-Şâmile, 2009, 6154.

ahireti hatırlama bilinci gibi faktörler, kul ile Allah arasındaki bağın gücü ve samimiyeti doğrultusunda pekişir der. Dolayısıyla şu yorumu yapmamız yerinde olacaktır; bu faktörlerin namazın manevi gücünü yansıtıcı bir rol üstlenebilmeleri adına söz konusu bağ ve samimiyetin tıpkı Hz. Ali örneğinde olduğu gibi güçlü bir yapıda olması gerekmektedir.

Fizyolojik anlamda ise, namazın safhalarını oluşturan; kıyam, rüku, sücud, tahiyyat evrelerinin düzenli bir sportif faaliyet vasfinda icra edilmesinden ötürü, hem vücudun eklem bölgelerini çalıştıran hem de mide ve bağırsak hareketlerini arttıran yönüne dikkat çeker. Bizim düzenli sportif faaliyet diye günümüz modern tabiriyle sunduğumuz ifade, müellifin eserinde "riyazat" diye geçer. Bu terim, Arapça'da harekete ve bedensel aktiviteye tekabül eder. Yine bizim bu söz konusu sportif yönü, düzenli olarak nitelememizin nedeni ise; namazın gün içinde sistematik bir periyot dahilinde 5 defa ve her defaya mahsus sabit rekat sayılarıyla icra edilmesinden kaynaklanmaktadır.

2.14. Nebevi Tıp Eksenli Sünnet ve Vasiyetler

Hüseyin Remzi'nin bu hususta açıklamaları Peygamber Efendimiz'in fizyolojik rahatsızlıklara deva; manevi uygulamalarını ve tavsiyelerini hatırlatma ve bunun yanı sıra tabiatta var olan bazı bitki ve benzeri nesnelerin sıhhate olumlu tesir eden yönlerini yine nebevi tıp çerçevesinde O'nun diliyle aktarmaya çalışmaya yöneliktir. Peygamber Efendimiz'in, kalbinden rahatsız olduğunu dile getiren birine " Yetim başı okşayıp karnını doyur"[59]buyurmaları, yukarıda bahsettiğimiz fizyolojik rahatsızlıklara yönelik olan Peygamber Efendimiz'in manevi tavsiyelerine bir örnektir.

Kadim Arap hekimlerinin de bu çerçevede "macun" adı ile somut bir sıfat giydirdikleri fakat özünde soyut bir muhteviyat barındıran, kalbin ıslahı ve vesveseden uzak kalınması adına reçete ettikleri şu manevi tavsiyeleri eserinde paylaşan Hüseyin Remzi, onların; Allah korkusunu, kötü alışkanlıkları terki, ilim tahsilini tavsiye etmelerini, söz konusu kalbi ıslah ve vesveseden arınma mevzuları adına şifa hükmünde bir "macun" olarak betimlediklerini belirtmektedir.

[59] Buhari, *a.g.e.* 7/40/25.

Bu manevi reçetelerle beraber Hüseyin Remzi'nin eserinde değindiği ve şifa verici yönlerinin Peygamber Efendimiz'in hadislerinde de dile getirildiği çeşitli bitki ve benzeri nesneler de mevcuttur. Bunların muhteviyatlarının ve sıhhate olumlu tesir eden yönlerinin deneyim ve karşılaştırma yöntemi ile tespit edildiğinden söz eden Hüseyin Remzi; kimilerinin kokulu olduğunu ve bu özelliğin onlara sıcak mizaç, kimilerinin kokusuz olduğunu ve bu özelliklerinin onlara soğuk mizaç kazandırdığını belirtirken, orta derecede kokulu ve yağlı olanlarının mutedil, şekerli ve tuzlu olanlarının yakıcı, ekşimsi olanlarının ise serinletici özelliklerinden bahseder. Müellif bunlara sırasıyla şu şekilde değinmektedir.

2.14.1. Ağaç Kavunu

Buna aynı zamanda ütrüç de denir. Türkçe karşılığı turunçtur. Bu hususta Peygamber Efendimiz" Mü'min bir kimse, yemesi ve lezzeti ve kokusu hoş ve güzel olan ağaç kavunu gibidir"[60] buyurur.

Faydaları;

* Kalp çarpıntısına iyi gelir.
* İştah açıcıdır.
* Sarı kabuğundan yapılan macun, kulunç hastalığına olumlu tesir eder.
* Gaz sıkıntısına iyi gelir.
* Tohumunun 4 gr kadarlık kısmının ezilip, akrebin soktuğu kısma sürülmesi zehirlenmeye iyi gelir.
*Aroması ve kokusu, haşereleri uzak tutar.

Zararları;

* İçindeki "çığt" denilen ekşimsi kısım sinirlere ve göğse zararlıdır.
* Beyaz etli kısım zararlıdır.
* Mideye zararlıdır.
* Bilinçsiz tüketimi kulunç hastalığına sebebiyet verir. Ayrıca şunu da belirtelim; bu ve bunun gibi belli başlı ilaç mahiyetindeki gıda ve benzeri şeylere, tezimizin diğer bir ana kaynağını teşkil eden İbn Kayyim el- Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi'si* üzerinde yaptığımız tahlille de ayrıntılı olarak değinilmiştir.

[60]Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref en-Nevevî (ö.676/1277), *Riyâzu's-sâlihîn*, ed., Şuayb el-Arnuvut, Haz., Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, Lübnân, 1998. c.2, s.340

2.14.2. Pirinç

"Yemeğinizin en yararlısı ettir. Sonra da pirinçtir"[61]Bu hadisi yorumlarken Hüseyin Remzi'nin kendi döneminde yapılmış olan kimyasal araştırmalardan hareketle insan vücudunun öncelikli olarak etten sağlanan yarara, ikincil düzeyde de pirinçteki potansiyel nişastaya ihtiyaç duyduğundan bahsederek bu hadisin barındırdığı mesajı belirgin hale getirmeye çalışır.

Faydaları;

*Mizacen soğuk ve kurudur. (Mizaç bahsine eser tahlilinin başlangıcında değinmiştik)

* Buğdaydan sonraki en kuvvetli gıdadır.
* Kana iyi gelir.
* İshale iyi gelir.
* Bedene yumuşaklık verir.
* Uykuyu kolaylaştırır.
* Keçi böbreği ile karıştırılmış olan unu, ishal ilacı hükmündedir.

2.14.3. İrak

Misvak'ın yapıldığı ağaçtır ki, diş sağlığı için mühimdir. Ebu Hanife'ye ait olan; "Misvak olarak kullanılan ağaçların en iyisi irak dallarından yapılan misvaktır." Cümlesinden, misvak yapımında başka ağaçlarında kullanıldığını anlıyor olsak da, en uygun olanının irak ağacı olduğunu görmekteyiz.

Müellifin misvak ile ilgili olarak Hz. Aişe'den rivayetle referans aldığı hadis şu şekildedir; "Resulullah Efendimiz, geceleri uykudan kalktıklarında hemen misvağı ağzına sürüp misvaklanırlar ve nar ağacından ve reyhandan yapılmış nesne ile dişler arasında sıkışıp kalanı, bu ağaçlardan yapılanla çıkarmayı yasaklamışlardı."[62]Müellif, bu hadisin içeriğine örnek getirmek amacıyla Hz. Ömer'in kamıştan yapılmış olan hilal kullanımını yasaklamasına dair bilgiyi eserinde paylaşmıştır.

---

[61] İbn Mace, *a.g.e.* 3305
[62] Buhari, *a.g.e.* 2/4/887; Müslim, *a.g.e.* 1/220/42.

Faydaları;

* Ağzı güzelleştirip, diş etlerini güçlendirir.
* Mideyi ferahlatır
* İştahı arttırır.
*Balgamı söker.

2.14.4. Tavşan ve Ada Tavşanı

Hüseyin Remzi, bu hayvan eti "sevda tevlid eder" der ki bunun günümüz Türkçe'sindeki karşılığı "siyaha çalmaktır" dolayısıyla müellif, tavşan etinin siyaha çalan bir renginin olduğu bilgisini paylaşır.

Peygamber Efendimiz'in, tavşan eti yemeği adet edindiğinden söz eder. Bu bilgiyi de aşağıda Hz. Enes'ten rivayet edilen hadis ile temellendirir. "Bir gün sahabeye tavşan eti pişirdik. İçimizden Ebu Talha, pişirdiğimiz tavşan etinin sağrı ve but taraflarını huzur-u Peygamberiye gönderdi. Efendimiz Hazretleri bu hediyeyi kabul buyurmuşlardır."[63]

Başlıkta geçen ada tavşanının, adi tavşandan (normal tavşan) farkını; onların dağların altında, toprakların içinde yuvalandıkları ve kulaklarının normal tavşandan büyük olmadığı şeklinde ortaya koyar.

2.14.5. Mersin Ağacı

Bu bitkinin mizacını ikinci derecede soğuk ve kuru olarak tanımlar. Hz. Adem'in dünyaya indiğinde ilk diktiği ağacın, mersin ağacı olduğuna dair bir bilgi aktaran müellif, bunu söylemekle onun ne kadar kadim ve mühim olduğuna dair dikkat çekmek istemektedir. Bu bitkinin faydalarını; yağı ve suyu bağlamında açıklayan Hüseyin Remzi, şunlardan söz eder.

***Yağı*:** Kılları arttırır. Araplar'ın bu yağı, reyhan yağı olarak isimlendirdikleri bilgisini paylaşır.
Suyu: Ateş kaynaklı yanıklara iyi gelir. Bununla yapılan şerbet, öksürük ve ishali önler.

63 Ebu Davud, *a.g.e.* 3/352/3791); Tirmizi, *a.g.e.* 4/251/1790.

2.14.6. Bakla

Bu bitkinin faydalarından çok zararlarından bahseden Hüseyin Remzi, öncelikle mizacının soğuk ve kuru olduğu bilgisini paylaştıktan sonra şunu da paylaşır.

* Hazmı kolay değildir.
* Gaz yapıcı etkisi vardır.
* Tavuklar tüketirse, yumurtadan kesilirler.
* Hafızayı zayıflatır.
* Karışık rüyalar görmeye sebebiyet verir.

Bitkilerin söz konusu bu zararları doğrultusunda bizim şöyle bir yorum yapmamız yerinde olacaktır. Birşeyin tıp literatüründe yer almış olması onun sadece faydalarından bahsetmek zorunda olunması hükmünü getirmez. O şeyin, sağlığa fayda sağlamayan taraflarından bahsetmek üzere literatüre taşınması, onun tüketiminden uzak durmak ya da tüketimini azaltmakla ilgili uyarılar açısından da önemlidir ki bu da sağlığa bir anlamda hizmettir.

Hüseyin Remzi, bu bitkinin faydalı yönüne sadece Hipokrat'ın dikkat çektiğini ve ancak yalnız yenmemesi, zeytinyağı ve tuz ile karıştırılarak yenmesi halinde faydalı olacağından söz ettiğini belirtir.

2.14.7. Berdi

Türkçe karşılığı hasır otu olan bu bitkinin toz halinde yaralara dökülmesi durumunda kanamayı önleyici bir etkisi vardır. Müellif bu hususu, Uhud Savaşı'nda yaralanması sonucu dişi kırılan Hz. Muhammed'e (sav) kızı Hz. Fatıma'nın bu bitkiyi toz haline getirip yakması suretiyle yaranın üzerine döküp pansuman yapması ve neticede yaradaki kanamanın durması olayını eserine taşıyarak temellendirir.[64]

Yine bu bitki ile ilgili olarak, İbn-i Sina'nın*" Bunun kullanılması yaraların kapanmasını temin eder. Fena yaraları dahi iyileştirir. "*[65]şeklindeki tıbbi tavsiyesini paylaşan Hüseyin Remzi'nin, eserinde bu bitkinin faydalarıyla ilgili aktardığı diğer noktalar şunlardır;

[64]Buhari, *a.g.e.* 7/129/5722; İbn Mace, *a.g.e.* 2/1147/3464.
[65]Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî b. Sînâ (ö. 428/1037), *Kânunu't-Tıb,* 1/410, 411

* Ağızda çiğnenir ise, sarımsak ve soğan kokusunu önler.
* Burun kanamalarına toz formunda uygulanması halinde, kanamayı durdurur.

2.14.8. Karpuz

İki çeşitten müteşekkil bir meyve türü olduğu bilgisini akatarır. Bunlardan biri, bildiğimiz şekliyle yeşil karpuzdur. Bunun asıl terim adı **refc**dir der. Diğerinin ise kavun olduğunu belirtir. Dolayısıyla karpuz ve kavunu ayrı ayrı iki meyve hükmünde değil aynı türün farklı çeşitleri olarak gösterir. İkisinin farkını mizacen ortaya koyar ve karpuzu soğuk ve serin, kavunu ise sıcak mizaçlı olarak tanımlar.

İbn Kayyım el- Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi* tahlilinde de ayrıntılı olarak değineceğimiz; birbirine mizaç yönüyle zıtlık arz eden iki gıdanın beraber tüketiminin sağlık açısından daha sıhhatli olacağı durumuna, Hüseyin Remzi; bu bahis kapsamında Hz. Aişe'den rivayet edilen aşağıdaki hadis ile değinmektedir." Resulullah (sav), karpuz ile birlikte taze hurma yerlerdi. Karpuzun harareti, hurmanın soğukluğunu, hurmanın soğukluğu, karpuzun hararetini def eder"[66] buyururlardı.

Günümüz adına da pratik bir fayda sağlayacak olan küçük bir bilgi paylaşımında bulunan Hüseyin Remzi, uygun karpuz seçimi ile ilgili olarak; meyvenin dışındaki çizgi adedinin tek sayı ihtiva etmesi halinde karpuzun tatlı olacağından bahseder. Müellif bu bilgiyi, Ebu Müshir Gassaniye'den[67] referansla paylaşır. Karpuzun faydaları ile ilgili olarak da şu hususları paylaşır;

* Mesaneyi temizler.
* Cilde renk verir.
* Kavun çekirdeklerinin, yüze sürtülmesi halinde lekeleri yok edici etkisi vardır.

Bu faydalarının yanı sıra, aç karna fazlaca yenmesinin mideyi bozacağından da bahsetmektedir.

[66]Ebu Davud, *a.g.e.* 3836.
[67]Ebû Müshir Abdüla'lâ b. Müshir b. Abdila'lâ el-Gassânî ed-Dımaşkī (ö. 218/833) Hadis, kıraat ve fıkıh âlimi. *TDV İslam Ansiklopesi,* İstanbul 1994, c.10, s.195

2.14.9. Yumurta

En iyi olanın tavuk yumurtası olduğunu belirtir. Pişirme kıvamıyla ilgili olarak, sıhhate en faydalı olanının rafadan olduğunu hatırlatır. Hüseyin Remzi, bu gıda hususunda İmam Beyhaki'nin[68] *Şu'abü'l-İman* adlı eserinde yer alan ve ortaya çıkış yönüyle rivayetinde şüphe teşkil eden şu hadisi eserinde paylaşmaktadır." Peygamberlerden biri Allah Teâlâ'ya zayıflığından şikâyet etti, o da yumurta yemesini buyurdu" Yumurtanın faydalarından ise şu şekilde bahseder;

* Yüze sürülen yumurta akı güneşten cildi korur. Göz ağrısına iyidir.
* Rafadan kıvamı; göğüsteki sertliği giderir, öksürüğe, ses kısıklığına ve kan tükürmelerine iyi gelir.

2.14.10. Temr

Temr, Arapça'da hurma demektir. Peygamber Efendimiz'in " Hurmalarımızın en iyisi (berni) çeşididir ki illeti giderir"[69]şeklindeki hadisini paylaşır. Şunu hatırlatmamız da fayda vardır; Berni: kabuğu turuncu ve kahverenkli tonlarda, ne büyük ne de küçük boyda olan bir hurma çeşididir.

Hz. Meryem kıssasında da onun tükettiği şeyin hurma olduğundan hareketle, bu meyvenin hikmetli yönüne de vurgu yapan müellif, şayet öyle olmasaydı Allah'ın, Hz. Meryem'e onun yerine başka bir gıda ikram edeceğini belirtir. Hurma şırasından da eserinde bahseden Hüseyin Remzi, taze hurmanın bir gün müddetle suda bekletildikten sonra sabah alınan şırasının Peygamber Efendimiz'e takdim edildiğini bildirmektedir. Bu hususta ayrıca yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde, Peygamber Efendimiz'in tavsiye etmiş olduğu, kadınlara hurma yedirme durumunun; özellikle onların lohusa dönmelerinde hurma ezmesi, süt ve yağ karışımıyla elde edilen bir yemek türü[70] olduğunu görmekteyiz.

---

[68] EbûBekrAhmed b. el-Hüseyn b. Alî el-Beyhakī (ö. 458/1066) Muhaddis ve Şâfiî fakihi. *TDV İslâm Ansiklopedisi* İstanbul 1992, c. 6, s.61-62

[69] Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbûrî (ö.405/1014), el-Müstedrek Alâ's-Sahihayn, ed., Mustafâ Abdulkadîr Ata, Haz., Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, 1. Baskı, 1990, 4/118/7076; Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî (ö.960/971), *el-Mu'cemu'l-evsat,* ed., Komisyon, Haz., Daru'l-Harameyn, Kâhire, 1995, 7/247.

[70] Farika denilen bu yemeğin özellikle lohusa kadınlara yedirilmesi adetti., bkz *Lisan'ul Arab*, "Frk" md. *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998 s.391-393

“Bu karışımın pişirilerek bulamaç haline getirildikten sonra yenmesi istenmiştir” [71]Acve hurmasıyla ilgili olarak ise; İmam Zehebi'nin[72]"***Acve****” adlı hurma insan için güzel ve yeterli bir gıdadır*" şeklindeki ifadesinden söz eder.[73]Yine aynı hususta müellif, şu hadisi paylaşır.

" Hergün sabahleyin yedi adet kuru hurma (acve) yiyen bir kimse, o gün için zehir ve sihir, büyü etkisinden korunur. "[74]Acvenin bizatihi Peygamber Efendimiz tarafından dikilmiş olması münasebetiyle sıhhate ve berekete yönelik hikmetinin bol olduğunu hatırlatan müellif, onu; Medine hurmalarından ve renginin siyaha çalan tonda olduğu bilgisini de aktarmaktadır. Mizacının sıcak ve kuru olduğunu belirttiği hurmanın, bünyeye kuvvet veren faydasıyla birlikte göz ağrısı çekenlere zarar vereceği bilgisini de paylaşmaktadır ki biz bu hususa daha önce de değinmiştik.

2.14.11. Tin

İncirdir. Bu meyvenin en makbul olanı ham ve kabuğundan arındırılmış olanıdır. Kurusuna nazaran, taze incir daha efdaldir. Hüseyin Remzi şu hadisi paylaşır. " Eğer bir meyve cennetten indi desem, bu derdim. Çünkü cennet meyvesi çekirdeksizdir. Ondan yiyin çünkü o, basurları keser nikrise (gut hastalığı) iyi gelir"[75]Müellif, incirin faydalarından şu şekilde söz eder;

* Badem ile tüketilirse çok faydalıdır.
* Harareti giderir.
* İdrar sökücü etkisi vardır.
* Basuru önler.
* Gut hastalığına iyi gelir.

[71]Ebu Davud, Tıb, 12
[72]Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî et-Türkmânî el-Fârikīed-Dımaşkī (ö. 748/1348)Hadis hâfızı, tarihçi ve kıraat âlimi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c.44, s.180-188
[73] Hüseyin Remzi, *Tıbb,* s.139
[74]Buhari, 5445, 5768, 5769; Müslim, 5307
[75]Ebu’l-Kâsım Mahmûd b. Amr b. Ahmed ez-Zemahşerî (ö.538/1144), *el-Keşşâf an hakâiki ğamâdi’t-tenzîl*, Haz., Daru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrût, 3. Baskı, 1986, s.222; Suyuti , *Camiu’s-sağir*, 6393

2.14.12. Ceviz

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir; bu maddenin başlığı eser basımında "cezer" yani havuç olarak geçmekte fakat açıklamalar cevizle ilgili sunulmaktadır. Eser basımındaki bu hatadan söz ettikten sonra müellifin bu hususstaki açıklamalarına onun cevizle ilgili sunduğu şu hadis doğrultusunda başlayabiliriz." Peynir ve ceviz başka başka hastalığın sebepleridir. Amma ikisi birleştikçe ilaç olurlar"[76]Tezimiz kapsamında bu hadisin gerçekliğiyle ilgili olarak şüphe duymaktayız zira referans olarak tespit edebildiğimiz tek kaynak Kuleyni'nin el-Kâfi adlı eseri olmuştur. Kendisi Şia ekolünden gelen ve hadis iletim metodunda sakıncalı bir tutum izleyen ve uydurma hadislere yer veren bir zat olarak bilinmektedir. Bu hususta daha geniş bir bilgi edinmek adına TDV İslâm Ansiklopedi'sinin 2001 yılında İstanbul'da basılan 24. cilt, 148.sayfasından istifade edilebileceğini hatırlatalım.

Fakat şundan da söz etmek gerekir; Peygamber Efendimiz'in mizaç yönüyle zıtlık arz eden iki gıdayı aynı anda tüketmenin birbirlerinin muhteviyat yönüyle eksiklerini tamamlayacaklarını ve daha faydalı olacağını hatırlattığımız durumdan hareketle yaptığımız araştırma sonucu şu veriyi elde etmiş olmamız, Hüseyin Remzi'nin hadis kapsamında böylesi bir referansı baz almasının nedeni olarak da görülebilir. Söz konusu veri şu şekildedir.

"Peynirdeki tuzdan gelen sodyumun tansiyon üzerindeki olumsuz etkisini, cevizden gelen potasyum ile dengeleyebilmekteyiz. Bu yüzden beraber yenilmesi tavsiye edilmektedir"[77]

Aynı zamanda İbn-i Sina'nın; ceviz, incir ve sezabın (sedef otu) zehirlenmelere iyi geldiğini söylediğini hatırlatan Hüseyin Remzi, cevizin mizacının sıcak ve kuru olduğundan, baş ağrısına yol açtığından, mideye iyi gelmediğinden söz etmektedir. Bununla beraber taze cevizin kurusuna nispeten daha faydalı olduğunu belirtmekle birlikte cevizin balla harmanlanmış halinin boğaz hastalıklarına iyi geldiğini de dile getirmektedir.

[76]el-Kafi, c.6, s.340
[77]https://gidabilinci.com

2.14.13. Çörek Otu

Çörek otunun Farsça'daki karşılığının "şüniz", mizacının ise üçüncü derecede sıcak ve kuru olduğunu belirten Hüseyin Remzi, onun önemini Ebu Hureyre'den rivayet olunan şu hadis bağlamında temellendirir.

" Çörek otu yemesine devam ediniz. Zira onda, ölümden başka her derde deva vardır."[78]

Faydaları;

* Balgamı söker.
* Tıkanmaları giderir.
* İdrar sökücü gücü vardır.
* Anne sütünü arttırır.
* Sirke ile karıştırılmış hali, tenyayı giderir.
*Örümcek sokmalarından kaynaklı zehirlenmelere iyi gelir. (Müellif burada tirantol diye bahsettiği günümüzde tarantula olarak bilinen örümcekten örnek verir.)
* İki dirhem (dört gram) kadarının öğütülerek toz haline gelen kıvamı, köpek ısırmasından kaynaklı kuduz riskine karşı iyi gelir.

Hüseyin Remzi, çörek otunun barındırdığı hikmetleri dile getirirken o ve benzeri birçok gıdaya dair tıbb-ı nebevi eksenli neşredilmiş eserlerde bahsedilen Peygamber tavsiyelerinin ve pratiklerinin sırlarına ve mucizevi yönlerine dikkat çeker. Bize göre, Hüseyin Remzi'nin böylesi bir hatırlatmada bulunma nedeni, nebevi tıbbın, insan hayatına ve sıhhatine dair barındırdığı önemli tıbbi bilgilerin, modern tıp bağlamında da uygulanabilirliğini sağlama gayesindendir.

Son olarak bahsetmemiz gereken husus şudur; Tıbb-ı nebevi çerçevesinde ele alınan fakat haklarında herhangi bir hadis veya kadim filozof ve hekimlerce herhangi bir yorum ya da bilgi paylaşımında bulunulmayan; anason, papatya, patlıcan, benekşe, termus, elma, dut, hint hurması, tere, hardal, marul ve ravend gibi bitki ve gıdalar da mevcuttur. Biz bunları sadece

[78]Buhari; 5688; Müslim, 5728

müellifin eserinde adları geçtiği için zikretmeyi fakat yukarıda bahsettiğimiz nedenlerden ötürü de haklarındaki teferruatlara değinmemeyi uygun gördük.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM: İBN KAYYİM EL - CEVZİYYE'NİN HAYATI

3.1. Kısaca Biyografisi

Hayatına dair çeşitli kaynaklardan ve tezimizin ana referanslarımızdan birini temsil eden eseri *Tıbbu'n Nebevi*'de aktarılan bilgiler ışığında İbn Kayyım el Cevziyye hakkında şöyle bir kısa biyografi paylaşabiliriz. Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez Züraîed-Dımaşki el-Hanbelî. İsmi Muhammed'tir. EbiAbdillah, onun künyesi olup, Şemseddin; lakâbı ve Zürai ise; ünvanıdır. Hicri takvime göre Safer ayının 7. günü 691, (miladi: 12 Ocak 1292) tarihinde Şam'da doğmuştur. Tahsil hayatına babasının himayesinde başlamıştır. Babasının, Şam'da doğmuş ve oradaki Cevziyye Medresesi'nin kayyımlık[79]vazifesini icra etmiş olması, müellifin de İbn Kayyim el- Cevziyye şeklinde bilinmesine ve ünlenmesine neden olmuştur.

Babası dışındaki hocaları; Safiyüddin el-Hindi, Mecdüddin Ebu Bekir bin Muhammed et Tunisi, Takiyüddin İbn Teymiyye ve Mecdüddin İsmail bin Muhammed el- Harrani'dir. Yaşadığı dönem, İslâm coğrafyasının Moğol istilasının gölgesinde sıkıntılı zamanlar geçirdiği bir periyodtur.

Yukarıda belirtildiği üzere birçok hocadan ders almış olan İbn Kayyim'in hayatına en fazla nüfuz eden isim İbn Teymiyye'dir. Onun, İbn Teymiyye ile olan bu ilmi münasebetine İbn Hacer; "İbn Kayimm'in hiçbir hususta hocasının görüşlerinin dışına çıkmayacak kadar ona bağlılık gösterdiğini ve esasen İbn Teymiyye'nin kitaplarını tehzîb edenin ve ilmini yayanın da İbn Kayyim olduğunu belirtir "[80]

[79]Vakıf mütevellisi ve camilerde temizlik görevlisi anlamında terim. *TDV İslam Ansiklopedisi* , Ankara 2022, c.25, s. 107-108

[80]Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer el-Askâlânî (ö.852/1449), ed-Dürerü'l-kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti's -s âmine, ed., Muhammed Abdu'l-Muîd Dân, Haz., Meclisu Dairetu'l-Meârif el-Osmâniyye, Hindistân, 2. Baskı, 1972, IV, 21, 22, *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1994, c.10, s. 29

İbn Teymiyye, selefiye ekolünün güçlü bir temsilcisi, İbn Kayyim da onun sadık talebesi olduğu için, kendisinin İbn Teymiyye ile birlikte bu ekolün güçlü bir savunucusu olduğu söylenebilir. Kendisi taklidi benimsemekle beraber, İbn Teymiyye'nin etkisi ile Hanbeli anlayış kapsamında bir yol takip etmiştir. Bu hususta kendisinin de amacının, hocasının (İbn Teymiyye) kitaplarını tehzib etmek ve görüşlerini yaymak olduğunu dile getirdiğini belirtebiliriz. Hicri Recep ayının 13. günü 751 (miladi: 16 Eylül 1350) tarihinde, doğduğu yer olan Şam'da vefat etmiştir.

3.2. Metodu

İbn Kayyim el- Cevziyye, akıl- vahiy ilişkisine inanır. Hüsn[81] ve kubh[82] meselesinde dini ve şeri hükümlerin amacının ne olduğuna dair meselelerde ve bu bağlamda Peygamber'e duyulan ihtiyaç temelli meselelerde nas merkezli[83] açıklamalara itibar eder. Dolayısıyla; yukarıda zikredilen hususlar ve Allah'ı bilme mevzusu (marifetullah, Allah sevgisi ve Allah'a yakın olma), İbn Kayyim'in bakış açısıyla; dinin amacını teşkil eder. Yine akıl bağlamında filozoflarla ters düşen ve onları tenkit eden bir yaklaşım içinde görünüyor olsa da, onun söz konusu tüm bu mevzularda, hüsn-ü kubh-ü akliyi yani aklın iyilik ve kötülük kavramlarını belirleyebilme yetisini reddetmediği görülmektedir.

3.3. Başlıca Eserleri

İbn Kayyim'in; Hadis, tefsir, ahlâk ve tasavvuf, Arap Dili, fıkıh ve fıkıh usulü, akaid ve tıp alanlarında yazdığı başlıca eserlerini, yazılmış oldukları sahalar doğrultusunda şu şekilde kategorize edebiliriz.

Hadis Alanında Yazdığı Eserler;

* Tehẕîbü Muḫtaṣarı Süneni Ebî Dâvûd.
* el-Menârü'l-Münîffi'ṣ-Ṣaḥîḥ ve'Z-ża'îf

[81] Güzel olan ve sevilen şey. *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1999, c.19, s. 59-63
[82] Çirkin olan ve nefret edilen şey. *TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1999, c.19, s. 59-63
[83] Genelde, hüküm kaynağı olması yönüyle Kitap ve Sünnet'in ifadeleri anlamında fıkıh usülünde lafzın açıklık düzeyini belirtmek üzere kullanılan bir terim.*TDV İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 2006, c.32, s. 391-392

Tefsir Alanında Yazdığı Eserler;

*et-Tibyân fî Aḳsâmi'l-Ḳurʾân
*Emṯ âlü'l-Ḳurʾân. İʿlâmü'l-Muvaḳḳıʿîn'in
*Bedâʾiʿu'l-Fevâʾid
*Tefsîrü'l-Fâtiḥa
*Tefsîrü'l-Muʿavviẕeteyn.

Ahlâk ve Tasavvuf Alanında Yazdığı Eserler;

*Medâricü's-Sâlikîn
* İġāṯ etü'l-Lehfânminmeṣâyidi'ş-Şeyṭân
*Ṭarîḳu'l-Hicreteyn ve Bâbü's-Saʿâdeteyn
*Ravżatü'l-Muḥibbîn ve Nüzhetü'l-Müştâḳīn
*el-Kelimü'ṭ-Tayyib ve'l-ʿAmelü'ṣ-Sâliḥ.
*er-Risâletü't-Tebûkiyye.
*ed-Dâʾve'd-Devâʾ
*el-Fevâʾid.
*ʿUddetü'ṣ-Sâbirîn ve Zaḫîretü'ş-Şâkirîn

Arap Dili Alanında Yazdığı Eser;

*Meʿâni'l-Edevât ve'l-Hurûf

Fıkıh Usulü Alanında Yazdığı Eserler;

*Zâdü'l-Meʿâd
*İʿlâmü'l-Muvaḳḳıʿîn ʿan Rabbi'l-Alemîn
*eṭ-Ṭuruḳu'l-Hükmiyyefi's-Siyâseti'ş-Şerʿiyye (el-Firâsetü'l-Merżıyye fi [aḥkâmi]'s-Siyâseti'ş-Şerʿiyye)
*Aḥkâmü ehli'ẕ-Zimme
*Tuḥfetü'l-Mevdûd bi-Aḥkâmi'l-Mevlûd
*el-Fürûsiyye
* İġāṯ etü'l-Lehfân fî Hükmiṭalâḳı'l-Gażbân (el-İġāṯ etü'ṣ-Suġrâ)

*Ḥurmetü’s-Semâ

*Ḥükmü târiki’ṣ-Salât

* Cilâʾü’l-Efhâm fî Faẓli’ṣ-Salâtive’s-Selâm ʿAlâ Hayri’l-Enâm

* Menâsikü’l-Hac ve’l-ʿUmre

Akaid Alanında Yazdığı Eserler;

*el-Ḳaṣîdetü’n-Nûniyye (el-Kâfiyetü’ş-Şâfiyefi’l-İntiṣârli’l-Fırḳati’n-Nâciye, el-Ḳaṣîdetü’n-Nûniyyefi’s-Sünne

*eṣ-Ṣavâʿiḳu’l-Münezzeleʿ Ale’l-Cehmiyyeve’l-Muʿaṭṭıla

*İctimâʿu’l-Cüyûşi’l-İslâmiyyeʿal Aġazvi’l-Muʿaṭṭılave’l-Cehmiyye

*Ḥâdi’l-Ervâḥ ilâ Bilâdi’l-Efrâḥ

*er-Rûḥ

*er-Rûḥ ve’n-Nefs

*Miftâḥudâri’s-Saʿâde ve Menşûru Velâyeti’l-İlm

*Şifâʾü’l-ʿAlîl fî Mesâʾili’l-Każâʾve’l-Kader ve’l-Hikme ve’t-Taʿlîl

* Hidâyetü’l-Hayârâ fî Ecvibeti’l-Yehûd ve’n-Naṣârâ

*Şerḥuesmâʾillâhi’l-Hüsnâ

*el-Kebâʾir

***Tıp Alanında Yazdığı Eser*;**

* eṭ-Ṭıbbu’n-Nebevî

3.4. Arapça Eser Bağlamında Tıbb-ı Nebevi(*Tıbbu’n Nebevi*)

İbn Kayyim el-Ceviziyye, tezimize temel referans kaynaklarından birini teşkil eden *Tıbbu’n Nebevi* adlı eserini, dönemi içinde yaşayan topluma sıhhat vesilesi olabilme adına kaleme almıştır. Bu eseri oluştururken, sağlığı olumsuz anlamda etkileyebilecek günlük yaşam pratiklerini, sebep-sonuç ilişkisi içinde izaha çalışmakla beraber, hastalığa neden olabilecek durumlardan zihni ve bedeni muhafaza etme yollarını sunmuş, bunların tedavi biçimlerini

temellendirmeye gayret etmiştir. Fakat bunu yaparken referans aldığı ölçü Peygamber Efendimiz'in sıhhate yönelik hadisleri, davranışları, söylemleri kısacası onun sünneti olmuştur.

İbn Kayyim el-Cevziyye, hastalıkları tanımlarken, onları iki ayrı sahada inceleme yoluna gitmiştir. Bunlardan birincisi **Kalp Hastalıkları Faslı** ikincisi ise **Beden Hastalığı Faslı**dır. Öncesinde belirtmek gereklidir ki; tüm bu bahislerde müellifin, sıhhati muhafazaya yönelik izahatları hastalığa neden olan hallerin ortadan kaldırılmasına yönelik iyileştirici fiiller, tabiplik liyakatiyle ilgili düşünceleri ve elbette şifa sağlama da kullanılması gereken ilaçlar ve onların muhteviyatları ile ilgili aktardıkları nebevi tıp mantığı ile ele alındığında, beslendiği referans olan Peygamber Efendimiz'in sünneti olmuştur. Tüm bu sınıflandırmaların ve ele alış biçimlerinin aslında Peygamber'den feyz alınmak sureti ile oluşturulduğunu bir kez daha hatırlatmak yerinde olacaktır. Müellifin kendisi de "*Hastalık iki çeşittir. Kalp hastalığı ve beden hastalığı. Bunların ikisi de Kur'an da geçmektedir''*[84]der ve söze bu şekilde başlar. Özellikle bunların ikisi de Kur'an da geçmektedir'' şeklindeki ifadesi, müellifin *Tıbbu'n Nebevi* adını vermiş olduğu ve Peygamber'le temellendirdiği eserinde O'nun sünnetinin direkt Kur'an ile olan bağına da vurgu yapmaktadır. Aslında bu durum, bizlere İbn Kayyim el-Cevziyye'nin Peygamber Efendimiz'in sünnetine bakış biçimi hakkında da ipuçları sunmaktadır.

Böylesi bir tespitin ardından, *Tıbbu'n Nebevi* kapsamında iki kategoride ele alınan hastalıkların ilki olan kalp hastalıkları faslına geçebiliriz.

3.5. Kalp Hastalıkları Faslı (*Psikolojik Hastalıklar*)

Kalp hastalıklarını da iki kısımda tahlil eden el-Cevziyye, bu sınıflandırmalarını, şüphe ve tereddüt hastalığı ile şehvet ve azgınlık hastalığı şeklinde isimlendirmiştir. Yine referans temeline vurgu yapmayı çok önemseyen el-Cevziyye, bu iki kalp hastalığının Kur'an'daki varlığını hatırlatmıştır. Şüphe hastalığı ile ilgili olarak; "Kalplerinde hastalık vardır. Allah da hastalıklarını arttırdı''[85] "Kâfirlerle, kalplerinde hastalık olanlar, Allah bunlardan ne demek istiyor desinler[86]" Aralarında hüküm vermesi için Allah ve Resulü'ne davet edildiği zaman, bakarsın içlerinden bir grup yüz çeviriyorlar. Eğer hak kendilerinin olursa ona itaat ederek

[84]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıbbu'n Nebevi*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2020, s.9
[85]Bakara, 2/10
[86]Müdessir, 74/31

gelirler. Kalplerinde hastalık var mıdır yoksa Allah ve Resulünün kendilerine haksızlık edeceğinden mi korkuyorlar? Bilakis onlar zalimlerin ta kendileridir."[87]

Yukarıda zikredilen ayetler ışığında el-Cevziyye, şüphe hastalığının nedenleri üzerinde durmaya çalışmak suretiyle izah yoluna gitmiştir. Şehvet hastalığı ile ilgili olarak ise; "Ey Peygamberin hanımları! Sizler diğer kadınlar gibi değilsiniz. Eğer Allah'tan korkuyor iseniz kırıtarak konuşmayın. Sonra kalplerinde hastalık olan umuda kapılır."[88]Ayetini örnek getirmek suretiyle şehvet hastalığını izah yoluna gitmeye çalışmıştır.

3.6. Beden Hastalıkları Faslı

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin beden hastalıkları bahsinde zikrettiği ve bu hastalıkların şifasına yönelik aktarmaya çalıştığı metotlar, nebevi tıp anlayışı içinde ele alınacağı için, yine Peygamber Efendimiz'in beden hastalıklarına şifa sağlayacak yol ve tavsiyelerinin analizini yapmamız gerektiği sonucunu doğurmaktadır

Bu bağlamda el-Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi'*sinde, Peygamber Efendimiz'in beden hastalıklarının iyileştirilmesine yönelik söylem ve pratiklerinin iki ana başlık altında toplandığını görmekteyiz. Bunları şifa bağlamında Peygamber Efendimiz'in doğal ilaçlardan istifade edilmesine yönelik tavsiye ve telkinleri ile yine Peygamber Efendimiz'in şifaya yönelik duaları şeklinde ele alıp, belli bazı hastalıklar ve onların iyileştirilme biçimleri doğrultusunda irdelemeye çalışacağız.

3.7. Peygamber (sav)'in Doğal İlaçlarla Tedavi Yöntemine Örnek Teşkil Edecek Belli Başlı Hastalıklar ve Onları İyileştirmeye Yönelik Tavsiye, Telkin ve Pratikler

3.7.1. Sıtma Tedavisi

"Sıtma yahut sıtmanın şiddeti cehennem yalınındandır. Onu su ile soğutun"[89]İbn Kayyim el-Cevziyye, *Tıbbu'n Nebevi'*sinde, Peygamber Efendimiz'in sıtma hastalığına konu yukarıdaki

[87]Nur, 24/48-50
[88]Ahzab, 33/32
[89]Buhari; 5723; Müslim; 5716

hadis-i şerifte su ile soğutma tavsiyesinin birçok tabip tarafınca sakıncalı kabul edildiğini ve onların böylesi bir yöntemin, bu hastalığın tedavisi için kullanılan ilaç yapısına zarar verebileceğini dile getirdiklerini belirtmiştir. Ancak böylesi bir tenkidin yanlış olduğunu ve Peygamber Efendimiz'in bu temelinde çevresel faktörlerin baz alındığını ve su ile soğutma tavsiyesinin de bu doğrultuda oluştuğunu bildirmiştir. Bunun yanı sıra Peygamber Efendimiz'in insanlığa yönelik tavsiyelerinin kimi zaman bütün yeryüzünü kapsayan, kimi zaman da bir kısım kesimi (coğrafyayı) kapsayacak şekilde olduğunu dile getirmiştir. Bunu söylerken de;

"Ne büyük abdestte ne küçükte kıbleye dönmeyin; fakat doğuya ve batıya dönün"[90]

Hadis-i şerifinden referansla doğuya ve batıya dönme fiilinin, kıble baz alındığında Medine halkı için geçerli olabilirliği söz konusu iken aynı yöntemin, Irak halkı için geçersizliğinden bahsetmektedir. Böylesi bir mantık çerçevesinde hareket edildiğinde sıtma hastalığının su ile soğutulmak suretiyle tedavisine yönelik tavsiyenin de Hicaz ve çevresindeki milletler için geçerliliğini, zira bu coğrafyadaki toplumların normal seviyenin üzerinde bir sıcaklıkla karşı karşıya olduklarını belirtmiştir. Bununla birlikte Peygamber Efendimiz'in hadisindeki "sıtma cehennem yalınıdır" sözünü de müellif, *Tıbbu'n'Nebevi'*sinde açıklamaya çalışırken, sıtma hastalığının ateşlenme neticesinde vücuda yayılan özelliğinden bahseder ve hadiste geçen "cehennem yalını'' ifadesini de bu ateşlenme ile ilintilendirir.

Yine aynı şekilde böylesi bir ifadeden kastın iki durumda yorumlanabileceğinden bahseder ve şöylece temellendirmeye çalışır; *"Birincisi bu bir örnektir ve acındırıcı bir şeydir, cehennemden türetilmiştir. Ta ki kullar bunu delil getirsinler ve bundan ibret alsınlar. Sonra kusursuz Allah onun görülmesini bazı gerekli kılan sebeplere bağlamıştır. Nitekim rahatlık, neşe, sevinç ve zevk de cennet nimetindendir. Allah onları bu dünyada delil ve ibret olmak için göstermiş onun görünmesini, onu gerektiren bazı sebeplere bağlamıştır."*[91]

"İkinci maksat teşbihtir; sıtmanın şiddet ve ateşi cehennem yalınına benzetilmiştir. Şiddetli hararet de ona benzetilmiştir ki nefisler ağır cehennem azabına karşı uyarılsın. Bu yüksek ısı onun yalınına benzetilmiştir."[92]

[90]Buhari; 3014; Müslim, 608
[91]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s.33
[92]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s.33

Bununla beraber İbn Kayyım, şu iki beyte yer vermek suretiyle su ile soğutma tavsiyesinin bir anlamda edebi sahaya da nüfuzunu dile getirmeye çalışmıştır.

Sıtmanın ateşini ciğerimde hissettiğim zaman

Toplumun su kırbasına koşar onu soğuturum.

Kabul et ki soğuk su ile onun dışını soğuttun

Ya içindeki ateşi kim söndürecek[93]

Yine müellefin su ile soğutma bahsinde geçen suyun zemzem olabileceğinin ve dolayısıyla zemzemin de şifa sağlayıcı yönüne atfen bu yöntemin zemzem suyu ile uygulanabilme durumunda mümkün olabileceğine yönelik ifadesine de rastlanmaktadır. Müellifi böylesi bir düşünceye sevk eden ise aşağıda geçen ve Ebu Cemre Nasr bin İmran ed-Dabbi'den rivayet edilen şu hadis-i şeriftir. "Ben Mekke'de İbn Abbas ile oturuyordum. Beni sıtma tuttu, o da onu zemzem suyu ile soğut (ateşini düşürür) çünkü Resullullah (sav); Sıtma cehennem yalınındandır, onu su ile soğutun dedi yahut Zemzem suyu ile" dedi.[94]

Bununla beraber müellif hadisi rivayet eden ravinin tereddütte kapıldığından bahsetmiş ve zemzem ile soğutma eyleminin sadece Mekke halkı için gerekli olabileceğine vurgu yapmış ve Mekke dışındaki toplumların ulaşabilecekleri su ile bu tavsiyeyi pratiğe kavuşturma durumunu hatırlatmıştır. Bu hatırlatma aynı zamanda müellifin, Peygamber Efendimiz'in hadislerinin kimi zaman sadece bir topluluğu kimi zaman ise bütün insanlığı kapsayacak şekilde yorumlanması gerektiği savını da ayrıca doğrular niteliktedir.

3.7.2. Yarayı Tedavi Etme Yöntemi

İbn Kayyım el-Cevziyye, *Tıbbu'n Nebevi'*sinde Peygamber Efendimiz'in yarayı tedavi etme yöntemine değinirken onun Uhud Savaşı sonrası yaralanmasının ardından, kendisine müdahalede bulunan kızı Hz. Fatıma'nın, kanın artmasını görmesiyle berdiden[95]yapılmış bir

[93]Bu iki beyit Urve bin Üzeyne'ye aittir. Bkz. Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. Hallikân el-Bermekî el-İrbilî (ö. 681/1282), *Vefâyâtu'l-ayân,* ed., İhsân Abbâs, Haz., Daru's-Sadr, Beyrût, 2010, 2/394,
İbn Kayyim *Tıb*, s. 34
[94]Buhari, 3261
[95]Hurma ağacına benzeyen bitkidir. Ondan hasır yapılır kürsülere örgü örülür. İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıbbu'n Nebevi*, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2020, s.52

hasır parçası yakarak külünü yaranın üzerine basması sonucu duran kanamanın ardından, Peygamber Efendimiz'in, onun kanı durduran ve yangıyı azaltan etkisinden bahsetmesi üzerine bu yöntemi eserine taşımıştır.

Bu yöntemle ilintili olarak müellif; ayrıca İbn-i Sina'nın da berdi için kanamaya iyi gelen ve onu durduran ayrıca da taze yaraların üzerine serpilmesi halinde onu iyileştirici yönünden bahsettiğine değinmiştir. Müellif yine İbn-i Sina'nın Kanun Fit Tıb adlı eserinde geçen şu ifadelerine de yer vermektedir. *"Eskiden mısır kâğıdı (papirüs) ondan (berdiden) yapılırdı. Mizacı soğuk ve kurudur. Ağızdaki ısırıkları iyileştirir, adet kanamalarını durdurur, kötü tümörleri yayılmadan önler*."[96]

3.7.3. Hacamat Yöntemi

Müellif bu bahiste geçen tedavi yöntemini açıklarken, öncelikli olarak aşağıda geçen hadis-i şeriften referansla hareket etmektedir. "Şifa üç şeydedir. Bal şerbetinde, hacamat kupasında ve ateşle dağlamada. Ben ümmetimi ateşle dağlamaktan men ederim"[97]

Vücudun dolmasından oluşan hastalıklar ya kan, ya safra, ya balgam, ya da sevdadan olur. Eğer kandan olursa şifası, kanı dışarı çıkarmaktır. Eğer kalan üç kısımdan ise onların şifası da her sıvıya uygun ishal iledir.

İbn Kayyım el-Cevziyye *Tıbbu'n Nebevi*'de Peygamber Efendimiz'in hacamattan kastının kan aldırmak olduğunu belirtmekle birlikte hadiste geçen bal şerbeti ibaresinin müshil vasfı taşıyan sıvılar olduğunu savunmaktadır.

Yine İbn Abbas'tan rivayet edilen bir hadisten yola çıkmak suretiyle hacamat uygulanmasının sağlık açısından olumlu etkisine değinen müellif, hadisteki "hacamat yapan ne iyi kimsedir, kanı giderir, beli kurutur, göze cila verir" ifadeleriyle, bu yöntemin uygulanma yönünün gerekliliğini vurgulamıştır.

İbn Kayyım aynı zamanda hacamatla ilgili şöyle bir tespitte bulunmaktadır. Kendisi Hicaz halkının kanlarının ince olduğuna işaret etmekte ve bu durumun sıcak havanın oluşturduğu hararetle birlikte kanın derinin etrafında toplanmasına sebebiyet verdiğini, bu nedenle de hacamatın böylesi bir sıkıntıyı giderebilmek adına uygun bir tedavi yöntemi olduğundan

[96] İbn-i Sina, *el Kanun Fit Tıb*, 1/410, 411, İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb,* s.52
[97] Buhari; 5680; İbn Mace, 3941

bahsetmektedir. Dolayısıyla hacamatın coğrafyaya ve iklime bağlı şartlar altında ortaya çıkan farklı kan yapılarının vücutta oluşturduğu farklı reaksiyonların bir anlamda da tespitini ortaya koyduğunu müellifin bu ifadeleri doğrultusunda anlayabilmek mümkün hale gelmektedir.

Hacamatın uygulanma biçimlerinden biri olan **kamahduve** hacamatının, kafa çukurundan hacamat yapmak anlamına geldiğini *Tıbbu'n Nebevi'*sinde belirten el-Cevziyye bu uygulama biçiminin doktorlar arasında bir ihtilaf mevzuu olduğunu belirtmekle birlikte aşağıda sunulan iki hadis-i şerif ışığında bu ihtilafa bir anlamda katılmayışının ipuçlarını bizlere vermektedir.

"Kamahduvenin ortasından hacamat olun. O, beş hastalığa şifadır" [98]

"Kamahduvenin ortasından hacamat olun. O, yetmiş iki hastalığa şifadır."[99]

Söz konusu ihtilafın ise özellikle İbn-i Sina tarafından el-Kanun da belirtilen şu ifadeler nedeniyle meydana geldiğini hatırlatan el-Cevziyye, İbn-i Sina'nın; "*Beynin arka kısmının ezber merkezi olduğunu belirttiğini, hacamatın buna olumsuz tesir ederek unutkanlığa sebebiyet verdiğini"*[100]hatırlattığından söz etmektedir.

Yine aynı ihtilaf kapsamında başkaca hekimlerin de; söz konusu iki hadisin sabit olmadığını kabul etmeleriyle birlikte beynin arka kısmını zayıflatan bu uygulamanın ancak kan basıncının etkisinin durması doğrultusunda gerçekleştirmenin hem tıbben, hem de şer'en doğru olabileceğini savunduklarını belirtmiştir.

3.7.4. Hacamat Uygulamasının Peygamber Efendimiz Tarafından Tavsiye Edilen Zaman Aralıkları

İbn Kayyım bahiste geçen zaman aralıklarına şu hadis-i şeriflerden istifade etmek suretiyle eserinde yer vermektedir. "Hacamat olduğunuz en hayırlı günler on yedinci yahut on dokuzuncu ve yahut yirmi birinci günlerdir" [101]"Kim hacamat olmak isterse, on yedinci yahut on dokuzuncu ve yahut yirmi birinci günleri araştırsın. Kanın kaynadığı günlerde yaptırmasın,

[98] Süleymân b. Ahmed b. Eyyûb Muteyir el-Lahmî Ebu'l-Kâsım et-Taberânî (ö.360/971), el-Mu'cemu'l-kebîr, ed.,Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefî, Haz., Daru'n-Neşr Mektebet İbn Teymiyye, Kâhire, 2.Baskı, 1994. 7306.
[99]Taberani, *el Mu'cem,* 7306,
[100] İbn Sina, el-Kanun Fit Tıb, 1/300, İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s.59
[101]Tirmizi, 2053

sonra kendini öldürür" [102] "Kim on yedinci yahut on dokuzuncu ve yahut yirmi birinci günlerde hacamat olursa, her derde şifa olur" [103]

İbn Kayyim bu hadis-i şeriflerin doktorlar nazarındaki yorumlarını aktarırken şu ifadeleri kullanmaktadır. *"Bu hadisler doktorların ittifak ettikleri şu görüşe uygundur; İkinci yarıda ve onu takip eden üçüncü ve dördüncü çeyrekte hacamat olmak başından ve sonundan daha iyidir. İhtiyaç halinde kullanılırsa, ayın başında ve sonunda olsun her vakit faydalıdır."*[104]

Bunun dışında İbn Kayyim eserinde tebeyyuğ terimine değinmektedir. Bu terim kanın yükselmesi anlamına gelmekte olup tebeyyuğ günlerinde hacamat yapmanın "Kanın kaynadığı günlerde yaptırmasın sonra kendini öldürür" hadisi şerifindeki ifade ışığında yanlışlığına ve zararına vurgu yapmaktadır.

İbn Kayyim, hacamat pratiğinin Peygamber Efendimizn in tavsiyeleri doğrultusunda özellikle hangi günlerde daha uygun olduğunu ya da olmadığını da şu şekilde açıklama yoluna gitmiştir. "Hacamat hafızın hıfzını, akıllının aklını arttırır; binaenaleyh, Allah'ın adıyla hacamat olun; perşembe, cuma, cumartesi ve pazar günleri hacamat olmayın. Pazartesi günü hacamat olun. Hep cüzam ve abraş (vitiligo) hastalığı çarşamba günü iner."[105]

Tüm bunların yanı sıra hacamat uygulamasının orucu bozup bozmadığına dair müellifin düştüğü şüpheli durum bizlere, aslında Peygamber Efendimiz'in hacamat ve benzeri uygulamalarının hayatta uygulamış pratiklerinin, İslam dininin temelini teşkil eden ibadetlere ne yönde tesir ettiğini müellifin tam olarak kestiremediğine yönelik bir muğlâklık içinde olduğu hissini de okuyucularına yaşatmaktadır.

Müellifin yaşadığı bu durumu şu ifadeleri doğrultusunda izah etmeye çalışalım. "*Oruçlunun hacamat olması caizdir, çünkü Sahih Buhari'de; Resullullah (sav) oruçlu iken hacamat oldu, denilmiştir.*[106] *Ancak bununla orucunu açar mı açmaz mı? O başka meseledir. Doğrusu hacamat olmakla orucun bozulmasıdır, çünkü Resullullah (sav) 'den karşı rivayet edilmemiştir. En sağlam karşıtı oruçlu iken hacamat olmasıdır ancak bu orucunun bozulmadığına ancak dört şeyden sonra delalet eder.*

[102] İbn Mace, 3486
[103] Ebu Davud, 3861
[104] İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb,* s.60
[105] İbn Mace, 3487, 3488
[106] Buhari, 1938

Birincisi: Oruç farz idi.

İkincisi: O mukim idi.

Üçüncüsü: Hacamatı gerektiren bir hastalığı yoktu.

Dördüncüsü: Bu hadis "Kan alanın da aldıranın da orucu bozulur"[107] *hadisinden sonradır."*

Bu dört maddeyi eserinde sunduktan sonra finalde; "*Bu dört öncülden hiçbirini ispat etmek mümkün olmadığına göre hepsi nasıl ispat edilecek?"*[108] demektedir.

3.7.5. Dağlama Yöntemi

Dağlama bahsinde de tıpkı hacamatta olduğu gibi bu yöntemin hem uygulanabildiği hem de hoş görülmeyen ve men edilesi bir yönünün olduğu dile getirilmekle birlikte hacamatın oruca tesirindeki izahat muğlaklığına düşülmemiş ve müellif bu hususu, argümanlarını sıraladıktan sonra açıklık kazanacak bir vaziyette sonlandırmıştır.

Şimdi müellifin eserinde, dağlama mevzusunu hadisler ışığında nasıl ele aldığına ve sonunda nasıl bir yorumlama ile bahse nokta koyduğuna bakmaya çalışalım.

İbn Kayyim, öncelikle Sahih'ten alıntıladığı ve Cabir bin Abdullah'tan rivayet edilen şu hadise yer vermiştir. "Peygamber (sav), Ebu Bekir bin Kab'e bir doktor gönderdi, o da bir damarını kesti ve üzerini dağladı." [109] "Ensardan birinin koluna yassı bir ok değdi; Peygamber (sav) dağlanmasını emretti" [110]

Müellif yine Tirmizi'den referans aldığı bir başka hadiste de; Peygamber (sav) Esad bin Zürare'yi kızıllık hastalığından dolayı dağladığına işaret etmiştir.[111]Bu hadisler doğrultusunda anlamaktayız ki, Peygamber Efendimiz elzem hallerde dağlama fiilinin gerekliliğine ve faydasına vurgu yapmaktadır. Bu tahlilin müellif tarafınca da bir tespit olarak ortaya konduğu bellidir. Fakat bununla beraber İbn Kayyim, Peygamber Efendimiz'in sıhhate vesile bu yöntemi neden hoş görmediğini ve ümmetine bu yöntemi neden men ettiğini, ya da daha doğru bir ifade ile men ettiği bir fiili neden uygulamaya yönelik bir tavsiye olarak sunduğunu şu şekilde izah

[107]Ebu Davud, 2367, 2369; İbn Mace; 1681; Hâkim, Müstedrek, 1/428.
[108]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s.63
[109]Ebu Davud, 3864, İbn Mace, 3493
[110]Müslim, 5712
[111]Tirmizi, 2050

etmeye çalışır. Müellifin bu çabasını, argümanlarını sırası kapsamında sunmak gerekliliği ile şu şekilde açıklayabiliriz.

Öncelikle müellif aşağıdaki şu hadise yer vermektedir.

"Ben dağlamayı sevmem" başka bir lafızda da "Ümmetimi dağlamaktan men ederim"[112]Görüldüğü üzere Peygamber Efendimiz bu hadisinde de dağlama fiilinden hoşlanmadığını ve ümmetini bu fiilden men ettiğini bildirmiştir. Müellif bu durumun zaruri haller kapsamında kalan uygulama zorunluluğuna ve bu zorunlulukla gelen şifayı örseleyen ya da bu konuda şüpheye düşüren bir yönünün olmadığına şu ifadesiyle açıklık getirmiş ve bu bahsi noktalamıştır. "*Dağlamayı men etmesi, şifa için dağlama isteme dolayısıyladır. Onlar ne zaman dağ yapmazlarsa helak olacaklarını sanırlardı. Bu niyetlerinden dolayı onları men etti."*[113]

3.7.6. Kalp Hastalığı Tedavi Yöntemi

Bu bahis kapsamında öncelikli olarak müellifin konuya, Ebu Davud'un Sünen'inden istifade ettiği bir hadisten yola çıkarak giriş yaptığını belirtelim.

Sa'd şöyle demiştir. "Fena şekilde hastalandım, Resulullah (sav) beni ziyarete geldi. Elini kalbimin üzerine koydu. Soğukluğunu yüreğimde hissettim bana ''Senin kalbin rahatsız. Sen Sakif'li Haris bin Kelede'ye git, o tedavi eden biridir Medine'nin acve hurmasından yedi adet alsın, onları çekirdekleri ile ezsin, sonra da onları kalbinin üzerine ovsun"[114] dedi.

Öncelikle bu hadis özelinden belirtmek gerekir ki; Peygamber Efendimiz söz konusu sağlık olduğunda, duruma liyakat zaviyesinden bakmakta ve İslam'ı kabullenmemiş olmasının hekimlik liyakatinin önüne geçmediğini gördüğümüz Haris bin Kelede'yi (tezimizin diğer bir ana kaynağını teşkil eden Hüseyin Remzi'nin Tıbb-ı Nebevi tahlilinde bu hekime dair bilgi aktarmıştık) Sa'd bin Ebi Vakkas'a sıkıntısını giderebilecek maharet ve bilgiye sahip olduğu için kendisine tavsiye ettiğini belirtmemiz gerekir. İbn Kayyım el-Cevziyye de *Tıbbu'n Nebevi'*sin de ileride değineceğimiz hekimlik liyakatine dair bir madde ile bu husus üzerinde durmaktadır.

---

[112]Buhari; 5704; Müslim, 5706, 5707 Müslim, 5707
[113]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s.65-66
[114]Ebu Davud, 3875

Müellif, bu hadiste geçen hurma ile tedavi vurgusuna atfen bir kez daha Peygamber Efendimiz'in sağlığa yönelik tavsiyelerini ihtiva eden hadislerinin kimi zaman belli coğrafyalarda mukim olan toplumları ilgilendirdiğini ve genel anlamda tüm insanlığı kapsayacak tavsiyeler hükmünde olmadığını hatırlatmakta ve bu hatırlatma eylemi içerisinde hurmanın muhteviyatının Medine ve çevre halkları için bir ilaç vasfı oluştururken diğer toplumlar için gıda vasfında olduğundan söz etmektedir.

Yine hadiste geçen 7 rakamı üzerinde de duran İbn Kayyim, yedi rakamının sembolik değerini bu rakamın hikmetini temsil ettiği birçok şeyden örnekler getirerek anlatmaya gayret etmektedir. Mesela; Yedi tavaf, safa ve merve arasının yedi sa'ydan oluşması gibi.

"Âlemdeki her şey yedi parçaya göre takdir edilmiştir. Yıldızlar (gezegenler) yedidir, günler yedidir, insanın yaşı yedi derecedir. Birincisi çocuktur yedi yaşına kadar devam eder sonra sabidir, on dört yaşına kadar, sonra ergendir, sonra gençtir, sonra orta yaşlıdır, sonra ihtiyardır sonrada piri fanidir bu da ömrün sonuna kadar devam eder"[115]

Bununla birlikte yine yedi rakamının Hipokrat nazarında da teşkil ettiği öneme onun yukarıdaki bu ifadeleri doğrultusunda değinmektedir.

3.7.7. Gıdaların Zararını Önleme ve Faydasını Arttırmaya Yönelik Takviye Yöntemler

İbn Kayyim, bu madde dâhilinde özellikle zıtlık kavramı üzerinde durmakta ve gıdalarda zıtlığın birbirlerinin bünyeye sağlayacağı faydaları arttırıcı ve verebilecekleri olası zararları da azaltıcı bir faktör olduğundan söz etmektedir. Bunu dile getirirken de şu hadis-i şerifi referans almak suretiyle argümanlarını oluşturur.

Abdullah bin Cafer'den rivayetle; "Resulullah (sav)'i taze hurma ile salatalık yerken gördüm."[116]Müellif bu hadis doğrultusunda sıcak ve soğuk kavramları üzerinde yoğunlaşmakta ve taze hurmayı ikinci derecede sıcak, salatalığı ise ikinci derecede soğuk olarak nitelendirmektedir. Bu nitelendirmenin ardından taze hurmanın çabuk bozulan özelliğiyle beraber susatıcı ve kanı bulandırıcı etkisinden bahsetmekte bunun yanı sıra baş ağrısı, tıkanıklık, mesane ağrısına sebebiyet verme ve dişler içinde zararlı olabilecek yönlerini dile

[115]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 96
[116]Buhari, 5447, Müslim, 5298

getirmektedir. Salatalığın ise susuzluğu giderici, mide yanmasını dindirici, mesane ağrısını hafifletici ve dişler için fayda verici etkisinden söz etmektedir.

Dolayısıyla bu iki gıdanın, hadis doğrultusunda Peygamber Efendimiz tarafından aynı anda yenmesi, soğuk-sıcak zıtlığının vücutta sağlayacağı denge unsurunu izah edebilmek adına pratik bir tavsiye hükmü taşır.

"Özetle söylemek gerekirse o sıcak, bu da soğuktur, her birinde diğerini düzeltecek ve birçok zararını giderecek hassa vardır. Her biri diğerindeki şeye zıttır, şiddeti onunla düşürülür. Soğuğun zararını sıcak ile sıcağınkini soğuk ile yaşınkini kuru ile doğrultmak tedavi usullerinin ve sağlığı korumanın en üst seviyesidir."[117]

Bu bağlamda müellif, yukarıdaki ifadelere yer vermek suretiyle durumu özetlemeye çalışır.

3.7.8. Perhiz İle Tedavi Yöntemi

İbn Kayyim, perhiz bahsinde iki ana unsurdan söz eder. Birincisi; yapılacak ya da uygulanacak olan perhizin, hastalığın etkisini azaltacak yönü, ikincisi ise; hastalıkların korunmaya yönelik tarafıdır. Dolayısıyla müellif, hastalığın zaten potansiyel olan vasfını hatırlatmakta ve bu potansiyel etkiden hem korunma hem de ona maruz kalınması halinde tesirini minimize etmenin yollarını tanımlamaya çalışmaktadır.

Bu bahis kapsamında müellif, öncelikle Peygamber Efendimiz'e isnat edilen fakat O'na değil, daha önce kendisi hakkında bilgi verdiğimiz Taif'li hekim Haris bin Kelede'ye ait olan aşağıdaki şu cümleyi hatırlatmakta ve bu hatırlatma ile beraber hem bir yanlışa dikkat çekmekte hem de cümlenin muhteviyatı gereği perhizin önemine atıfta bulunmaktadır.

"İlacın başı perhizdir, mide de hastalığın evidir. Her cisme alıştığı şeyi verin" [118]

Bununla beraber Peygamber Efendimiz'in aşağıda sunulan hadisi ile birlikte perhiz ile tedavi yönteminin önemine yaptığı vurguyu pekiştirmektedir.

[117]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 98-99
[118]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 100

"Mide vücudun havuzudur, damarlar ona gitmektedir. Mide sağlam olursa damarlar da sağlam olur, mide hasta olursa damarlar da hasta olur." [119]

"*Şu da bilinmelidir ki; perhiz yapan, hastalıktan yeni çıkan ve sağlıklı kimse eğer bir şeyi çok ister, tabiatı da ona meyleder, ondan tabiatı yormayacak kadar az bir şey alırsa, ona zarar vermez, bilakis yarar verir."*[120]

Yine perhiz bahsi kapsamında müellif yukarıdaki ifadeleriyle perhiz yöntemine bakış açısını bir başka perspektiften dile getirmeye çalışmaktadır.

3.7.9. Sivilce Tedavisi

Bahis kapsamında öncelikle müellifin *Tıbbu'n Nebevi* 'sinde kullanmış olduğu şu terimlerin tanımlamalarına bakmak gerekir.

Zerire: *Hint pudrasıdır. Sıcak ve kurudur midedeki, karaciğerdeki urlara ve karın ağrısına iyi gelir. Hoş olduğu için kalbi kuvvetlendirir.*[121]

Besre: *Sivilce, küçük çıbandır. Tabiatın dışarı attığı sıcak bir maddeden olur. Cesetten çıkacak bir yer çalar. Onu olgunlaştıracak ve çıkaracak bir şeye ihtiyaç duyar.*[122]

Peygamber (sav)'in hanımlarından birine şöyle dediği rivayet edilir; "Resulullah (sav) yanıma geldi, parmağında da sivilce çıkmıştı. -Yanında pudra var mı? dedi. Ben de: Evet dedim. Kendisi de: Onu üzerine dök ve şöyle de: -Ey büyüğü küçülten ve küçüğü büyülten Allah'ım, bendeki bu şeyi küçült [123] dedi. Müellif, Sahihayn'da Hz Aişe'den rivayet edilen şu hadise de yer vermektedir; "Resullullah (sav)'a veda haccında ihrama girerken ve ihramdan çıkarken pudra sürdüm"[124]

---

[119]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 100
[120]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 102
[121]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 109
[122]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 109
[123] Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855), *el-Müsned,* ed., İhsân Abbâs, Haz., Daru'l-Hadîs, K3ahire, 1995, 5/370.
[124]Buhari, 5939; Müslim, 2820

Bu bahse başlarken müellifin tanımını yaptığı iki terime (zerire ve besre) yer vermemizin sebebi bu iki hadis-i şerifte geçen sivilce ve pudra terimlerinin arasında karşılığını önceden sunmanın daha yerinde olacağını düşünmüş olmamızdan kaynaklanmaktadır.

"Zerire de bunu yapanlardan biridir onda güzel kokusunun yanı sıra olgunlaştırma ve çıkarma özelliği vardır."[125]

Müellif de ikinci hadise yorum olarak yukarıdaki notu düşmüştür.

3.8. Tabiblikte Liyakat

İbn Kayyim, *Tıbbu'n Nebevi* 'sinde Peygamber Efendimizin hastalıkların tedavisi hususunda hastanın daha tecrübeli ve işinin ehli hekimlerce tedavi edilmesine yönelik tavsiyelerini ve O'nun bu hususstaki hassasiyetini aşağıda geçen şu hadis-i şeriften hareketle açıklar. Zeyd bin Eslem'den rivayet edilen hadise göre; "Resullullah (sav) zamanında bir adam yaralandı ve kanlar içinde kaldı. Adam Emmar oğullarından iki kişi çağırdı. Kendisine baktılar. Adamın iddiasına göre; Resulullah (sav): -Hanginiz daha kıdemlidir? dedi. Onlar da: -Ya Resulullah, tıpta hayır var mı, dediler? O da: -Hastalığı indiren ilacı da indirdi dedi." [126]

İbn Kayyim, Peygamber Efendimiz'in tedavi için gelen iki kişiye hangisinin daha kıdemli olduğunu sorma durumunu her ilim ve sanatta daha usta olandan yardım istemenin daha efdal ve daha isabetli olacağı gerçeğinden hareketle belirtmektedir.

Yine bu konu çerçevesinde başka bir hadisten referansla mevzuyu alternatif bir perspektiften de değerlendirme yoluna giden İbn Kayyim, Ebu Hureyre'den rivayet edilen şu hadis doğrultusunda hareket eder.

"Allah ne zaman bir hastalık indirdi ise ona şifa da indirmiştir"[127]Müellif bu hadisi değerlendirirken şifanın indirilmesi hususunun ihtilafa açık bir husus olduğundan söz etmekle beraber indirme fiilinin şifayı (ilaç) kullanabildirme ve kulları ondan haberdar kılma anlamında ele almaktadır. Fakat bu yorumun bu bahis kapsamına dâhil olan tarafı şudur; indirilen ya da

[125]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 109
[126] Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (ö. 179/795), *el-Muvattâ,* Haz., Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî, Beyrût, Lübnân, 1985, 1757
[127]Ebu Davud 3855: Ibn Mace, 3436

haberdar kıldırılan bu şifa, insanların çoğu tarafından bilinmez. Bunu bilenler, konunun ilmine vakıf kişilerdir. Bunlar da tezimiz bünyesinde yapacağımız yoruma göre işinin ehli hekimlerdir.

3.9. Peygamber Efendimiz'in Dua ile Şifaya Kavuşulacağına İşaret Ettiği Belli Başlı Hastalıklara Örnekler

3.9.1 Göz Değmesi

İbn Kayyim el-Cevziyye *Tıbbu'n Nebevi* 'sinde göz değmesi bahsine "Göz haktır, eğer bir şey kaderi geçse idi, onu göz geçerdi" [128] şeklinde İbn Abbas'tan rivayet edilen hadis ile giriş yapar. Göz haktır ifadesi, onun günlük yaşam dâhilinde etkisinin mevcudiyetine işaret etmektedir. Bu olumsuz vaziyetin nasıl cereyan edebileceğine ve onun tesirinden nasıl muhafaza olunacağına dair tavsiyelerin ve duaların da neler olduğunu belirtmek adına müellif konuyu şu şekilde açıklamaya devam etmektedir.

Göz ikidir: İnsan gözü ve cin gözü. Ümmü Seleme 'den gelen sahih hadiste; "Peygamber (sav) onun evinde nazar değmiş bir kız çocuğu gördü: Ona okuyan birini arayın, onda göz vardır dedi." [129] Bir başka hadiste ise ki bu hadis Cabir'den merfu bir hadistir "Göz insanı kabre, deveyi de kazana koyar" [130]

Müellif, metafizik vasfı taşıyan bu durumun fizik ortama tesirinin nasıl mümkün olabildiğine ve buna neden inanmak gerektiğine dair düşüncelerini aktarırken, maddenin ve ruhun farklı güç ve tabiatta yaratıldıklarını ve farklı özellik ve niteliklerle donatıldıklarını belirtmekte ve madde ile ruh arasındaki irtibatın, akıl sahibi insanlarca inkâr edilebilir yanının olmayacağına kanaat getirmektedir. Müellif bu düşüncelerini aşağıda geçen şu ifadeleri doğrultusunda örneklendirmeye çalışmaktadır.

"*Haset edenin haset ettiği kimseye eziyeti açık bir şeydir bunu ancak insanlık gerçeğinin dışına çıkan inkâr eder. Göz değmesinin aslı da budur. Çünkü haset eden kötü nefis, kötü bir niteliğe bürünür, ona bu özellikle tesir eder."*[131]

[128]Müslim 5687
[129]Buhari, 5739; Müslim, 5689
[130]İbn Adıy, El-Kamil fidduata 6/408 Ebu Nuaym, Hilyetül-evliya, 7/90, Hatib Bağdadı, Tarihü Bağdad, 9/244
[131]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 158

İbn Kayyim' in bu hadis kapsamında eserinde yer verdiği Peygamber Efendimiz'in bu sıkıntıyı gidermeye ve bundan kaynaklı illetten korunmaya yönelik yaptığı dualardan birkaçını sunalım.

"Yarattığı şeylerin şerrinden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım"[132]

"Bütün şeytanlardan uğursuz şeylerden ve kem gözlerden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım. Bunları ne bir iyi ne de bir kötü geçemez. Yarattığı ve var ettiği şeylerin şerrinden, gökten inen şeyin şerrinden, yerden çıkan şeyin şerrinden, yere yaydığı şeyin şerrinden, gece ansızın bastıran şeylerin şerrinden ancak hayır ile bastıran hariç, Ey Rahman (bunlardan sana sığınırım)" [133]

Birkaçına bu şekilde yer vermiş olduğumuz Peygamber Efendimiz'in göz değmesi bahsinde geçen bu dualarının ve bu dualar içinde geçen iltica biçimlerinin göz değmesinden kaynaklanabilecek illetlerden korunmak adına pratikteki faydalarından ve insanın buna duyduğu ve duyacağı ihtiyaçtan söz eder.

"Göz değmesini önleyen şeylerden biri de: Maşallah, lakuvvete illa billâh demektir. Hişam bin Urve, babasından rivayet etmiştir. O, hoşuna giden bir şey gördüğü yahut bahçelerinden birine girdiği zaman: Maşallah, lakuvvete illa billâh, derdi.".[134]

Müellif yine bu bahis dâhilinde aktardığı bilgileri yukarıdaki şekilde pekiştirmektedir.

3.9.2. Endişe, Kaygı, Keder ve Üzüntüyü Tedavi Etmedeki Dua ve Tavsiyeleri

İbn Kayyim el- Cevziyye, Peygamber Efendimiz'in bahse konu başlık altındaki sıkıntılara yönelik tavsiye ve dualarını aşağıda geçen hadislerden hareketle eserinde sunmaya çalışmaktadır. Hz Ebubekir'den rivayet edilen hadis şöyledir;

132Müslim 6817. Tirmizi, 3417; İbn Mace, 3417.
133Buhari, 3371; Ebu Davud, 4737; Tirmizi, 2060; Ibn Mace, 3525; İmam Ahmed, 3/419
134İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 167

"Resullullah (sav) şöyle dedi: Endişelenenin duası şudur: -Allah'ım, rahmetini umarım, beni göz açıp kapayacak kadar da olsa nefsime bırakma. Bütün hallerimi ıslah eyle. Senden başka İlah yoktur.” [135]

Esma bint Umeys'ten rivayet edilen bir başka hadis ise şöyledir;

"Resulullah (sav) bana şöyle dedi:

-Sana birkaç kelime öğreteyim mi ki onları sıkıntı anında yahut sıkıntıda dersin:
Allah Rabbimdir, O’na hiçbir şeyi ortak koşmam".[136]

Müellif eserinde bu cümlenin yedi defa söylendiğine dair bir rivayetin varlığından söz eder. Müellifin bu bahis kapsamında eserinde yer verdiği bir diğer hadis de İbn Mesu'd' dan rivayet edilen şu hadistir:

"Resullullah (sav) şöyle demiştir". -Bir kul kaygılanır yahut üzülür de: “Allah'ım, ben senin kulunum, kulunun çocuğuyum, cariyenin çocuğuyum, perçemim senin elindedir. Hükmün bende geçerlidir, kararın bende adildir. Senden sana ait isminle, kendine verdiğin yahut kitabında indirdiğin yahut halkından birine öğrettiğin yahut gayb âleminde kendine sakladığın isminle Kur'an-ı Azim'i gönlümün baharı, göğsümün nuru, sıkıntımın def'i, kaygımın gidericisi kılmanı isterim”, derse mutlaka Allah, onun üzüntüsünü ve kaygısını giderir, onun yerine ferahlık verir.” [137]

Müellifin, eserinde yer verdiği Ebu Davud el-Hudri’den rivayet edilen bir hadis de ise; borç sıkıntısının psikolojik baskısını ve ondan kaynaklanan kaygı güdüsünü hafifletmeye yönelik bir dua yer almaktadır.

Ebu Said el-Hudri şöyle demiştir, "Resulullah (sav) bir gün mescide girdi, Ensar'dan Ebu Ümame denilen birini gördü: " Ey Ebu Ümame neden namaz vakti dışında seni mescidte görüyorum?" dedi. O da: Ya Resulullah, kaygılar ve borçlar etrafımı sardı, dedi. O da: "Sana bir kelam öğreteyim mi ki onu dediğin zaman aziz ve celil olan Allah kaygını giderir ve borcunu

[135]Ebu Davud, 5067; İmam Ahmed, 5/42
[136]Ebu Davud, 1525; İbn Mace, 3882
[137]İmam Ahmed, 1/394, 1/452

öder?" dedi. O da: Evet, ya Resulullah, dedi. Kendisi de: Sabah akşam şöyle söyle dedi: "Allah'ım, keder ve üzüntüden sana sığınırım, acizlik ve tembellikten sana sığınırım, korkaklık ve cimrilikten sana sığınırım. Borç baskısından ve insanların kahrından sana sığınırım". Diyor ki: Bunu yaptım; aziz ve celil olan Allah da sıkıntımı def etti ve borcumu ödedim." [138]

Bu hadisten hareketle şunu belirtmek yerinde olacaktır: Peygamber Efendimiz'in dualarındaki hikmeti ve hassas noktaları tespit ve analiz etmek meselenin özünü kavrayabilme adına mühimdir. Zira duayı, sadece sözler öbeğinden müteşekkil salt cümleler olarak düşünmek ve bu bakış açısıyla yorumlamak onun aktarmak istediği mesajı ıskalamak anlamına gelir. Bu büyük bir yanılgıdır. Örneğin; Peygamber Efendimiz'in bu hadiste bahsi geçen kişiye tavsiye ettiği duayı okuması halinde; Allah'ın, onun kaygısını giderecek olmasından ve onun borcunu ödeyecek olmasından bahsetmesi sadece bu cümleyi dile getirmesi ile mümkündür anlamında değildir.

Dikkat edilecek olursa; acizlik, tembellik, korkaklık ve cimrilik gibi durumlardan Allah'a sığınma tavsiyesi vardır duada. Bu da borcun ödenebilmesi adına kişinin göstermesi gereken gayret ve çabaya işarettir. Özünde tevekkülü barındırır. Dolayısıyla aslında bir tavsiye hükmünde olan bu duada da; insanın karşılaştığı sıkıntılar karşısında üzerine düşeni yapma noktasında zayıflık göstermemesi ve bunu yerine getirmesinin ardından da Allah'tan samimi bir kul kimliği ile neticenin hedeflenen düzeyde olmasına yönelik istekte bulunması öğüdü vardır.

3.9.3. Uykuya Mani Olan Korku ve Uykusuzluğun Tedavisi

Müellif, bu başlık kapsamındaki sözlerine Büreyre'den rivayet olunan şu hadis-i şerif referansı ile başlar. "Halid bin Velid, Peygamber (sav)' e şikâyet etti. Ya Resulullah, gece uyuyamıyorum, dedi. Peygamber (sav) de şöyle dedi: -Yatağına çekildiğin zaman şöyle söyle: Ey yedi kat göklerin ve gölgelediklerinin Rabbi, ey yedi kat yerlerin ve taşıdıklarının Rabbi, ey şeytanların ve azdırdıklarının Rabbi Allah'ım, bütün halkının şerrinden beni koru da onlardan hiçbiri bana karşı bir kusur işlemesin yahut bana saldırmasın. Senin komşun aziz, methin yücedir, senden başka ilah yoktur"[139]

[138]Ebu Davud, 1555
[139]Tirmizi, 3523

İbn Kayyim el-Cevziyye, Peygamber Efendimiz'in korku karşısında nasıl bir tavır aldığına ve korkunun bünyede oluşturacağı olumsuz tesiri bertaraf etmek adına hangi duayı tavsiye ettiğine ise Amr bin Şuayb'den rivayet olunan ve onun babası ve dedesiyle ilgili aktardığı şu hadisten hareketle değinmektedir.

"Resullullah(sav) onlara korku duasını şöyle öğretirdi:

-Gazabından, azabından, kullarının şerrinden, şeytanların dürtmesinden Allah'ın eksiksiz kelimelerine sığınırım. Rabbim, bana sokulmalarından sana sığınırım."[140]

3.10. Peygamber Efendimiz'in Sağlığı Korumadaki Uygulaması

İbn Kayyim el-Cevziyye *Tıbbu'n Nebevi* 'sinde sağlığın devamı ve mümkün olabilmesi adına sıcaklık ve nem dengesinin önemine büyük ölçüde vurgu yapmaktadır. Bu iki unsurun birbirlerini tamamladıklarını dile getiren müellif, sıcaklığın nemi olgunlaştırdığından ve nemin fazlalığını seyrelterek onu düzelttiğinden ve vücuda faydalı bir forma kavuşturduğundan söz etmektedir. Aynı şekilde nemin de bir anlamda sıcaklığın gıdası vasfında olduğunu dile getirir. Ona göre nemin yokluğu, sıcaklığın bedeni yakması, kurutması ve dengesini bozması demektir. Dolayısıyla beden dengesinin nem ve sıcaklık dengesi ile orantılı olduğunu savunur.

Bu durumu vücudun iç dengesi ve beslenme boyutunda anlatmaya çalışırken bünyenin ihtiyaçtan fazla gıda almasının vücutta çözünemeyeceğinden ve bunun yakma eylemi için devreye girecek olan ısıyı yetersiz bırakacağından söz eder. Dolayısıyla yakılamadığı için çözünmenin gerçekleşmeyeceği bu ihtiyaç fazlası gıdanın bünyede zararlı maddelere dönüşeceğinden ve vücutta oluşan bu kaotik durumdan da organların zarar görebileceğinden bahsetmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda çözümün İlahi bir emirde olduğunu belirten İbn Kayyim; "Yiyin için, israf etmeyin"[141] ayetini bir anlamda şifa reçetesi olarak görmektedir

Çözünmenin yoğun olması halinde nemin de aynı oranda azalacağını dile getiren İbn Kayyim, bu azalışın aynı zamanda bünyede yer etmesi gereken normal ısı seviyesini de aşağılara

[140]Ebu Davud, 3893; Tirmizi, 3583
[141]A'raf, 7/31

çekeceğinden söz eder. Bu durumun nihayetinde ölümle sonuçlanacağına hüküm getirir. Tüm bu hususlar çerçevesinde İbn Kayyim eserinde şöyle söylemektedir:

" Sağlık Allah'ın, kuluna nimetlerinin en büyüklerinden, en çok verdiklerinden, en geniş ikram ettiklerinden olduğundan, hatta afiyet kayıtsız şartsız nimetlerin en büyüğü olduğundan, Allah'ın tevfikinden az da olsa şansı olanın buna riayet edip onu koruması, onu zıtlarından esirgemesi lazımdır"[142]

Müellif, İbn Abbas'tan rivayet olunan şu hadis çerçevesinde konuyu ele alış şeklini genişletmekte ve bu bahsin nebevi tıp anlayışı boyutundaki çerçevesini çizmeye çalışmaktadır.

"Resulullah (sav) şöyle demiştir. -İki nimet vardır ki birçok insanlar onların kadrini bilmemektedir: Sağlık ve boş vakit"[143]

Müellif, Ebu Hureyre'den rivayet olunan bir başka hadis ile örneklendirmelerine devam etmektedir. "Kulun kıyamet gününde ilk sorulacağı nimet: Vücuduna sağlık vermedik mi, seni soğuk suya kandırmadık mı, sorusu olacaktır"[144]

Peygamberim Efendimiz'in yeme ve içme hususuna da değinen İbn Kayyim, O'nun tek bir gıda ile yetinme gibi bir alışkanlığının olmadığından ve bu durumu bünyeye zararlı olarak gördüğünden bahsetmekle beraber O'nun, tek tip gıda ile beslenmeyi, vücudun söz konusu gıdayı kabullenip kabullenemeyeceği hususunda düşebileceği durumlar çerçevesinde tehlikeli gördüğünü hatırlatır. Bunun yanı sıra Peygamber'in kendi yaşadığı coğrafyada yenmesi gelenek haline gelen gıdalardan istifade etmek üzere; et, meyve, ekmek, kuru hurma gibi yiyecekleri yediğinden söz etmektedir. Daha önceki bahislerde değindiğimiz zıtlık dengesi doğrultusunda birbirlerinin olumsuz etkilerini bünyede hafifletmeye yarayan farklı kimyalardaki iki yiyeceğin aynı anda yenmesine daha fazlaca ehemmiyet verdiğini de hatırlatan müellif, böylesi bir imkâna sahip olmadığı zamanlarda ise Peygamber'in sadece ihtiyaç doğrultusunda gıda almanın doğruluğuna ve bu durumdan bünyenin zarar görmeyeceğini öğütlediğinden söz etmektedir.

---

[142]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 213

[143]Buhari, 6412; Ibn Mace, 4170

[144]Tirmizi, 3358

Peygamber Efendimiz'in yediği yukarıda zikredilen gıdalar içinde yer alan ekmeğin tek başına tüketilmemesi ve imkân dâhilinde bir katık eşliğinde yenilmesine yönelik tavsiyelerine de değinen İbn Kayyim, Peygamber Efendimiz'in ekmeği bulabildiği bir katıkla beraber yediğinden ve O'nun bu katıkların en efdal olanının et olduğunu söylediğinden bahseder. Hatta bu hususta Peygamber Efendimiz'in "O (et) dünya ve ahiret yiyeceklerinin efendisidir"[145]hadis-i şerifini hatırlatmaktadır.

Bununla beraber Peygamber'in ekmeğe katık mahiyetinde bazen hurma da yediğinden söz eden İbn Kayyim, Ebu Davud ve Tirmizi'de yer alan bir hadise göre; O'nun bir arpa ekmeği kırığının üzerine bir hurma koyduğunu ve "bu, bunun katığıdır"[146]şeklinde buyurduğunu belirtmiştir. Ekmekle katık mevzusunda sirkeye de değinen İbn Kayyim, Müslim, Tirmizi ve İbn Mace'de yer alan bir hadise göre; Peygamber'in; " Sirke ne güzel katıktır" [147] şeklinde buyurduğundan da söz etmiştir.

3.10.1. Peygamber Efendimiz'in Yemek İçin Oturma Şekli

İbn Kayyim el Cevziyye, *Tıbbu'n Nebevi* 'sinde yemeğin doğal akışını engelleyen, onun mideye inme hızını olumsuz düzeye çeken ve mideyi baskılayan oturma pozisyonlarının sağlığa vereceği zararlardan bahseder. Bu şekildeki oturma durumlarının midenin yeme eylemi esnasında olması gereken ideal vaziyetinden uzaklaşmak anlamına geldiğinden, bu yanlış oturma şekillerinin Peygamber Efendimiz tarafından nasıl men edildiğinden söz eder. Müellifin bu bağlamda örneklerine yer verdiği hadisler şu şekildedir." Ben yaslanarak yemek yemem"148 "Ben ancak bir kul gibi otururum, bir kul gibi de yerim"149 Müellif, birinci hadiste geçen "yaslanmak" ifadesinden kastı bağdaş kurmak, ikinci hadiste geçen "bir kul gibi otururum" ifadesinden kastı ise organların doğal durumunda olma hali olarak açıklar. Dolayısıyla İbn Kayyim, yeme fiili esnasında en ideal oturma şeklini, organların doğal konumunu muhafaza ettiği dik durma hali ile betimler.

Bu bağlamdan hareketle en zararlı oturma biçiminin uzanarak yemek yemek olduğuna işaret etmektedir çünkü ideal oturuş ve duruş biçiminin tam tersi olan bu pozisyonda yemek

[145]İbn Mace, 3305
[146]Ebu Davud, 3259; Tirmizi, 182
[147]Müslim, 5318; Tirmizi, 1840; İbn Mace, 3316
[148]Buhari, 5398, 5399; Ebu Davud, 3769; Tirmizi, 1830; Ibn Mace, 3262
[149]İmam Ahmed, Zühd 19.

borusunun ve yutağın daraldığını, aynı zamanda midenin de olması gereken konumdan uzaklaştığını dile getirir. Yine böylesi bir oturuş biçiminin neticesi olarak sırtın diyaframla gıda alan kısımlarının ve teneffüs organlarının sıkıştığını hatırlatır.Yine bu bahis kapsamında, Müslim'de geçen; "Peygamber (sav) üç parmağı ile yerdi" [150]hadisinden hareketle bu yeme biçiminin en faydalı yeme şekillerinden olduğunu belirtir. Bir parmakla yahut iki parmakla yenen yemeğin lezzet verici olmayacağından, boğazdan geçmesinin zorluğundan ve doyma eyleminin uzun zaman sonra gerçekleşebileceğinden bahsetmektedir.

3.10.2. Peygamber Efendimiz'in Su İçmedeki Yöntemi

İbn Kayyim, Peygamber Efendimiz'in su içme usulünün sıhhate yönelik çok ideal bir yöntem olduğunu dile getirmekte ve O'nun bu yöntemi, soğuk su ile karıştırılmış bal şerbeti içerek uygulandığından bahsetmektedir. Peygamber Efendimiz'in bu usulü uyguladığı aynı zamanda aşağıdaki şu hadisle de sabittir. "O'nun su içmedeki irşadına gelince, O, sağlığı koruyacak en mükemmel yöntemdir. Çünkü O, soğuk su ile karıştırılmış bal şerbeti içerdi."[151]

Bu yöntemin sıhhati muhafazaya yönelik çok hassas bir yönünün olduğuna vurgu yapan İbn Kayyim, bu durumu ancak mesleğine hâkim, mahir doktorların anlayabileceğini belirtmektedir. Bu iddiasını da eserinde tam olarak şu şekilde özetlemektedir;

"Bunu aç karnına içmek ve yalamak balgamı söker, midenin tüylerini temizler, yapışkanlığını giderir, fazlalıklarını atar. Ona ılımlı bir sıcaklık verir, tıkanıklığını açar. Karaciğere, böbreklere ve mesaneye de aynısını yapar. O, mide için; içine giren bütün tatlılardan daha faydalıdır."[152]

Müellifin yukarıda zikrettiği bu tespitin ardından hatırlatma ihtiyacı hissettiği bir husus vardır ki o da üstün faydasına vurgu yapmış olduğu bu yöntemin, safrası olanlara vereceği zarardır. Böylesi bir tespitte bulunurken bunu hem safra ve hem de bal şerbetinin keskin oluşuna bağlamaktadır. Böylesi bir durumda sıhhatte yaşanacak olumsuz tesiri ortadan kaldırmanın formülünü sirke ile temellendirir. Bunun dışında tüketilecek olan suyun en ideal formunun

[150]Müslim, 5624; Ebu Davud, 3848; Tirmizi, 144
[151]Buhari, 5614; İmam Ahmed, Müsned 38/6.
[152]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 221

bekletilmiş su olacağına işaret eden İbn Kayyim bu düşüncesini, Buhari'de geçen şu hadisten referansla güçlendirir.

"Yanınızda kırbada soğutulmuş su var mı? Yoksa eğilir ağzımızla içeriz"[153] Peygamber Efendimiz'in aynı zamanda suyun en ideal içilme şeklinin nasıl olduğuna ve bu uygulamanın sağlık açısından önemine ve avantajlarına da eserinde yer veren İbn Kayyim, aşağıda geçen hadisler çerçevesinde şu hususlara değinmiştir. "Biriniz su içtiği zaman iyice somurarak içsin, büyük yudumlarla içmesin, çünkü ciğer ağrısı bundandır"[154]

Bu hadisteki durumu hararetle ilintilendiren İbn Kayyim, su ile vücut sıcaklığı arasındaki zıtlığa temas etmek suretiyle hararetin ani bir şekilde bastırılmasının bünyede oluşturacağı zarara vurgu yapar ve bu bağlamda meseleyi daha anlaşılır kılmak adına **kaynayan tencere metaforuna** başvurur ve kaynayan tencereye azar azar dökülen suyun zarar veremeyeceğini dile getirir.

Bir başka hadis ise şu şekildedir; "Suyu deve gibi bir nefeste içmeyin, fakat onu; iki, üç seferde için. İçtiğiniz zaman bismillah deyin, sonunda da elhamdülillah deyin"[155] İbn Kayyım bu hadisten hareketle, gıdaların tüketilme fiilini gerçekleştirmeden evvel "bismillah" demenin ve tüketim fiilinin gerçekleşmesinin ardından "elhamdulillah" demenin gıdadan elde edilecek faydayı arttırma ve onun sindirimini kolaylaştırma ve gıda eksenli yaşanabilecek zararlardan bünyeyi muhafaza etme adına olumlu tesirinin çok büyük olacağını belirtmektedir.

Başka bir hadiste ise; (Cabir bin Abdullah'tan rivayet edilen bir hadistir), Peygamber Efendimizin şu şekilde buyurduğu ifade edilir "Kapları kapatın, kırbaların ağzını bağlayın, çünkü senede bir gece vardır ki onda veba iner; nerede üzerinde kapak olmayan kap yahut ağzı bağlanmayan kırba varsa, o vebadan ona girer"[156]

Bu hadise getirdiği yorum kapsamında müellif, içinde gıda bulunan kapların kapatılmasının çöp, haşere ve bunlar vasıtasıyla gelebilecek hastalıklardan korunma adına elzem oluşundan söz etmektedir.

153Buhari, 5621
154Beyhaki, 6012.
155Tirmizi, 1885; Taberani, el- *Mu'cemul-kebir*, 10475; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 2900
156Müslim, 5214; İbn Mace, 3410

3.11. Peygamber Efendimiz'in Zikrettiği Bazı Basit İlaçlar, Fiziki ve Ruhsal Gıdalar

İbn Kayyim, *Tıbbu'n Nebevi* 'sinde yukarıdaki başlığa konu olan ve Peygamber Efendimiz tarafından zikredilen bazı ilaçlara ve hem bedene hem de ruha şifa vesilesi olarak tavsiyelerde bulunduğu bazı gıdalara yer vermiştir. Bunların neler olduğunu, muhteviyatlarını ve faydalarını müellifin *Tıbbu'n Nebevi'*de aktardığı bilgiler ışığında paylaşmaya çalışalım.

3.11.1. İsmid

Bu madde sürme taşıdır. Sürme, özünde göze çekildiği için öncelikli olumlu etkisinin göz eksenli olduğunu belirten müellif, bu maddeyi saf yapısıyla tanımlar ve içerisinde sağlığa aykırı herhangi bir şey barındırmadığını dile getirir. Bu taşın en kaliteli olanının İsfahan'da olduğuna, buradan getirilen ismidin çözülme hassasiyetinin diğer bölgelerdekine oranla daha fazla olduğuna, çözülmüş halinin parlak ve yumuşak yapısına vurgu yapar. Soğuk ve kuru karakterdeki bu taştan elde edilen sürmenin, göz sağlığına yönelik olumlu katkısını göz sinirlerini sertleştirmesi, çıbanları temizlemesi ve göze temizlik sağlaması şeklinde açıklayan İbn Kayyim, sürmenin aynı zamanda bal ile veya saf suyla göze çekilmesi halinde baş ağrısını giderici yönünü ve bununla beraber iç yağı ile karıştırılmak suretiyle ateş yanığının üzerine konulması halinde de yanık kaynaklı izleri önleyici etkisini dile getirmektedir. Bu durumu sürmenin derinin kabarmasına engel olan kimyası ile ilintilendiren İbn Kayyim'in, sürmenin kullanılmasına yönelik tavsiyesi de özellikle gözleri zayıf olanlar ve yaşlılar içindir.

3.11.2. Ütrüç (Turunç)

Turuncun sağlığa yönelik üstün faydalarını dile getirirken, onun muhteviyatını dört temelde açıklama yolunu seçen İbn Kayyim bu açıklamasını hem turunçla ilgili hadisten, hem de İbn-i Sina'dan referanslar sunarak güçlendirir. Müellifin bu madde özelinde dile getirdiği dört temel şudur: Kabuk, et, asit, çekirdek. Bu bağlamda ayrı ayrı faydaları ve özellikleriyle bu dört maddeyi şu şekilde açıklar.

Kabuğu: Güve ve haşereleri uzaklaştıran bir özelliği olduğundan bahsetmektedir. Bunun turuncun yaydığı kokuyla ilgili olduğunu düşünebiliriz. Yine turuncun kokusuyla ilgili

olarak havayı temizleyici ve vebanın etkisini azaltıcı gücünden söz etmekle beraber ağız kokusu ve sindirimle ilgili olumlu tesirine de değinmektedir. Bu hususta İbn-i Sina'nın, turunç kabuğu suyunun içilmesinin yılan sokmasından kaynaklı zehirlenmelere müsbet etkisi olacağını belirttiğini hatırlatan İbn Kayyim, ünlü hekimin aynı zamanda deri üzerine bandaj mahiyetinde sarılan ve ya kül formunda deriye serpilen kabuğun derideki maraza iyi geleceğinden de bahsettiğine eserinde yer vermektedir.

Etli Kısmı: Turuncun bu kısmının midenin hararetine ve safra şikâyeti olanların rahatsızlığına yönelik yararlarına değinen müellif, Gafiki'nin[157] de turuncun etli kısmının tüketilmesinin basurlara iyi geldiğini söylediğini bildirmektedir.

Asidi: Bu kısmın kabızlığa neden olduğundan bahsetmekle beraber, safra sancısını dindirdiğini ve bu sancıdan kaynaklanabilecek kusmayı önlediğini ve yine bu rahatsızlıktan kaynaklanan ishale iyi geldiğini, hararetten kaynaklanan kalp çarpıntısını hafiflettiğini gerek içilmesi ve gerekse de göze sürülmesi halinde de sarılığa iyi geleceğini belirten İbn Kayyim, yine turunç asidinin iştah açıcı yönünün de olduğundan bahsetmektedir.

Çekirdeği: Turuncun bu kısmıyla alakalı bilgi aktarırken İbn Masiveyh'ten[158] istifade etme yoluna giden müellif, onun şöyle dediğini bildirmiştir.

"Çekirdeğinin özelliği şudur: Ondan kabuksuz olarak ılık su ile iki miskal içilir ve pişirilir yaranın üzerine sürülürse öldürücü zehre iyi gelir. Eğer ezilir de sokulan yerin üzerine konulursa, faydası olur. O tabiatı yumuşatır, ağız kokusunu giderir. Bu etkisi kabuğunda daha çoktur."[159]

157Muhtemelen 494 (1100) yılında Kurtuba (Córdoba) yakınlarındaki Gāfik Kalesi'nde doğmuştur. Hayatı hakkında fazla bilgi yoktur. Devlet büyüklerinin hizmetine girmediği ve mütevazi bir hayat yaşadığı anlaşılan Gāfikī'nin basit ilâçlar alanında iddialı olduğu görülmektedir. *TDV İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul1996, c. 13, s. 281-282

158Doğum tarihi kesin şekilde bilinmemekle beraber Hârûnürreşîd döneminde (786-809) Bağdat'ta doğmuş olması kuvvetle muhtemeldir. Cündişâpûr Bîmâristanı'nda eczacı olarak görev yapan babası Ebû Yuhannâ Mâseveyh Bağdat'a gelmiş, Hârûnürreşîd tarafından bir bîmâristan kurmakla görevlendirilen hekim Cibrâîl b. Buhtîşû'un hizmetine girmiş ve Cibrâîl tarafından hekim Dâvûd b. Serâbiyûn'un Risâle adlı câriyesiyle evlendirilmiştir. Yuhannâ ve kardeşi Mîhâîl tıp eğitimini Cibrâîl'den aldı. *TDV İslâm Ansiklopedisi* İstanbul, 2013, c.43, s.582

159İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 275

Müellifin turunç çekirdeğinin bir başka faydalı yönü ile ilgili yapmış olduğu açıklama, kabuksuz vaziyette ılık su ile içilmesi ya da dövülmesi suretiyle problemli bölgenin üzerine uygulanması halinde; akrep sokmalarına karşı olumlu tesirinin olacağı yönündedir.

3.11.3. Belah (Olgunlaşmamış Hurma)

Müellif, belahın yani olgunlaşmamış hurmanın faydasından söz ederken öncelikle şu hadisten yola çıkmak suretiyle hareket noktasını belirler. "Olgunlaşmamış hurmayı, kuru hurma ile yiyin, çünkü şeytan âdemoğluna bakar da olgunlaşmamış hurma ile kuru hurma yediğini görürse: Âdemoğlu kaldı, öyle ki yeniyi eski ile yedi, der"[160]

Öncelikle şunu belirtmemiz gerekir ki *Tıbbu'n Nebevi'*de özellikle gıda tüketimi bahsinde, Peygamber Efendimiz'in, imkan dâhilinde olması halinde zıtlık arz eden iki gıdanın aynı anda yenilmesine yönelik tavsiyelerine sıklıkla rastlamaktayız. Bu durumun farklı kimya ve muhteviyatlardaki gıdaların hem bünyeye sağlayacakları faydayı arttırma hem de bünye de oluşturabilecekleri zararı bertaraf etme adına mühim olduğuna daha önceki kısımlarda değinmiştik. İbn Kayyım da bu anlamda yine bu hadis vasıtasıyla aktardığı Peygamber Efendimiz'in bu tavsiyesini yorumlamak suretiyle söz konusu mevzu üzerinde bir kez daha durmakta ve meselenin ehemmiyetini şu sözleriyle vurgulamaktadır.

"Çünkü olmamış hurma soğuk ve kurudur. Kuru hurma ise sıcak ve ıslaktır. Her birinde ötekisini düzeltecek bir durum vardır. Koruk, kuru hurma ile yenirse öyle değildir; çünkü her ikisi de sıcaktır, gerçi kurunun harareti daha fazladır. Yukarıda geçtiği gibi tıp bakımından iki sıcağı yahut iki soğuğu birleştirmek doğru değildir."[161]

Tıbbu'n Nebevi'de belahın yani olgunlaşmamış hurmanın faydaları arasında ağza, diş etine ve mideye iyi geldiği de yer almaktadır.

[160]İbn Mace, 3330
[161]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 275

3.11.4. Basal (Soğan)

Soğanın sağlığa faydalarını; tohumunun deri hastalığını giderdiğinden ve yine tohumunun bal ile beraber göze sürme formunda çekilmesi halinde göze iyi geleceğinden, saçkıran rahatsızlığı olanların problemli bölgeye sürülmesi halinde bu rahatsızlığına iyi gelen etkisinden, tuz ile birlikte siğil sökücü yönünden, burna damlatılan suyunun baş ağrısına iyi geleceğinden, kulaktaki iltihabı tahliye edici gücünden bahsetmek suretiyle sıralayan İbn Kayyim, keskin aromasının ağızda bırakacağı nahoş kokudan ötürü Peygamber Efendimiz'in aşağıda sunulan şu hadisindeki tembihine de ayrıca eserinde yer vererek bir hatırlatmada bulunma ihtiyacı hisseder."O, soğan yiyeni mescide girmekten men etmiştir."[162]

3.11.5.Temr (Hurma)

Hurmanın Peygamber Efendimiz'in bulunduğu coğrafyada gıda açısından çok önemli bir yerinin olması, verdiği enerji ve açlığı giderici gücü nedeniyle özellikle çöl iklimi gibi nebat açısından zayıf olan hicaz bölgesinde adeta bir can simidi mahiyetinde oluşu, bu meyvenin hem Peygamber Efendimiz tarafından çok sevilmesini hem de hakkında birçok hadisin aktarılmasını sağlamıştır. İbn Kayyim da temr (hurma) bahsine giriş yaparken öncelikli olarak hurma hakkında zikredilmiş olan şu iki hadis-i şerife yer verir.

"Kim sabahleyin yedi adet hurma yerse" bir rivayete göre de " Yukarı Medine hurmalarından yerse, o gün ona ne zehir ne de sihir zarar vermez"[163]

"İçinde hurma olmayan ev halkı açtır."[164]

Müellif, *Tıbbu'n Nebevi'* de hurmanın faydalarını ise; karaciğeri takviye edici etkisinden çam fıstığıyla birlikte tüketilmesi halinde cinsel gücü arttırıcı, boğaz sertliğini yumuşatıcı etkisinden, besleyiciliğinden ve bağırsak parazitlerini giderici gücünden bahsetmek suretiyle dile getirir.

İbn Kayyim'ın bu bahis kapsamındaki şu ifadeleri de dikkat çekicidir;

---

[162]Buhari, 853; Müslim, 1248
[163]Buhari, 5445; 5768, 5769; Müslim, 5307
[164]Müslim, 5305; Ebu Davud, 3830; Tirmizi, 1815; Ibn Mace, 3327

"Ona alışmayan kimse için, mesela; soğuk memleketlerde yaşayanlar gibi, onlar da damar tıkanıklığı yapar, dişlere zarar verir. Baş ağrısını tahrik eder, zararı da badem ve haşhaş ile giderilir."[165]

Biz, müelleifin yukarıda zikredilen bu uyarıyı, bazı gıdaların bünyeye etkisinin farklı coğrafya ve farklı insan tiplerinde değişebileceği sonucuna varmasından haraketle yaptığını düşünmekteyiz.

3.11.6.Tin (İncir)

Hurmanın tersine, incirin Hicaz ve Medine bölgesinde yetişmediğini ve bu nedenle de onun hurma gibi sünnette zikrinin olmadığını belirten İbn Kayyim, incirin buna rağmen üstün bir meyve olduğunu çünkü Kur'an-ı Kerim'de onun adına yemin edildiğini ve dolayısıyla hikmetli faydalarının olduğunu belirtmiştir.

En kaliteli incirin beyaz ve kabuğu olgun olan incir olduğunu söyleyen İbn Kayyim, onun, böbrek ve mesane taşlarını düşürücü etkisine vurgu yapmış ve zehirlenmelere karşı önleyici gücünü hatırlatmıştır. Onun bütün meyvelerden daha fazla besleyici olduğunu söyleyen müellif, aynı zamanda karaciğeri ve dalağı temizlediğinden, midedeki balgamlı sıvıyı giderdiğinden fakat tüm bu olumlu yön ve faydalarına karşın gereğinden fazla tüketilmesi halinde ise bit problemine neden olabileceğinden söz etmiştir. İncir kurusunun da ayrı ayrı faydalarına değinen İbn Kayyim, incirin bu formunun cevizle tüketiminin sinirlere iyi geleceğini hatırlatmıştır. Bu savını da Calinus'un (Galen) *"Öldürücü zehir tesirini göstermeden önce ceviz ve sedefle*[166] *yenilirse, faydası olur ve zarardan korur."*[167]tezinden referansla destekler.

İncirin etli kısmının daha efdal olduğunu söyleyen İbn Kayyim, bu kısmın tuzlu balgam etkisiyle oluşan susuzluğu giderdiğinden, kronik öksürüğe iyi geldiğinden ve idrar sökücü etkisinden bahsetmektedir. İncirin hikmetli bir meyve olduğunu bir de Peygamber'in dili ile

[165]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 275
[166]Tadı nar ağacına benzeyen bir bitkidir.
[167]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 282

vurgulamak isteyen İbn Kayyim, bu bahis kapsamında *Tıbbu'n Nebevi'*de, Ebu'd Derda'dan rivayet olunan şu hadise yer vermiştir.

"Peygamber (sav) 'e bir tabak incir hediye edildi. "Yiyin" dedi, kendisi de ondan yedi ve: "Eğer: Bir meyve cennetten indi desem, bu derdim. Çünkü cennet meyvesi çekirdeksizdir, ondan yiyin. Çünkü o basurları keser, nikrize (gut hastalığına) iyi gelir".[168]

3.11.7.Selc (Kar)

Hadis-i Şerif: "Allah'ım, beni hatalarımdan su, kar ve dolu ile yıka"[169]

Konuya müellifin yer verdiği bu hadis ile başlamamızın nedeni karın fiziksel cihetteki faydalarının yanı sıra, ruhsal sıkıntılara çözüm olması açısından sembolik mahiyette ve bu hadis özelinde temsili bir şifa kaynağı olarak gösterilmesidir. Buradaki ruhsal sıkıntı günahların, hataların psikolojik mecrada yarattığı hararet ve kirlenmişlik hissidir. Fizik sahada böylesi bir durum mümkün olmasa bile bu kirlenmişlik hissinden arınabilme adına kar buna vesile olması temenni edilen sembolik bir araç olarak betimlenmiştir. Çünkü o; aklığı, paklığı ve temizliği çağrıştırır. Fiziksel fayda ve zararlarına gelince: İbn Kayyim, karın mideye ve sinirlere zarar verdiğini fakat fayda boyutunda da yüksek ateşten kaynaklanan diş ağrısını dindirdiğini dile getirmektedir.

3.11.8.Sum (Sarımsak)

Tıpkı soğan bahsinde geçtiği gibi keskin aromasının ağızda oluşturacağı kokudan etrafın rahatsızlık duymaması adına dikkat edilmesi gereken nebevi tembihlere bu bahis kapsamında da yer veren İbn Kayyim; "İkisini (soğan ve sarımsak) yemek isteyen onları pişirerek öldürsün"[170]" O'na içinde sarımsak bulunan bir yemek hediye edildi, O da, onu Ebu Eyyub el-Ensari'ye gönderdi. O da: Ya Resulullah, ondan hoşlanmıyorsun, onu bana gönderiyorsun, dedi.

[168]Zemahşeri, *Keşşaf,* / 222; Suyuti, *Camius-sağir*, 6393
[169]Buhari, 744; Müslim, 1353
[170]Buhari, 855; Müslim, 1253

O da: Bana senden daha çok sokulup özel konuşanlar var"[171]dedi. Hadislerinden referansla meselenin önemine atıfta bulunur.

Sarımsağın harareti arttırdığını dolayısıyla bu durumun üşüme hallerinde bünyeye ısı takviyesi sağladığını belirten müellif, onun susuzluğu kesen, idrar ve balgamı söken, kulunç rahatsızlığına iyi gelen ve sindirimi kolaylaştıran yönlerini hatırlatmak suretiyle faydalarını dile getirir. Yine aynı şekilde zehirlenmeler karşısındaki yararlarından söz eden İbn Kayyim, özellikle akrep sokmalarında zehrin zerk edildiği bölgeye sarımsağın dövülerek bandaj yapılması halinde sağlayacağı olumlu tesirden bahseder. Sirke ve bal ile harmanlanarak dövülmüş formunun ağrıyan dişe uygulanması durumunda, ağrıyı dindirici etkisini dile getirir. İbn Kayyim, *Tıbbu'n Nebevi'*de saymış olduğu sarımsağın tüm bu faydalarının yanı sıra, onun baş ağrısı yapan, beyin ve gözlere olumsuz tesiri olan, safra sancısını arttıran yönlerinden de söz etmek suretiyle aynı zamanda zararlı taraflarını da hatırlatmış olur.

3.11.9.Serid (Tirit)

Tiridin önemini açıklamaya çalışırken aslında bir sentez besin hükmünde olan bu yemeğin mevcut bir tartışmayı önleyen formül vasfı taşıdığını dolaylı olarak dile getiren İbn Kayyim, tiritin faydasının da bu sentezde olduğu hissini bizlere vermektedir. Şöyle ki; Tirit ekmek ve etten oluşan bir yemektir. Kimileri buğdayın yani ekmeğin, kimileri ise etin daha üstün bir gıda olduğunu savunmaktadır. Dolayısıyla bu yemekle birleşen iki üstün gıda, ortaya da üstün bir sentez sunmuş olur. Bu durumu da İbn Kayyim, *Tıbbu'n Nebevi* 'de bu konu dâhilinde yer vermiş olduğu şu hadisten referansla temellendirip güçlendirir."Aişe'nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir"[172]

3.11.10.Cübn (Peynir)

Peynirin fayda ve zararlarını, onu tuzlu ve tuzsuz formları doğrultusunda izah etme yoluna giden İbn Kayyim, tuzlu olmayan peynirin mide sağlığı için çok olumlu yönlerinin olduğundan, organların fonksiyonel vasfına katkı sağladığından, besleyici özelliğinden bahsetmektedir. Tuzlu formunun ise mide için tuzsuz formunun aksine zararlı olduğunu ve bağırsakları da rahatsız ettiğini hatırlatır. Bununla birlikte yine tuzlu formunun bünyeyi zayıflatan, böbrek ve

[171]Buhari, 855; Müslim, 1253
[172]Buhari, 3770, Müslim, 6249

mesane taşına sebep olan yönünden de ayrıca bahsetmektedir. Kızartılabilen peynirlerin ise en efdal hale kavuştuğunu ve ateş etkisiyle asıl dengesini yakaladığını dile getirmektedir. Peygamber Efendimiz'in peynir yiyip yemediği hususuna da aşağıda zikredilen, Abdullah bin Ömer'den rivayet edilmiş şu hadis doğrultusunda açıklık getirmeye çalışmıştır.

"Peygamber (sav)'e Tebuk'te peynir getirildi. Bıçak istedi bismillah dedi ve kesti"[173]

3.11.11. Habbetüssevda (Çörek Otu)

Müellifin çörek otunun sıhhate yönelik faydasını ve onun Peygamber nazarındaki ehemmiyetini izah açısından sunduğu, Ebu Hureyre'den rivayet edilen hadis şu şekildedir;

"Çörek otunu elden bırakmayın, çünkü onda ölümden başka her derde deva vardır"[174]

Bu bağlamda çörek otunun sağlığa faydalı yönünün çok olması onun iyi geldiği hastalık ve rahatsızlık sayısının da fazla olmasını sağlar. İbn Kayyim'in dile getirdiği faydalar şu şekilde sıralanmaktadır; Şişkinliği giderir, bağırsak parazitlerini yok eder. Günümüzde vitiligo olarak bilinen abraş hastalığına iyi gelir. Sıtmaya karşı iyileştirici gücü vardır. Tıkanmaları önler. Mideye faydalıdır. Böbrek ve mesanede oluşan taşları, dövülmüş formu bal ile karıştırılıp sıcak su ile beraber içilmesi halinde yok eder. İdrar sökücü etkisi vardır. Sirke ile ısıtılıp karın bölgesine sürülmesi halinde tenyayı ortadan kaldırır. Nezleye iyi gelir. Yağı, siğillerin ve hiylan adı verilen derideki benlerin giderilmesinde etkilidir. Ağrıyan bölgeye uygulanması halinde baş ağrısını giderir. Diş ağrısına iyi gelmekte olup bu meyanda sirke ile haşlanıp gargara uygulamasının yapılması tavsiye edilir. Dövülmüş formu burna damlatılırsa göz sağlığına olumlu tesirleri olur. Sirke ile beraber karıştırılıp problemli bölgeye uygulanması halinde sivilceleri ve kabuk bağlamış uyuzu giderir. Yine dövülmüş formunun su ile içilmesi halinde örümcek sokmalarından kaynaklı zehirlenmelere iyi gelir. Yine ince şekilde dövülmesi ve kulağa damlatılması halinde kulaktaki tıkanmaları giderir. Önceden sirke ile temizlenmiş bacak bölgesindeki yaralara, yakılmak suretiyle süsen[175]yağı ve ya kına ile karıştırılıp uygulanırsa iyileştirici etkisi olur.

---

[173]Ebu Davud, 3819
[174]Buhari, 5688; Müslim, 5728
[175]Süsengillerden, yaprakları kılıç biçiminde, çiçekleri iri ve mor renkli, güzel görünüşlü ve kokulu, çok yıllık bir süs bitkisi, susam (İris germanica)- sözlük.gov.tr-*Türk Dil Kurumu Sözlukleri*

Sirke ile dövülüp deride beliren beyaz ve siyah lekeler ile mantarların üzerine uygulanırsa iyileştirici etki yapar. Kuduz mikrobu riskine karşı önleyici etkisi vardır. Tütsülenmiş şekli haşarattan korur ve su ile eritilen anzarot[176] tohumuna serpilmesi halinde kaliteli bir pudra formu kazanır ki bu da basura iyi gelir.

Çörek otunun yukarıda zikredilen tüm bu faydalarına eserinde yer veren İbn Kayyim, aşırıya kaçacak şekilde kullanımının da ölüme sebebiyet verebilecek düzeyde olabildiği iddiasını hatırlatmak suretiyle, insanları zararından haberdar etme yoluna da gitmiştir.

3.11.12. Hall (Sirke)

İbn Kayyim eserinde sirke ile ilgili tam olarak şu tanımlamayı yapar. *"Sirke sıcaklıktan ve soğukluktan oluşmuştur, soğuk tarafı daha baskındır. O üçüncü derecede kurudur. Kuvvetli kurutucudur, maddelerin dökülmesini önler ve tabiatı yumuşatır"*[177]

Sirkenin mide yanmasına ve dalağa olan faydasına, safra sancısını dindiren etkisine, susuzluğu dindirme gücüne, şişliğe iyi gelen ve sindirimi kolaylaştıran yönüne değinen İbn Kayyim, sirke-tuz reaksiyonunun mantara iyi geldiğini, sıcak olarak gargara şeklinde uygulanması halinde diş ağrısını dindirdiğini ve diş etlerini güçlendirdiğini ve sıcak coğrafyalarda yaşayan insanlar için hararet düşürücü yönünün olduğunu hatırlatır. Peygamber Efendimiz'in sirke ile ilgili şu iki hadisine de yer vermek suretiyle sirkenin sağlık açısından önemini nebevi tıp çerçevesinde de temellendirmeye çalışır.

Birinci hadis şu şekildedir ve Cabir bin Abdullah (r.a) 'dan rivayet edilmiştir; "Resullullah (sav), ailesinden katık sordu, onlar da: Yanımızda ancak sirke var dediler. Onu istedi, yiyor ve: -Sirke ne güzel katıktır, sirke ne güzel katıktır" [178]diyordu.

[176]Sıcak ülkelerde yetişen bodur bir ağaç (Sarcocolla) - sözlük.gov.tr-*Türk Dil Kurumu Sözlükleri*
[177]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıbbu'n Nebevi,* çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2020, s. 293
[178]Müslim, 5321; Ebu Davud, 3821.

İkinci hadis ise; Ümmü Said'den rivayet olunan şu hadistir: “Resullulah (sav); "Sirke ne güzel katıktır, Allah'ım, sirkeye bereket ver, çünkü o benden önceki peygamberlerin katığı idi. İçinde sirke bulunan ev fakir olmaz"[179] dedi.

3.11.13. Zeheb (Altın)

*Tıbbı Nebevi'*den madde madde saydığımız belli başlı ilaçlar ve gıdalar (bunlar; Peygamber Efendimiz'in zikrettiği ve müellifin eserinde yer vermek suretiyle haklarında tahliller ve yorumlamalar sunduğu şeylerdir) sadece yenilen ya da içilen şeyler değildir ve bu altın bahsi de buna güzel bir örnektir. Kaldı ki altın, somut vasfı ile önceki diğer maddelerde zikredilen şeylerle müşterek bir yön içerir fakat bunun yanı sıra Peygamber Efendimiz’in bahsettiği ve müellifin de eserinde yer verdiği ileri de değineceğimiz; sabır, oruç, namaz gibi maddeler de söz konusu olacaktır. Bunlar tamamen farklı ve soyut vasıf taşıyan kavramlar olacaktır. Altının sağlığa ne tür faydalarının olabileceğine dair bilgilere gelecek olursak, bu kapsamda İbn Kayyım’ ın aktarmış olduğu şu bilgilerden istifade edebilmekteyiz.

Müellif, altının adeta psikolojik terapi mahiyetinde vesveseye, üzüntüye, endişeye ve aşk ıstırabına iyi geldiğini belirtir. Ruhu teskin etme ve rahatlatma gücü nedeniyle savaşlarda altından yapılan silahlara izin verildiğini de dile getirmektedir. Bu bilgiyi aynı zamanda, Asri (r.a)' dan rivayet olunan şu hadisle de güçlendirme ve temellendirme yoluna gider;

"Resulullah (sav), Mekke'nin fethinde şehre girdi, kılıcının üzerinde altın ve gümüş süsler vardı".[180]

Fiziksel tesir açısından da sarılığa, cüzama, kelliğe ve organların fonksiyonel yapısına olumlu etkilerinin olduğunu belirtmektedir. Atının müellif tarafından dile getirilen bu psikolojik ve fiziksel tesirinin yanı sıra onun sahip olduğu maddi gücün insanlık açısından zafiyetlere ve yanlışlara iten bir erke dönüştüğü gerçeği de hatırlatılmaktadır. "Kadınlardan, oğullardan, kantar kantar altın ve gümüşten, salma atlardan, davarlardan ve ekinlerden hoşa giden şeyler, insanlara süslü gösterildi” [181]"Eğer âdemoğlunun bir dere dolusu altını olsa, ikincisini ister, eğer

[179]İbn Mace, 3318
[180]Tirmizi, 1690
[181]Al-i İmran, 3/14

ikincisi olsa üçüncüsünü ister. Âdemoğlunun içini ancak toprak doldurur. Allah, tövbe edenin tövbesini kabul eder"[182]

"Bu böyledir. O (altın) mahlûkatla kıyamet günündeki başarısı arasında en büyük engeldir. Allah'a isyan edilen en büyük şeydir. Onun yüzünden sıla-i rahim terk edilmiş, kanlar akıtılmış, haramlar işlenilmiş, haklar yenmiş, kullar birbirlerine haksızlık etmiştir."[183]

Müellif, zikredilen ayet ve hadisi, kendisinden yaptığımız yukarıdaki bu alıntı perspektifinden yorumlama yoluna gitmiştir

3.11.14. Reyhan (Güzel Koku)

Bu maddede geçen reyhan isminin bizim bildiğimiz anlamıyla reyhan bitkisi ya da sadece o olduğu düşünülmemelidir. Arapça rayihadan gelen reyhan kelimesi koku anlamı taşımaktadır. Burada bahse konu olan koku güzel koku ve güzel kokuya sahip tüm bitkilerdir. Nitekim İbn Kayyim da bu konu da şöyle söyler;

"Reyhan: Hoş kokulu bütün bitkiledir. Her memleket halkı onu bir şeye tahsis etmişlerdir. Mesela; batılılar ondan mersini kast ederler, o da Arapların reyhan diye bildikleri şeydir. Irak ve Şam halkı da ondan fesleğini anlarlar"[184]

Reyhanın anlamı geniş bir muhteviyat arz ettiğinden, İbn Kayyim onun faydasını anlatabilmek için ondan kastedilen bitkilerden olan mersin bitkisini baz almakta ve reyhanı spesifize etmek suretiyle faydalı yönleri doğrultusunda anlatmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda müellif, mersin bitkisinin ishali önlediğinden, koklanması halinde kalbe ferahlık veriyor olduğundan ve vebayı engellediğinden bahsetmektedir. İdrar kanallarına yerleşen kistleri bu bölgelere uygulanması halinde giderdiğinden, taze formunun dövülmek ve sirke ile harmanlanmak suretiyle baş üzerine tatbik edilmesinin burun kanamasını keseceğinden de söz etmektedir.

Müellifin reyhanla ilgili eserinde paylaşmış olduğu ayet ve hadisler de şunlardır,

---

[182]Buhari, 6436; Müslim, 2415
[183]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 297
[184]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 300

"Eğer o kimse Allah'a yaklaştırılanlardan ise onun için rahatlık, reyhan ve naim cenneti vardır"[185]

"Samanlı taneler ve reyhan"[186]

"Kime reyhan teklif edilirse reddetmesin; çünkü yükü hafif, kokusu güzeldir."[187]

"Cennet için çemrenen var mı? Çünkü cennette risk yoktur. Kâbe'nin Rabbi'ne yemin ederim ki o; parlayan nurdur, salınan reyhandır, yüksek köşktür, durmadan akan ırmaktır, olgun meyvedir, güzel eştir, birçok hullelerdir, esneklik yurdunda sonsuz makamdır, meyve ve yeşilliktir, sevinç ve zevktir, yüksek ve göz alıcı mahaldedir. Onlar da: Evet, ya Resulullah, bizler ona çemrendik, dediler. O da: İnşallah, deyiniz, dedi". Oradakiler de: İnşallah dediler."[188]

Yukarıdaki hadis; Üsame (r.a) 'dan rivayet edilmiştir

3.11.15. Rumman (Nar)

İbn Kayyim, narın vücuda faydalarından söz ederken onun içinde mevcut olan ve kabızlık etkisini tetikleyen bir özelliğin mideye iyi gelen yönünü bildirir ve devamında nar tüketmenin sıtma hastaları için iyi bir seçim olmayacağını hatırlatmak suretiyle onun olumsuz taraflarını da hatırlatır.

Narın ekşi olanının hafif kabızlık yaptığını dile getirmekle beraber mide yanmaları için iyi geldiğini, idrar sökücü yönünün kuvvetli olduğunu, safra sancısını bastırdığını, ishali ve kusmayı önlediğini ve organları güçlendirdiğini ayrıca belirtmektedir. Nar suyunun da faydalarına değinen İbn Kayyim, onun bal ile merhem formu kazanana dek kaynatılmış halinin göz sarılığına iyi gelen yönünü de hatırlatmaktadır. Nar çiçeği için dile getirilen bir cümleye eserinde yer vermek suretiyle onun faydasına da vurgu yapan müellif şöyle söylemektedir.

---

185 Vakıa, 56/88-89
186 Rahman, 55/12
187 Müslim, 5844; Ebu Davud, 4172.
188 İbn Mace, 4332; İbn Hibban, Sahih, 7381

"Nar çiçeğinin çanakları yaralar için birebirdir. Şöyle demişlerdir: Kim her sene üç nar çiçeği yutarsa, yıl boyu göz ağrısından emin olur"[189]

İbn Kayyim eserinde, narla ilgili aşağıda sunulan ayet ve hadislere de yer vermek suretiyle bu meyvenin şifaya vesile hikmetli yönlerini dile getirmeye çalışır.

" O iki cennette meyve, hurma ağacı ve nar vardır"[190]

"Nerede bu narlarınızdan bir nar varsa, içinde cennet narından bir habbe (nar tanesi) vardır."[191]

Yukarıda zikredilmiş olan hadis; İbn Abbas'tan rivayet edilmiş mevkuf (doğruya yakın) bir hadistir.

3.11.16. Zeyt (Zeytinyağı)

Müellif, olgun zeytinden sıkılan yağın daha kaliteli olduğunu bildirir. Siyah zeytinden elde edilen yağın ise zehirlere faydalı olduğunu dile getirmektedir. Eski zeytinden elde edilen yağın deriyi yumuşattığını ve saçların ağarmasını geciktirdiğini de ayrıca belirtmektedir. Tuzlu formunun ise, yanıklardan kaynaklanan deri kabarmalarını önlediğini, diş etlerini sertleştirdiğini, isilik, kirli yaralar ve kaşıntıya karşı iyi geldiğini, Terlemeyi önlediğini de belirtir. İbn Kayyim, aynı zamanda aşağıda zeytinyağı ile ilgili sunulan şu hadis ve ayetleri de eserinde referans olarak göstermiştir.

"O kandil ne doğulu ne de batılı olmayan mübarek zeytin ağacından yakılır, öyle bir zeytinyağı ki neredeyse ateş dokunmasa da tutuşacak."[192]

189İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb,* s. 302
190Rahman, 55/68
191 Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505), ed-Dureru'l-mansure fi'l-ahâdisi'l-müştehire, ed., Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, Haz., Câmiatu Melik Suûd, Riyâd.6/150; Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakī el-Hindî (ö. 975/1567), Kenzü'l-ʿummâl fî süneni'l-aḳvâl ve'l-efʿâl, ed., Bekrî Hayâtî Safvetu's-Sekâ, Haz., Müessesetu'r-Risâle, 5. Baskı, 1981, 35324; Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî (ö. 1162/1749), *Keşfü'l-ḫafâʾ ve müzîlü'l-ilbâs ammâ iştehere mine'l-ahâdîs alâ sünneti'n-nas,* Haz., Mektebetu'l-Kudsî,Kâhire, 1932, 2/270; Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed es-Sehâvî (ö. 902/1497*), el-Maḳāṣıdü'l-ḥasene fî beyâni keṯîrin mine'l-eḥâdîṯ i'l-müştehire ʿale'l-elsine*, Muhammed Usmân el-Hişt, Haz., Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, 1. Baskı, 1985, 981
192Nur, 24/35

"Zeytinyağı yiyin, onu sürünün, çünkü o mübarek bir ağaçtandır" [193] (Bu hadis, Ebu Hureyre'den rivayet edilmiştir.)

"Zeytinyağını katık edin, onu derinize sürünün, çünkü o mübarek bir ağaçtandır" [194] (Bu hadis, Abdullah bin Ömer (r.a) 'den rivayet edilmiştir.)

3.11.17. Sivak (Misvak)

"Eğer ümmetime zorluk verecek olmasa idim, onlara her namaz anında misvak kullanmalarını emrederdim"[195]

Yukarıdaki bu hadisten de anlaşılacağı üzere Peygamber Efendimiz misvak kullanımını çok önemsemekte onun ağız ve diş sağlığına yönelik faydası üzerinde ehemmiyetle durmaktadır. İbn Kayyim da misvak bahsine bu hadisle giriş yaparak duruma dikkat çekmeye çalışmıştır. Misvağın en efdal olanının erek ağacından ve emsallerinden elde edildiğini belirten İbn Kayyım, bilinmeyen bir ağaçtan oluşturulmaya çalışılan misvağın zehirlenmelere sebebiyet verebileceğini hatırlatır. Herşey de olduğu gibi misvak kullanımında da ölçünün elden bırakılmasının zararlı sonuçlar doğurabileceğini diş hassasiyetini zedeleyebileceğini belirten İbn Kayyım, aksine ölçülü kullanımının da diş etleri ve diş parlaklığı ve hassasiyeti için sağladığı üstün faydasından söz eder. Kullanımından elde edilecek faydaları arttırma adına bazı yöntemleri de tavsiye olarak dile getiren İbn Kayyim, gülsuyu ile birlikte ıslatılarak kullanılmasını bu tavsiyelerden biri olarak zikretmektedir. Oruçlu iken misvak kullanımına yönelik açıklamalarda da bulunan İbn Kayyim, Amir bin Rebia (r.a) 'dan rivayet olunan şu hadisi referans almak suretiyle, bu durumun orucu zedeleyici bir yönünün olmadığına vurgu yapmaya çalışmıştır." Resulullah (sav)'i oruçlu iken sayamayacağım kadar misvak kullanırken gördüm"[196]

[193] Tirmizi, 1851; Ibn Mace, 3319
[194] İbn Mace, 3319
[195] Buhari, 887; Müslim, 588
[196] Buhari, muallak olarak; Ebu Davud, 2364; İmam Ahmed, 3/445

3.11.18. Hindiba (Frenk Salatası)

Bu bitkinin mevsimlere göre sağladığı faydanın değişim gösterdiğini belirten müellif, onun kimi zaman kabız yapıcı kimi zaman da mideye iyi gelen yönünün olduğunu dile getirmektedir. Pişirilmesi halinde sirke ile beraber tüketilmesinin karın ağrısına iyi geldiğini belirten İbn Kayyim, problemli bölgeye uygulanması halinde mide iltihabına iyi geleceğini, yaprağının ve kökünün bandajla sarılması suretiyle akrep sokmasına karşı olumlu tesir göstereceğini bildirmektedir. Acı formunun karaciğer için faydalı olduğundan da söz eden müellif, yine bu bitkinin gözde oluşan tavukkarası rahatsızlığına kandaki hararetin dinmesine yönelik faydasına, arı ve yılan sokmalarına karşı olumlu tesirine de değinmektedir. İbn Kayyim, bu bitki ile ilgili ulaşmış olan üç hadisi de paylaşmakla beraber bu hadislerin sahih olmayan hadisler olduğunu da ayrıca hatırlatmıştır.

"Hindiba yiyiniz, toprağını silkmeyiniz, çünkü ne zaman bir gün geçerse, cennetten onun üzerine birkaç damla düşer"[197]

"Kim hindiba yer, sonra da üzerine uyursa, ona ne zehir ne de sihir kâr etmez"[198]

" Hindibanın her yaprağının üzerine cennetten bir damla düşer."[199]

3.11.19. Sabır

İbn Kayyim, sabrın ve ona sahip olmanın ve sabırdan uzak bir yaşamın yani sabırsızlığın insan hayatına ne tür kazançlar ve yıkımlar getireceğini dile getirmiş bu bağlamda sabrın üstün gücünü hatırlatmıştır. Dünyada yiğitlik, iffet, cömertlik ve empati kurabilme gibi erdemli hallere sabır ile ulaşılabileceğini belirten müellif, sabırdan yoksunluğu da bu hallerden dolayısıyla da erdemden yoksunluk olarak nitelemektedir. Sabrın önemini ve hikmetini vurgulamak ve eserinde yer ayırdığı bu bahsi güçlü referanslarla temellendirmek isteyen müellif, aşağıda sunulan hadis, ayet ve Hz. Ömer'e atfedilen bir cümleyi paylaşmaktadır.

---

[197]İbn Cevzi, Mevzuat, 2/298; Şevkani, el – Fevaidü'l-mecmua, 156
[198]Taberani, *el- Mu'cemul kebir*, 3/141; Heysemi, *Mecmau'z-zevaid*, 5/44
[199]Tenzihüşşeria, 2/264

"Sabır imanın yarısıdır"[200]"Şüphesiz bunda her sabreden, çok şükreden için elbette ibretler vardır"[201]"Bu hayırlı yaşama sabırla yetiştik"[202](Bu söz, Hz. Ömer'e atfedilmektedir.)

3.11.20. Savm (Oruç)

Orucun bir ibadet olması dışında, hem bedenen hem de ruhen müthiş bir şifa ve terapi yöntemi olduğunu belirten İbn Kayyim; onun, organları koruyan, güçlendiren, yeme içme dengesi içinde vücudu dinlendiren üstün bir perhiz olma vasfı taşıdığından bahsetmek suretiyle fiziksel faydalarına değinir. Yeme içmeyi terk etmenin yanı sıra kötü fiil ve davranışlardan uzak tutması hasebiyle kalbe ve mizaca iyi gelen yönlerinden söz etmek suertiyle ruhsal faydalarına temas etmektedir. Orucun Allah tarafından kullarına, onların kalp ve bedenlerini muhafaza edebilmeleri için bir reçete olarak bahşedildiğini dile getiren İbn Kayyim, bu düşüncesini, aşağıda sunulan ayete bu bahis kapsamında eserinde yer vermek suretiyle temellendirir.

"Ey iman edenler, oruç sizden öncekilere yazıldığı gibi size de yazıldı, umulur ki korunursunuz"[203]

3.11.21. Salât (Namaz)

İbn Kayyim, namaz bahsine ehemmiyetle eğilir. Öyle ki onun şifaya yönelik gücünü vurgularken hastalıklardan selamete kavuşma adına devayı namazda aramak gerektiğini; "Sabırdan ve namazdan yardım isteyin. O çok büyük bir şeydir, ancak Allah'tan korkanlara değil"[204] "Ey iman edenler, sabırdan ve namazdan yardım isteyin, şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir"[205] "Ailene namaz kılmalarını emret; sen de onun üzerinde sabırla dur. Senden rızk istemiyoruz; sana biz rızk veririz. Akıbet takvanındır (Allah'tan korkanlarındır) "[206] şeklindeki ayetler ışığında tavsiye etmeye ve vurgulamaya çalışmaktadır.

---

[200]Ebu Nuaym, Hilye, 5/34; Münziri, Terğib ve Terhib, 4979; Zebidi, İthafu's sâdetil müttekin, 4/197; İbn Cevzi, elilelül mütenahiye, 2/331; Hatib Bağdadi, Tarihu Bağdad, 13/226
[201]İbrahim, 14/5
[202]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 317
[203]Bakara, 2/183
[204]Bakara, 2/45
[205]Bakara, 2/153
[206]Taha, 20/132

Namazın hem soyut hem de fiziksel hastalıklar gibi somut marazlara deva ve çare olma hikmetini onun Yaratıcı ile birebir irtibat halinde olma durumuna bağlar. Bu iletişim; kulun, Rabbi'ne arzı anlamına geldiğinden bunun hayra vesile olan ve kötülükleri uzak tutan bir temas hali olduğunu belirtir. Dolayısıyla kul olma bilinci ve vasfı içinde samimi bir dileme halinin somut şekli olan namazın; sıhhat, zenginlik, rahatlık, huzur gibi arzu edilen şeylere ulaşabilme adına çok güçlü bir vasıta olduğuna işaret eder. Peygamber Efendimiz'in de sıkıntı hallerinde namazı bir kurtuluş vesilesi olarak gördüğünü; "Resulullah (sav) başına ciddi bir iş geldiği zaman namaza koşardı"[207]hadisinden referansla hatırlatan İbn Kayyim, namazın faziletleri ile ilgili olarak *Tıbbu'n Nebevi'*sinde aynen şu sözlere yer vermektedir.

"Namaz; rızkı celp eder, sağlığı korur, rahatsızlığı önler hastalıkları kovar, kalbi kuvvetlendirir, yüzü ağartır, nefsi ferahlatır, tembelliği giderir, organlara dinçlik verir, kuvvetlere imdat eder, göğsü açar, ruhu besler, kalbi nurlandırır, nimeti muhafaza eder, gazabı önler, bereket kazandırır, şeytandan uzaklaştırır, Rahman'a yakınlaştırır."[208]

*Tıbbu'n Nebevi'*de namazla ilgili aktarılan tüm bu bilgilere ek olarak bu ibadetin, beden kaslarına sağladığı hareket imkânı ve bu hareketin belli duruş şekilleri ile vücudun hemen her bölgesine sunmuş olduğu dolaşım avantajı, namazın fiziken de insan sağlığı açısından ne kadar ehemmiyet arz ettiği sonucunu doğurmaktadır. Bu olumlu tesirin vücuda ne gibi yararlar kattığı yukarıda değinilen hususlarda mevcuttur. Dahası bu hareketlerin günün belli zaman aralıklarında belli ölçülerle tekraren yapılması vücudun namazdan sağlayacağı faydayı maksimum düzeye çıkarmasına imkân sağlarken, onun rutin bir disiplin dâhilinde devamlı ve sürekli bir spor alışkanlığı olarak algılanmasına da zemin hazırlar. Tezimiz kapsamında bu başlık (**salat)** kavramı üzerinde yapmamız gerektiğini düşündüğümüz özel bir yorum ise bu kavramın sadece **namaz** olarak algılanmaması ve aynı zamanda onun, geniş mahiyette **dua** manasını da ihtiva ettiği ve bu şekilde de yorumlanması gerektiği düşüncesidir.

3.11.22. Kur'an

Kur'an'ın şifaya vesile yönünü izah etmeye çalışırken İbn Kayyim' in, onu anlayabilenler için bir takım işretlerin olduğunu dile getirmesi aslında bizlere müellifin şu ana dek anlatmaya

[207]Ebu Davud, 1319; İmam Ahmed, 5/388
[208]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 316

çalıştığı birçok şeyin hem devasının hem de hikmetinin belli bir şuura tabi olunması halinde zuhur edebileceği realitesini kavramamız gerektiğini öğretmektedir. Nitekim müellifin; Kur'an'ın bütün kalp ve beden hastalıklıları için şifa olduğunu hatırlatmakla beraber bu şifadan müstefid olabilme durumuna herkesin ulaşamayacağını dile getirmesi, bu realitenin bir başka şekilde izahıdır. Yine bu gerçeğin Allah tarafından kullarına haber mahiyetinde hatırlatıldığına da eserinde değinen İbn Kayyim, aşağıdaki şu ayetlere dikkat çeker. "Onlara okunan bir kitabı sana indirmemiz onlara yetmedi mi?"[209] "Kur'an'dan müminler için şifa ve rahmet olacak şeyler indiririz"[210] "Ey insanlar, size Rabbinizden bir öğüt ve göğüslerdekine bir şifa gelmiştir"[211]

İbn Kayyim bu bahsi, dua mahiyetinde dile getirdiği ve bir anlamda da durumu özetlediği şu cümle ile nihayete kavuşturur.*" Kur'an'ın şifa vermediğine Allah şifa vermesin, Kur'an'ın yetmediğine Allah da yetmesin"*[212]

İbn Kayyim'in yukarıda dile getirmiş olduğu cümleyi yorumlayacak olursak şu sonuca varırız. Müellifin, Kur'an'ın şifa vermediğine Allah da şifa vermesin sözü bu anlamda bir şifa talebinde bulunup da bu şifaya kavuşamama hali değildir, aksine Kur'an'ı şifa vesilesi olarak kabul etmeyenler ve O'nun hikmetine inanmayanlar için söylenen bir sözdür. Cümlenin devamındaki "*Kur'an'ın yetmediğine Allah da yetmesin"* ifadesi de bu tahlilimizin gereğindendir.

3.12. İbn Kayyim el- Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi* Kapsamında Paylaştığı Pratik Bilgi ve Tavsiyeler

Başlığa konu hususları müellifin dile getirdiği şekliyle direkt olarak paylaşmayı uygun gördük. Ardından müellif tarafından paylaşılan hususların bugünkü tıp dünyasındaki karşılıklarının neler olduğuna dair özellikle internet mecrası aracılığıyla yaptığımız araştırma ve analizlerimize de belirttiğimiz kaynaklarla birlikte müellifin paylaştığı hususların altına destekleyici mahiyette yer verdik. Bu araştırmalarımızın ilgili kaynaklarını da sunduk. Müellif, aşağıda doğrudan doğruya alıntıladığımız bilgi ve tavsiyelere değinmeden evvel, söze şu şekilde giriş yapmaktadır.

---

[209] Ankebut, 29/51
[210] İsra, 17/82
[211] Yunus, 10/57
[212] İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 335

"*Bu konudaki sözümü kısa ve çok faydalı, mahzurlu ve genel tavsiyelerle bitirmek istiyorum ki kitap faydalı olsun"*[213]

"İbn Maseveyh'in[214] *Mahzurlar kitabında bir bölüm gördüm, onu kelimesi kelimesine naklediyorum: Diyor ki: Kim kırk gün soğan yer de yüzünde çiller oluşursa kendinden başkasını suçlamasın"*[215]

*Soğan suyunun bazı durumlarda zararları da bulunmaktadır. Bunlar;

Bazı ilaçlarla etkileşime girmesi nedeniyle etkilerini arttırıp azaltabilir. Bu nedenle ilaç kullanırken soğan suyu kullanılmaması tavsiye edilir. Ciltte kızarıklık ve alerji gibi belirtiler ortaya çıkarabilir.[216]

"*Kim midesinde yumurta ile balığı birleştirir de felç yahut yüz felci olursa, kendinden başkasını suçlamasın."*[217]

*Balıkla süt, yoğurt, yaş peynir ve yumurta bir arada yenmez. Bünyeyi bozar, vücutta kulunçlar meydana getirir hatta cüzzama bile neden olur derler.[218]

" Kim hamama tok karnına girer de felç olursa, kendinden başkasını suçlamasın"[219]

*Banyo yapmak ya da duş almak için ne çok aç ne de çok tok olmak gerekir. Yemeklerden 1-1,5 saat sonrası banyo yapmak için idealdir. Tok karnına yapılan banyo vücudu oldukça yorar, açken banyo yapmak ise tansiyonu düşürür. [220]

213İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 386
214Ebû Zekeriyyâ Yûhannâ (Yahyâ) b. Mâseveyh (ö. 243/857) Abbâsîler döneminin meşhur Süryânî hekimi. *TDV İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c.43, s.582
215İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 386
216https://www.milliyet.com.tr/pembenar/sogan-suyu-faydalari-nelerdir-sogan-suyu-nasil-yapilir-ne-ise-yarar-6320638
217İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 386
218https://www.yeniakit.com.tr/haber/hangi-gidalar-birlikte-yenmez-275456.html
219İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 386
220https://www.hurriyet.com.tr/aile/banyo-yapmak-ruhu-dinlendiriyor-416071

"*Kim midesinde sütle balığı birleştirir de abraş*[221] *yahut nikris*[222] *hastalığına yakalanırsa, kendinden başkasını suçlamasın"*[223]

*Süt: Muz, kiraz ve vişne, kavun ve karpuz, ekşi meyveler, mayalı ekmekler, balık, et, yoğurtla birlikte tüketilmemeli.[224]

"Eflatun[225] *şöyle demiştir: Beş şey vücudu eritir, bazen de öldürür. Eldeki imkânın azlığı, dostlardan ayrılmak, öfkeyi içe atmak, öğüdü tutmamak ve cahillerin âlimlere gülmesi."*[226]

" Hipokrat'ın vecizelerinden biri de şudur: - Her çok tabiata aykırıdır."[227]

"*Çok uyumak benzi sarartır, kalbi kör eder ve gözü açar, ilimden tembelleştirir, vücutta rutubet yapar."*[228]

*Yapılan araştırmalar çok fazla uyumanın, depresyon riskini arttıran önemli nedenlerden biri olduğunu ortaya çıkardı.[229]

" Kim hamamda vücudunu nar kabukları ile ovarsa, uyuzdan ve kaşıntıdan emin olur"[230]

*Nar kabuğunda bulunan elagik asit cildin kurumasını etkili bir şekilde önler ve böylece cildi nemli tutarak cildin kurumasını önler.[231]

"Kim karpuz çekirdeğini şekerle yerse, midesindeki taşları temizler, idrar yanması ortadan kalkar"[232]

---

[221] Vitiligo
[222] Gut
[223] İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 386
[224] https://www.cnnturk.com/saglik/birlikte-tuketilmemesi-gereken-13-besin
[225] Platon
[226] İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 389
[227] İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 389
[228] İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 389
[229] https://www.hurriyet.com.tr/
[230] İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 390
[231] https://www.memorial.com.tr
[232] İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 390

*Karpuz çekirdekleri de içinde bulunan “cucurbocitrin” adlı madde ile kan basıncını düşürmeye ve böbrek fonksiyonlarının düzenlenmesine yardımcı olur.[233]

"Calınus'a (Galen): Neden hasta olmuyorsun? Dediler. O da şöyle dedi: -İki kötü yiyeceği bir arada yemiyorum, yemek üstüne yemek yemiyorum, rahatsız olacağım yemeği midemde tutmuyorum."[234]

Galen’in yukarıda zikredilen bu sözü; bizlere aynı zamanda Peygamber Efendimiz’in mizaç yönüyle zıtlık arz eden iki gıdayı aynı anda tüketmenin faydalı ve gerekli olduğu yönündeki tavsiyesini hatırlatmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM: İBN KAYYİM EL-CEVZİYYE VE HÜSEYİN REMZİ’NİN “TIBB-I NEBEVİ” KAYNAKLI ESERLERİ ARASINDA BİR KARŞILAŞTIRMA

Bu bölüme kadar sunmuş olduğumuz bilgiler, her iki müellifin tıbb-ı nebevi eksenli kaleme almış oldukları eserlerin muhteviyatlarını izah edebilmemiz açısından gösterdiğimiz çabanın yansımasıydı. Şimdi ise; iki eser içeriğine ait aktarmış olduğumuz bu bilgiler ışığında müelliflerin eserlerindeki nüansları tespit ve tahlil etmek adına bir mukayese oluşturmaya çalışacağız ve tezimizi bu son bölüm ile tamamlayacağız.

Tıbb-ı nebeviye konu uygulamalar, müellifler ekseninde farklılık arz edebilecek bir durum içeremez. Dolayısıyla, yapmaya çalışacağımız karşılaştırma; müelliflerin eserlerinde konu muhteviyatlarının kendileri tarafından ele alınış biçimlerindeki muhtelif durumlara ve aktardıkları bilgilerin usül, üslûp ve metod açısından farklılıklarını ortaya koyabilmeye yönelik olacaktır. Bununla beraber tezimize yansıttığıız konu başlıkları, iki eser arasındaki hacimsel farklılık nedeniyle yer yer örtüşmüyor gibi görünse de her iki eserin karşılaştırmasına dair yeterli verileri sunmaya çalıştık.

[233]https://www.acibadem.com.tr/hayat
[234]İbn Kayyim el- Cevziyye, *Tıb*, s. 389

Mukayesimize öncelikli olarak, müelliflerin yaşadıkları dönemlerin eserlerini oluşturma biçimlerini yansıtan karakteristik yapıya etkilerinden bahsetmek suretiyle başlayacak olursak; Hüseyin Remzi'nin modern tıptan ve ondaki özellikle Avrupa sathında meydana gelen bilimsel gelişmelerden istifade etmek suretiyle eserini bu bilgiler ışığında zenginleştirmeye çalışmış ve tıbb-ı nebevi uygulamalarını bu perspektiften de yorumlama yoluna gitmiş olduğundan bahsedebiliriz. Öte yandan eserinde kadim tıbba ait vurgulamalar yaparken de genel mahiyette eski Arap tabiblerinden (etibba) bahseder. Bu bahsetme durumu içinde dile getirmiş olduğu bazı tıbbi tavsiye ve uygulamaların, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi*'sinde belirtmiş olduklarıyla örtüşüyor olması, Hüseyin Remzi'nin spesifik olarak eserinde İbn Kayyim'den söz etmemiş olsa da ondan geniş ölçüde istifade etmiş olduğunun bir göstergesi olmuştur.

Bununla beraber İbn Kayyım el-Cevziyye'nin yaşadığı dönemin, modern çağdan ve onun tıp dünyasına katmaya başladığı yeni bilimsel gelişmelerden istifade edebileceği bir zamana tekabül etmemesi nedeniyle, onun geleneksel tıbbı ve bu yapıyı yazımsal olarak teşekkül ettiren metinleri takip ettiğini, bu metinler arasındaki incelikleri, detayları ve nüansları tahlil etmek suretiyle eserini oluşturmaya çalışmış olduğunu görmekteyiz.

Yine mukayesemiz kapsamında bahsetmemiz gereken diğer bir husus, aynı sahada eser veren iki müelliften birinin mesleğinin tıp doktoru (Hüseyin Remzi), diğerinin ise din alimi (İbn Kayyim el- Cevziyye) olmasıdır. Bu durum; eserler arasındaki nüansları oluşturan en önemli faktörlerden biridir. Bizi böylesi bir düşünceye iten unsur; müelliflerin eserlerinde değinmiş oldukları hadis-i şeriflere getirdikleri yorum farklarında da kendisini hissettirmektedir. Böylesi bir farkın bizde oluşturduğu izlenim ise dikkate değerdir. Zira, bir din âlimi vasfi ile İbn Kayyim el-Cevziyye'nin yapmış olduğu hadis yorumlarının, mesleği hekimlik olan Hüseyin Remzi'ye kıyasla daha kapsamlı olduğunu gözlemlemekteyiz. Bu durumu da, bir din âlimi olan İbn Kayyim el-Cevziyye'nin bu sahada daha yetkin bir nitelik taşıyor oluşuyla ilişkilendirmekteyiz.

İbn Kayyim'in, bazı tıbb-i tavsiyeler bağlamında doktorların idrakına vakıf olamayacağı ve sadece hikmet sırrı ile açıklanabilecek durumları ihtiva eden açıklamaları da mevcuttur. Hüseyin Remzi 'de ise bu türden yorumlamalara rastlamamaktayız.

Örneğin; İbn Kayyim'in aşağıda referans almış olduğu hadis doğrultusunda "Kapları kapatın, kırbaların ağzını bağlayın çünkü senede bir gece vardır ki onda veba iner; nerede üzerinde kapalı olmayan kap yahut ağzı bağlanmayan kırba varsa, vebadan ona girer.[235]

Bu hadise İbn Kayyim şöyle bir yorum getirir:

"Bu doktorların ilim ve marifetlerinin ulaşamayacağı şeylerdendir. Bunu, akıllı insanlardan bilenler tecrübe ile bilmişlerdir"[236]

Tezimizin bu son bölümüne kadarki süreç içinde değindiğimiz önceki bölümlerden de anlaşılacağı üzere, Hüseyin Remzi'nin referans olarak sunduğu çoğu hadis-i şerifin, kendisi tarafından derinlemesine bir yorum üslubundan uzak oluşuna, İbn- i Kayyim el- Cevziyye'nin hadis referanslarının ise; yorum yönüyle daha zengin ve tafsilatlı yapısına şahit olduk. Bu farkın nedeni ise yukarıda belirttiğimiz üzere, müelliflerin kişisel uzmanlık sahalarıyla doğru orantılı olmasıdır.

Hüseyin Remzi bir tabip olarak tıbb-ı nebevi uygulamalarını, yaşadığı dönem içindeki modern tıp uygulamalarıyla entegre etmeye çalışmakta ve bunu yaparken de istifade ettiği hadisleri referans olarak sunarken, onları ağırlıklı olarak bir hekim nazarıyla yorumlamaya çalışmaktadır. Dolayısıyla, eserinde kullandığı hadis referanslarını, bir din alimi hassasiyeti ile yorumlamaktan çekinmektedir.

Diğer taraftan İbn Kayyim el-Cevziyye'nin eserlerindeki hadis referanslarında ise; derinlemesine yorum ve izahlarla karşılaşmaktayız. Bu durumu desteklemek adına, tezimizin önceki bölümlerinde değinmiş olduğumuz konu başlıklarından bir kısmını örnek mahiyetinde sunmaya çalışalım.

Mesela; **himye** (**perhiz**) bahsinde öncelikle Hüseyin Remzi'nin referans aldığı şu hadis-i şerife ve kendisi tarafından yapılan yoruma bakalım.

"Bir gün Allah Resulü'nü ziyaret ederek huzura çıktım. Önünde hurma ve ekmek vardı. Yanaşmamı ve bundan yememi emir buyurdular. Ben yalnız hurmadan yedim. Hazreti Resul,

[235]Müslim, 5214; İbn Mace, 3410
[236]İbn Kayyim el- Cevziyye, Tıb, s.228

bana hitaben: Sende göz ağrısı var iken sen yalnız hurma yiyebiliyor musun?" dedi[237] (Bu hadis, Süheyb (r.a) 'dan rivayettir.)

Daha önce de bahsettiğimiz üzere, Hüseyin Remzi'nin bu hadis-i şerifle ilgili yorumu; göz ağrısı çeken kimselere hurma yemelerinin bu ağrıyı tetikleyici yönünü hatırlatmak ve dolayısıyla, bu hastaların hurma ve benzeri içerikli gıda tüketiminden alıkonulmasının gerekliliğine yönelik olmuştu. Bu yorum; hem usül hem içerik yönüyle hadis-i şerifin tıbbi neticelerini vurgulamakla ilintilidir. Bir doktor olarak Hüseyin Remzi'nin böylesi bir yorum yapması kadar tabii bir vaziyet de kaçınılmaz olacaktır.

Yine aynı bahis kapsamında İbn-i Kayyim el-Cevziyye'nin referans almış olduğu hadis-i şerifi inceleyelim.

" Peygamber, (sav) bir adamı ziyaret etti, ona " Gönlün ne istiyor?" dedi. O da: "Buğday ekmeği" dedi. Peygamber (sav) " Kimin yanında buğday ekmeği varsa, kardeşine göndersin." dedi. Sonra da: Birinizin hastası bir şey isterse, ona yedirsin." dedi.[238]

İbn Kayyim el- Cevziyye'nin bu hadis-i şerifle ilgili yorumuna bakalım:

"Bu hadiste tıpla ilgili hoş bir sır vardır; çünkü hastanın gerçek ve doğal açlık sonucu gönlü bir şey çekerse, onda da az bir zarar olursa, bizzat yararlı da olsa istemediği şeyden daha faydalı ve daha az zararlı olur. Çünkü onu gerçekten istemesi ve tabiatın onu sevmesi zararını önler. Tabiatın yararlı bir şeyi istemeyip ondan nefret etmesi ise ona zarar getirebilir. Özetlemek gerekirse tabiat, gönlün istediği lezzetli şeye ilgi duyar, onu en iyi şekilde hazmeder, özellikle gönül onu çekerse ve kuvveti yerinde ise. Allah, daha iyi bilir." [239]

İbn Kayyim el- Cevziyye'nin bu yorumunun usül ve içerik yönüyle tahlili yapıldığında hadis-i şerifin hem tıbbi yansımalarının neler olabileceğini hem de barındırdığı hikmet keyfiyetinin izahının sentez halinde sunulmaya çalışıldığını görmekteyiz. Müellifin *"Allah daha iyi bilir*." şeklindeki ifadesiyle yorumuna getirdiği final ise; usül yönüyle bir din âliminin kullandığı ve

[237]İbn Mace, a.g.e. 2/1110/3343
[238]İbn Mace: a.g.e 3440, 3441
[239]İbn Kayyim el- Cevziyye, Tıbbu'n Nebevi, çev. Abdulvehhab Öztürk, Kahraman Yay., İstanbul 2020, s.102

son tahlilde tüm varsayım ve yorumlamaların netice yönüyle isabetli olup olmadığının yalnızca Allah tarafından bilinebileceğine yönelik ikazına işarettir.

Şimdi de **key** yani **dağlama** bahsi kapsamında, her iki müellifin referans olarak aldıkları hadis-i şeriflere getirdikleri yorumlara bakalım.

Hüseyin Remzi'nin referans aldığı hadis-i şerif şudur;

"Üç şeyde şifa vardır. Bal şerbetinde, hacamat kupasında ve ateşle dağlamada. Ben ümmetimi ateşle dağlamaktan men ederim." [240]

Burada bir önceki kısımda değinmiş olduğumuz himye (perhiz) bahsinden farklı olarak Hüseyin Remzi'nin yorumlamalarında bir değişiklik görmekteyiz. Müellif, neden keyin (dağlama) şifa için uygulanması yönünde tavsiye edilmesiyle beraber, aynı zamanda men edildiğine yönelik bir ikazın varlığını açıklarken bazı hadisçilerden istifade ile çıkarımını desteklemeye çalışmıştır. Yani yine kendisi bir tabip olarak hadis-i şerifin hikmetini bireysel mahiyette açıklamaya çalışmaktan geri durma yolunu seçmiş ve bu tarafı uzmanlara bırakmıştır.

Şöyle ki;

" Bazı hadisçi ve inceleyiciler dahi key (dağlama) yapmaktan Peygamber yasağını, hastalığın çıkmasının korkusundan key etmeye ihtiyaç duymaksızın key etmeye kalkanlardan uzaklaşmaktadır. Çünkü sureti mahsusada[241]*mekruhtur. Amma keye hacet his edildiği takdirde mubahtır. Yahud key yerine kaim olan bir çare bulunmadığı halde key yapmaya izin ve ruhsat verilmiştir."*[242]der ve Peygamber Efendimiz'in "men etme" meselesini bu şekilde yorumlama yoluna gider.

İbn Kayyim el- Cevziyye ise; aynı bahis kapsamında referans aldığı, "Ben dağlamayı sevmem" başka bir lafızda da" Ümmetimi dağlamaktan men ederim"[243] hadis-i şerifini şu şekilde yorumlamaktadır:

---

[240]Buhari, a.g.e. 7/122/5680; İbn Mace, a.g.e. 2/1155/3491.
[241]Hususi, özel bir şekilde. https://www.luggat.com
[242] Hüseyin Remzi, Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.67
[243]Buhari; 5704; Müslim, 5706, 5707 Müslim, 5707

"Dağlamayı men etmesi, şifa için dağlama isteme dolayısıyladır. Onlar ne zaman dağ yapmazlarsa helâk olacaklarını sanırlardı. Bu niyetlerinden dolayı men etti."[244]demek suretiyle öncelikli olarak Hüseyin Remzi'den farklı şekilde yine birebir kendi yorumunu dile getirmekte ve bu yorum ile birlikte tıbb-ı nebevi içinde yer alan dağlama uygulamasının aynı zamanda neden men edildiğine dair oluşabilecek tenakuz ihtimalini bertaraf etmeye çalışmaktadır.

Yine bu yorum farklarına tezimiz kapsamında sunmuş olduğumuz **humma** (**sıtma**) mevzusu ile devam edecek olursak, her iki müellifin eserlerindeki nüansları şu şekilde dile getirmeye devam edebiliriz.

Hüseyin Remzi'nin humma bahsinde referans aldığı hadis-i şerif şu şekildedir.

"Humma cehennemin kaynayan kokusundandır, zemzem suyu ile söndürün."[245]

İbn Kayyim el- Cevziyye'nin aynı bahis kapsamında referans aldığı hadis-i şerif ise şu şekildedir;

"Resulullah (sav) " humma (sıtma) cehennem yalınındandır, onu su ile soğutun." dedi yahut " Zemzem suyu ile " dedi.[246]

Humma kapsamında diğer örnek olarak sunuduğumuz bahislerden farklı bir şekilde her iki müellifin hadis referanslarını alt alta ve peşi sıra vermemizin sebebi; referanslardaki "**zemzem**" ifadeleri için müelliflerin getirdikleri yorum farklarına dikkat çekebilmek adınadır. Hüseyin Remzi, referans olarak sunduğu hadiste geçen " zemzem" ifadesini açıklarken, yaşadığı dönem itibari ile istifade edebildiği birtakım bilimsel izahlardan beslenmek suretiyle yorumunu şekillendirmekte, İbn Kayyim el- Cevziyye ise; zemzemin kullanılmasına mı yoksa onun sadaka olarak sunulmasına yönelik mi ya da ifadenin genel tavsiye mi yoksa sadece Mekke halkını ilgilendiren bir tavsiye mi olduğu yönünde açıklama yapma yoluna gider.

Müelliflerin yorumları şu şekildedir:

[244]İbn Kayyim el- Cevziyye, Tıb, s.65-66
[245]Buhari, a.g.e. 4/120/3261.
[246]Buhari, 3261

Hüseyin Remzi:*"Gelelim hummanın ilacında olan zemzem suyuna, fen erbabınca bilinen şudur ki; sular arzın alt katmanlarında bulundukları yere göre tabiat hassası değişgen olduğuna göre zemzem suyunun bulunduğu mübarek yere göre, tabii bir özelliğe malik bulunmasına ve yahud zemzem suyunun zuhuruna göre manevi mübarek özelliğe mazhar olmasına binaen bu suyu hasta üzerine döküp serpmek, Allah'ın izniyle şifa olmasını iktiza*[247] *eder."*[248]

Görüldüğü üzere; Hüseyin Remzi, zemzem suyunun kullanılma tavsiyesinin barındırdığı hikmeti, fen yani bilim erbabı (bilim adamları ya da bilim insanları) vasıtasıyla ortaya sunulmuş olan bilgiler ışığında yorumlama yoluna gitmektedir. Dolayısıyla yorumunu, daha çok bilimsel verilerin kendisinde oluşturduğu kanaate binaen şekillendirmiştir.

İbn Kayyim el- Cevziyye ise; öncelikli olarak hadis-i şerifi rivayet eden ravinin (Ebu Cemre Nasr bin İmran ed- Dabbi) tereddütte kaldığını dile getirmiştir. Böyle düşünüyor olmasını da, ravinin kesin konuşabilmesi halinde, zemzem ifadesini Mekke halkı için tanımlayacağından çünkü ancak onların böylesi bir imkana sahip olduklarından bahsetmek suretiyle temellendirir. Dolayısıyla, Mekke halkı dışında kalan toplulukların normal su ile bu tavsiyeyi pratiğe kavuşturabilecek olma durumlarını dile getirir. Bununla beraber hadiste geçen zemzemin direkt kullanılmasına yönelik mi yoksa sadaka olarak mı sunulması gerektiğine dair bir muğlaklıktan bahsedip, durumu;

"Susuz insan nasıl susuzluğunu soğuk su ile giderirse, Allah Teala da uygun bir karşılık olarak sıtma ateşini öyle gidermiştir. Ancak bu hadisin derin manasından ve işaretinden çıkarılır. Fakat bundan kast edilen suyun kullanılmasıdır."[249] Şeklindeki ifadesiyle, kendince açıklığa kavuşturma yoluna gider.

Müelliflerin tıbb-ı nebevi eserlerinde referans olarak kullandıkları hadis-i şeriflere getirmiş oldukları yorum farklılıklarını, usül ve içerik yönüyle kendilerine has uzmanlık alanlarıyla irtibatlı olan yönlerini örnekler mahiyetinde ele aldık ve sunmuş olduğumuz belli başlı konular kapsamında açıklamaya çalıştık. Her iki eser arasındaki başkaca nüansları da tespit ve tahlil

[247]Lazım gelme, gerekme. https://www.luggat.com
[248] Hüseyin Remzi, Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet, çev. Selahaddin Alpay, Sümer Yay., İstanbul 1995, s.59
[249]İbn Kayyim el- Cevziyye, Tıb, s.34

açısından değinebileceğimiz diğer bir husus ise; özellikle hastalıklar bahsindeki farklardır. Bu farkların ortaya çıkmasını sağlayan unsur ise yine eserlerin neşredilme tarihleri arasındaki uzun zamansal mesafedir.

Örneğin; Hüseyin Remzi'nin eserinde dile getirmiş olduğu kolera, kızamık, su çiçeği, kuduz gibi hastalıklar İbn Kayyim el- Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi'*sinde yer almamaktadır. Bunun sebebi ise; bu hastalıklara neden olan mikrobik unsurların, modern dönemlerde yeni yeni tespit edilmesi ve tedavilerine yönelik çalışmaların bu dönemlerde yapılmaya başlamasından kaynaklanmaktadır.

Akla şöyle bir soru gelebilir; " Yeni zuhur eden ya da teşhisi ve tespiti yeni yapılan hastalıkların tıbb-ı nebevi kaynaklı bir eserde yer almasının sebebi nedir?" Bu sorunun cevabını şu şekilde vermek mümkün olacaktır. Bu hastalıklar, her iki müellifin eserlerinde ortak olarak değindikleri taun (veba) gibi bulaşıcı hastalıklar cinsindendir. Dolayısıyla; Hüseyin Remzi, bu hastalıklara eserinde yer vermek suretiyle, tıpkı vebada uygulanan tedavi tavsiyelerinin, karantina metodlarının bu hastalıklar için de uygulanabilir yönünü hatırlatmakta, bir anlamda nebevi tavsiyelerin zamansal ve mekânsal anlamdaki farklılıklara da nüfuz edebilen yönüne vurgu yapmaktadır.

Bu hususta en çarpıcı örnek, özellikle Hüseyin Remzi'nin eserinde yer vermiş olduğu keleb (kuduz) bahsi doğrultusunda dile getirdiği hadis-i şeriftir. Zira söz konusu hadis-i şerif, hastalıktan bağımsız olarak referans alınsa da, hikmetinin ortaya çıkarılması açısından çok mühimdir. Tezimizin, Hüseyin Remzi'ye ait *TIBB-I NEBEVI Hz. Muhammed ve Tababet* bölümü kapsamında, keleb (kuduz) bahsi ile daha önce de değindiğimiz hadis-i şerif şu şekildedir.

"Sizden birinizin kabını köpek yalar ise onu yedi kez yıkayın! O yedi kezin ilkini toprakla yıkayınız."[250] Belirtmiş olduğumuz üzere; Hüseyin Remzi bu tedbirin sebebini, bir tabip olarak, köpeğin potansiyel kuduz mikrobu taşıması ihtimaliyle ilintilendirmektedir.

İki eser arasındaki farkları teşkil eden unsurlardan biri de, eserlerin sonlarındaki yöntem farkıdır. Tezimizin önceki bölümlerinde her iki müellifin de nebevi tıp mantığı kapsamında ve

[250]Müslim, a.g.e. 1/234/279.

şifa mahiyetinde eserlerine taşımış oldukları bazı bitki, meyve, sebze ve benzeri şeylerle birlikte soyut (manevi) deva kaynağı olabilecek şekilde dile getirdikleri namaz, oruç, Kur'an gibi değerlerden bahsetmiştik.

Bu hususlar, her iki eserde de yer alış konumları açısından benzerlikler arz etse de, İbn Kayyim el-Cevziyye'nin söz konusu bu hususları tezimizin önceki bölümlerinde de yer vermiş olduğumuz *"Tıbb-ı Nebevi Kapsamında İbn Kayyim el- Cevziyye'nin Paylaştığı Pratik Bilgi ve Tavsiyeler"* ya da eserdeki orijinal haliyle; "*Mahzurlu Şeyler Ve Genel Ve Yararlı Tavsiyeler Hakkındadır*"[251] şeklindeki ek bir başlık altında finale taşıdığını görmekteyiz. İbn Kayyim el - Cevziyye'nin eserinin sonundaki söz konusu final başlığı, bu defa da onun uzmanı olmadığı bir alanı, tezimizin daha önceki bölümlerinde kendileri hakkında yapmış olduğumuz açıklamalarla değindiğimiz; **İbn Masiveyh**, **Haris bin Kelede**, **Hipokrat**, **Galen** gibi tıp uzmanlarına yani hekimlere terk etmek suretiyle tıbbi bakış açılarına yer vermesi şeklinde algılanabilmektedir. Bu durum; adeta İbn Kayyim el - Cevziyye'nin eserinde kendisi açısından eksik kalan son puzzle parçasını tamamlaması gibi bir manevra özelliği taşımaktadır

İbn Kayyım'ın eserinde yer vermiş olduğu bazı hadislerin sahih ve sabit olmadığına da rastlamaktayız bu hususun neden bu şekilde bir vaziyet arz ettiği durumunu şu ifadeler doğrultusunda izah yoluna gidebilmekteyiz.

"*İbn Kayyım'ın tıbb-ı nebevinin kaynağını vahiy olarak kabul ettiği halde bu sahada sahih ve sabit olanlar yanında bazı zayıf olduğu bilinen rivayetlere yer vermesi bir çelişki ya da dikkatsizlik olarak algılanabilir. Müellifin sağlık konusunda zayıf hatta uydurma rivayetlete yer vermiş olması bize göre onun toplumu aydınlatma gayretinin bir göstergesidir*. "[252]

Yine İbn Kayyım'ın eseri üzerinden gidebileceğimiz diğer bir yorumlama durumu ise onun eserinde yer vermiş olduğu sünnete dair ifadelerden hareketle ortaya koymuş olduğu tedavi usullerinin hem ruhsal hem de bedeni sıhhate vesile yöntemler içerdiğiyle ilgili olacaktır. Yine bu hususta şu ifadeleri dile getirmek yerinde olacaktır.

[251]İbn Kayyim el- Cevziyye, Tıb, s.386
[252]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.29

"*Onun dikkat çektiği önemli bir husus da Hz. Peygamber'in sünnetinde fiziki hastalıklar ile ruhsal hastalıkların birlikte tedavi edildiği gerçeğidir.”*[253]

“İnanç ve dua ile moralin yükseldiği, bu durumun hem psikolojik hem de fizyolojik hastalıkların iyileştirilmesinde önemli bir tedavi yöntemi olduğu günümüz doktorları tarafından da bilinen ve tatbik edilen bir yöntemdir."[254]

Mukayesrmizi belirlerken ortaya koymaya çalışıyor olduğumuz argümanlar kapsamında dile getirmemiz gereken bir diğer husus ise İbn Kayyım'ın eserinin tıbb-ı nebevi kaynaklı yazılmış eserler bağlamında en güçlü kaynak olduğu gerçeğidir. Bu realiteyi aşağıda değiniyor olduğumuz şu referanslar doğrultusunda da destekleyebilmekteyiz

" Tıbb-ı Nebevi geleneği onunla zirveye ulaşmıştır"[255]

" *İbn Kayyim'ın yazmış olduğu "Tıbb-ı Nebevi" kitabı bu alanda bugüne kadar yazılmış en kapsamlı eserdir"*[256]

İbn Kayyim'da tıbb-ı nebevinin beslendiği kaynak vahiydir. Dolayısıyla yapmış olduğu tüm yorumlamalar ve öne sürmüş olduğu tüm tedavi biçimleri vahiyden yani Peygamber (sav) den istifade iledir. Hüseyin Remzi'de ise vahiy yani Peygamber referans olarak gösterilmekle beraber, kendi dönemi içindeki modern tıp anlayışının bu referansla harmanlanması ve entegrasyonu, bu iki eser ve müellif hakkında üzerinde durulması gereken önemli nüanslardandır. Ayrıca İbn Kayyim'in tezimiz bünyesinde gördüğümüz şekliyle tıbb-ı nebeviye dair tedavi unsurlarını belirlerlerken baz aldığı referanslar; doğal ilaçlar ve ilahi telkinler olmuştur. Tam da bu noktada aşağıda sunmuş olduğumuz ifadeler, meselenin daha anlaşılır olması adına çok büyük önem arz etmektedir.

"İbn Kayyım, tedavi yöntemlerini iki bölüme ayırmıştır. Bunlar; edviyetüt-tabiiyye ve edviyetü'l ilâhiyyedir. İbn Kayyim, edviyetüt -tabiiyye bölümünde tabii ilaçlar ve onların özelliklerinden bahsetmektedir. Edviyetü'l-ilahiyye bölümünde ise, psikolojik tedavi ve telkinler adı altında

[253]İlhan Yılsız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.29
[254]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.30
[255]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.24
[256]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.25

toplanabilecek birtakım tavsiyeler bulunmaktadır. Bunlar arasında insanın biyoenerjisini arttıran inanç dünyasına atıflar bulunmaktadır."[257]

Şimdi de mukayesemizi, müellifler bazında yapacağımız ve onların kaleme almış oldukları bu eserlere kimlik kazandırmış olan tıbb-ı nebevi kavramının kendi dönemleri içindeki yerine, ayrı ayrı iki ara başlık halinde değinmek suretiyle başka perspektiften de ele almaya çalışalım.

4.1. Tıbb-ı Nebevi Kavramının, İbn Kayyim el- Cevziyye'nin Yaşadığı Dönem İçindeki Yeri

İbn Kayyim el-Cevziyye'nin *Tıbbu'n Nebevi* adlı eserini kaleme aldığı dönem miladi 1300'lü yılların ilk yarısına tekabül etmektedir. Dolayısıyla yorumumuz da bu dönem şartları temelinde olacaktır. Peygamber Efendimiz, tıbb-ı nebevi adını verdiğimiz sağlık temelli tavsiye ve uygulamalarını gündelik hayata entegre etmeye çalışırken, söz konusu bu tavsiye ve uygulamalar kendisine ilham olunan ilim kadar kulaktan kulağa aktarılmış ya da rivayet ile hasıl olabilmiş muhteviyatları da barındırdığından hangi uygulamanın hangi noktada insan sağlığı için uygun olabileceğine dair şüpheleri de yer yer barındırabilmekteydi. Dolayısıyla bizatihi Peygamber Efendimiz'in hekimlik liyakatine vurgu yapmak suretiyle Haris bin Kelede örneğinde olduğu gibi tabibin etnik yapısı ve inancını önemsemeksizin sadece liyakatine değer veren tıp anlayışı, söz konusu bu şüphelerin yine bizzat kendisi tarafından tedavinin mahir ellere havalesi ile bertaraf edilmeye çalışıldığının ispatı hükmünde olmuştur. Fakat teşekkül safhası Peygamber Efendimiz ile başladığı için daha evvelce empirik yapısına da vurgu yapmış olduğumuz tıbb-ı nebevinin, oluşum süreci kadar gelişim sürecini de bünyesinde barındırdığı gerçeğini ortaya koymaktadır. İbn Kayyım el - Cevziyye bu gelişim sürecinin önemli aktörlerinden biri olmuştur. Zira kaleme almış olduğu eser, ağırlıklı olarak tıbb-ı nebevi eksenli hadislerin incelenmesi ve yorumlanmasına yöneliktir. Dolayısıyla hem kendisinin hem de çağdaşları sayılan birçok ilim adamının, tıbb-ı nebevi eksenli eser vücuda getirmeleri bu dönemlerde tıbb-ı nebevi' ye duyulan üstün teveccühün ve bu hususlarda yapılacak tıbbi yorumlama ve tahlillere duyulan ihtiyacın bir neticesi olarak kendini göstermiştir.

[257]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.29

4.2. Tıbb-ı Nebevi Kavramının, Hüseyin Remzi'nin Yaşadığı Dönem İçindeki Yeri

Hüseyin Remzi bir **Osmanlı** dönemi hekimidir. Dolayısıyla burada Osmanlı vurgusu üzerinde durmak gerekmektedir çükü Osmanlı hemen her sahada olduğu gibi tıp sahasında da kendine has bir özellik barındırır. Bu farklılığı da tezimizde sunmuş olduğumuz Hüseyin Remzi'ye ait bu eser üzerinden okuyabilmek mümkündür. Zira her şeyden önce kendisi bir doktordur ve böylesi bir eseri kaleme alıyor oluşu, Osmanlı tıbbının beslendiği ana kaynaklardan birinin tıbb-ı nebevi olduğu gerçeğini gözler önüne sermektedir.

TIBB-I NEBEVİ Hz. Muhammed ve Tababet adlı eserinin analizini yaptığımız bu tez kapsamında da Hüseyin Remzi üzerinden anlamaktayız ki Osmanlı'da tıbb-ı nebevi uygulamaları hem tedavi hem de koruyucu hekimlik açısından önem arz etmekte olup, bu uygulamalar; dönemin modern tıp yöntem ve pratikleriyle harmanlanarak ortaya Osmanlı Tıbbı denebilecek bir yapıyı çıkarmıştır. Bu hususta değinilmesi gereken önmeli hatırlatma şudur;

"Osmanlı döneminde hekim, öncelikle sağlıklı bir yaşam için gerekli olan şeyleri öğretirdi. Modern tıp terimleri ile ifade edersek koruyucu hekimlik yapardı"[258]

Yukarıdaki ifaden de anlaşılacağı üzere Osmanlı tıbbı diye niteleyeceğimiz bu spesifik tıp alanının öncül gayesi, hastalık olgusununun vuku bulmadan önce önlenebilmesine yönelik hassasiyete ehemmiyet vermesiydi. Bu anlamda tıbb-ı nebevi telkin, tavsiye ve pratiklerinin hayata entegre edilme çabası, koruyucu hekimlik fonksiyonunun efektif biçimde uygulanbilmesi adına önem arz etmekteydi.

[258]İlhan Yıldız, İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Astana Yay., Ankara, 2016, s.29

5. SONUÇ

Tıbb-ı nebevi kavramının tahlil edilmeye çalışıldığı bu iki eser üzerinden ulaştığımız neticeler, eser ve müellifler bağlamındaki farkların ortaya konulmasıyla varılan yorumlar olmuştur. Bu doğrultuda İbn Kayyim el- Cevziyye'nin eserini kaleme almış olduğu 14. asırda tıp olgusunun kanıttan ziyade geleneksel veri ve tecrübelere dayanmak suretiyle bir tedavi profili ihtiva etmesi, dile getirilmesi gereken en büyük nüanstır.

Öte yandan Hüseyin Remzi'nin eserini günümüze yakın bir dönem diye niteleyebileceğimiz periyotta kaleme almış olması, eserindeki tıbb-ı nebeviye dair tedavi ve sağlık tavsiyelerini döneminin modern tıp olgularıyla harmanlamasına, dahası hem söz konusu tedavi ve tavsiyeleri bilimsel bir üslup ve kanıtlama yöntemiyle açıklamasına hem de modern tıp dünyasının da bunlardan istifade edebilmesi adına kendisinin sarfetmiş olduğu gayrete zemin hazırlamıştır.

İbn Kayyim el- Cevziyye'nin tefsir ve fıkıh alimi, Hüseyin Remzi'nin ise tıp doktoru olması hasebiyle, tıp temelinde kaleme alınmış olan bu iki eserin barındırdığı tıbbi olgulara getirdikleri yorumların bu eksende şekillendiğinden söz etmek yerinde olacaktır. İbn Kayyim el-Cevziyye'nin, dile getirmiş olduğu tıbbi yöntemler adına sağlığa tesir noktasında bir hüküm ortaya koymaya çalışırken daha çok işin hadis yorumlama ve fıkhi taraflarıyla ilgileniyor olduğunu, Hüseyin Remzi'nin ise referans aldığı hadisleri, tıp doktoru kimliği ile bu bilim dalının kendisine sunmuş olduğu avantajları kullanarak tıbbi bir üslupla anlama ve anlatma yoluna gitmiş olduğunu gözlemledik.

Üzerinde durulması gereken bir diğer tespit noktası, İbn Kayyim el- Cevziyye'nin tıbb-ı nebevi çerçevesinde hastalıklara hem bedeni hem de ruhsal yönden şifa kaynağı olabilecek vurgular üzerinde durmasıdır. Müellifin özellikle işin ruhsal tedavi yönüne binaen ortaya koymaya çalıştığı çözümler, dua ve itikat eksenlidir.

Hüseyin Remzi'de ise daha çok bir tabip edasıyla kendi döneminin modern tıp dünyasına tıbb-ı nebevi olgusu içindeki tedavi yöntemlerinden istifade etmeye yönelik yaptığı çağrı ve tavsiye çabalarına rastladık.

Tıbb-ı nebevi olgusunu açıklayabilme adına, düşünceyi, aklı, gözlemi odağa yerleştiren metotların birbirlerinden istifade etme gerekliliğine vurgu yapmak, bu doğrultuda felsefe ve din temelli bir sentez oluşturmaya çalışılmak tıbb-ı nebevi olgusunu daha geniş yelpazede anlama ve anlamlandırma adına önem arz etmektedir.

Tıbb-ı nebevide değinilen tedavi yöntemlerine salt manada o tedavilerin gerçekleşmesini sağlayan unsurlar ve bu unsurların önemi üzerinden bir değerlendirme ile yaklaşmak gerekir. Bu tedavi yöntemlerinin amacı açısından ele alınacak olmasının daha isabetli ve daha yerinde olacağını düşünmekteyiz. Tıbb-ı nebevi ve ele aldığımız iki eserin de bu doğrultuda oluşturulmuş eserler olduğunu söyleyebilmekteyiz. Tıbb-ı nebevi kavramının hem Osmanlı hem de Arap dünyası açısından algılanış ve yorumlanış biçimlerini göstermek elzem bir durumdur. Dolayısıyla eser müelliflerinin, gerek yaşamış oldukları dönemlerin gerek mensubu oldukları coğrafyaların, gerekse uzmanlık alanlarının, eserlerini vücuda getiriş ve sunuş biçimlerine yansıyan usül, üslup ve metodlarına etkisinin ne düzeyde olduğunu tahlil etmek gerekmektedir.

Tıbb-ı nebevinin, sağlık bağlamında önerdikleri, Hz. Muhammed'in (sav) tavsiye ve uygulamaları, elbette ki belli bir tıbbi deneyim ve birikimin çağlar aşan yönünü yansıtır. Dolayısıyla bu sahada ortaya konmuş eserler bağlamında bu deneyim ve birikim unsurlarının, müellifler nezdinde ele alınış biçimlerine dikkat çekmek, bu ele alış biçimleri arasındaki nüansların sebepleri üzerinde tahliller ortaya koymak, bunların neticelerini paylaşmaya gayret etmek gerekmektedir. Tezimize kaynak teşkil eden her iki eserin de tıbb-ı nebevi bağlamında sunmaya çalıştığı nebevi tavsiyelerin günlük yaşama tesirlerini ya da bu tavsiyelerin günlük yaşam pratikleri içerisindeki yerlerini, yine eser müelliflerinin kendilerine has yorumlama keyfiyetleri kapsamında tespit etmeye çalışmamız bu düşüncemizin bir tezahürüdür.

Gerek tıbb-ı nebevi sahasında çalışmalar ortaya koymuş diğer müelliflerden ve gerekse hem Antik Yunan hem de İslam medeniyeti bünyesinde ün ve nam salmış filozof ve hekimlerin sunmuş oldukları kaynaklardan da istifade etme yoluna gitme durumunun da bu sahada yapılacak çalışmalara hız ve ufuk katacağı kanaatindeyiz.

6. KAYNAKÇA

Aclûnî, Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Muhammed b. Abdilhâdî el-Cerrâhî (1932). *Keşfü'l-ḫafâʾ ve müzîlü'l- ilbâs ammâ iştehere mine'l-ahâdîs alâ sünneti'n-nas*, Hazırlayan, Mektebetu'l-Kudsî, Kâhire.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî, (1995). *el-Müsned,* (Ed.), İhsân Abbâs, Hazırlayan, Daru'l-Hadîs, Kahire.

Askâlânî, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed b. Ahmed b. Hacer, (1972). *ed-Dürerü'l- kâmine fî aʿyâni'l-miʾeti'ş -ş âmine,* (Ed.), Muhammed Abdu'l-Muîd Dân, Hazırlayan, MeclisuDairetu'l-Meârif el-Osmâniyye, Hindistân, (2. Baskı).

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muğîre, (1983). *Sahîhu'l-Buhârî,* (Ed.), Komisyon, Hazırlayan, Tab'atu'l-Kubrâ el-Emîriyyeti Bulâk, Mısır.

Ebû Dâvud, Süleymân b. el- Eş'ab b. İshâk b. Beşîr b. Şeddâd b. Amr el-Ezdî es-Sicistânî, *Sünenu Ebû Dâvud*, (Ed.), Muhammed Muhyiddîn Abdulhâmîd, Hazırlayan, el-Mektebetu'l-Asriyye, Beyrût.

Ebü'l-Abbâs Muvaffakuddîn Ahmed b. el-Kāsım b. Halîfe b. Yûnus es-Sa'dî el-Hazrecî, (2009). *Uyûnü'l-enbâʾ fî ṭabaḳāti'l-eṭıbbâ,* (Ed.), Nezzâr Rızâ, Hazırlayan, Dâru Mektebetu'l-Hayat, Beyrût.

El-Cevziyye, İbn Kayyim (2020). *Tıbbu'n Nebevi*. Çeviren, Abdulvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları

Hallikân, Ebü'l-Abbâs Şemsüddîn Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm b. Ebî Bekr b. el-Bermekî el-İrbilî (2010). *Vefâyâtu'l-ayân,* (Ed.), İhsân Abbâs, Hazırlayan, Daru's-Sadr, Beyrût.

Hindî, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân, (1981). *el-Müttakī, Kenzü'l-ʿummâl fî süneni'l- aḳvâl ve'l-efʿâl,* (Ed.), Bekrî Hayâtî Safvetu's-Sekâ, Hazırlayan, Müessesetu'r-Risâle, (5. Baskı).

http://kaynakca.hacettepe.edu.tr

http://kutuphane.istanbul.edu.tr

https://hadislerleislam.diyanet.gov.tr.

https://hipokratist.com

https://istanbultip.istanbul.edu.tr/tr/content/tarihce/istanbul-tip-fakültesi-kisa-tarihcesi

https://www.acibadem.com.tr/hayat

https://www.cnnturk.com/saglik/birlikte-tuketilmemesi-gereken-13-besin

https://www.hurriyet.com.tr/aile/banyo-yapmak-ruhu-dinlendiriyor-416071

https://www.luggat.com

https://www.memorial.com.tr

https://www.milliyet.com.tr/pembenar/sogan-suyu-faydalari-nelerdir-sogan-suyu-nasil-yapilir-ne-ise-yarar-6320638

https://www.yeniakit.com.tr/haber/hangi-gidalar-birlikte-yenmez-275456

İbn Mace, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el- Kazvînî, *Sünenu İbn Mace*, (Ed.), Muhammed Fuâd Abdulbâkî, Hazırlayan, Dâru İhyâu'l-Kutubi'l-Arabiyye.

İbn Sînâ, Ebû Alî el-Hüseyn b. Abdillâh b. Alî (2017). el- Kanun Fit-Tıbb**,** Ankara: Atatürk Kültür MerkeziYayınları, (5.Baskı).

Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh b. Mâlik b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî (1985). *el-Muvattâ,* Hazırlayan, Dâru İhyâi'l-Turâsi'l-Arabî, Beyrût

Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb, (2001). *es-Sünenu'l-kübrâ,* (Ed.), Hasan Abdu'l-Mun'imŞelbî, Hazırlayan, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, (1. Baskı).

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref (1998). *Riyâzu's-sâlihîn,* (Ed.), Şuayb el-Arnuvut,Hazırlayan, Müessesetu'r-Risâle, Beyrût.

Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim (1990). *el-Müstedrek alâ's-sahihayn*, (Ed.),Mustafâ Abdulkadîr Ata, Hazırlayan, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, (1. Baskı).

Remzi, H. (1995). *Tıbb-ı Nebevi Hz. Muhammed ve Tababet*. Çeviren, Selahaddin Alpay. İstanbul: Sümer Yayınları 1995.

Sehâvî, Ebü'l-Hayr Şemsüddîn Muhammed b. Abdirrahmân b. Muhammed, (1985). *el-Maḳāṣıdü'l- ḥasene fî beyâni keṯîrin mine'l-eḥâdîṯ i'l-müştehire ʿale'l-elsine*, (Ed.), Muhammed Usmân el- Hişt, Hazırlayan: Daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrût, (1. Baskı).

Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfiî *el-Câmiu's-sağîr ve ziyadetuhu,* (Ed.), Muhammed Nâsurüddînel-Albânî, Hazırlayan, Mektebetu'ş-Şâmile, 2009.

----------*ed-Dureru'l-mansure fi'l-ahâdisi'l-müştehire,* (Ed.), Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ, Hazırlayan, Câmiatu Melik Suûd, Riyâd.

Taberânî, Ebu'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed (1995). *el-Mu'cemu'l-evsat,* (Ed.), Komisyon, Daru'l-Harameyn, Kâhire.

----------*el-Mu'cemu'l-kebîr,* (1994). (Ed.), Hamdî b. Abdulmecîd es-Selefî, Hazırlayan, Daru'n- Neşr Mektebet İbn Teymiyye, Kâhire, (2. Baskı).

TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c.43, s.582

TDV *İslam Ansiklopesi*, İstanbul 1997. c. 16, s.198-199

TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 1994, c. 10, s. 201-202

TDV *İslâm Ansiklopedisi*, Ankara 2003. c. 28, s.193-195

TDV *İslam Ansiklopesi,* İstanbul 1994, c.10, s.195

TDV *İslâm Ansiklopedisi* İstanbul 1992, c. 6, s.61-62

TDV *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 1998 s.391-393

TDV *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul 2013, c.44, s.180-188

TDV *İslam Ansiklopedisi,* İstanbul 1994, c.10, s. 29

TDV *İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul1996, c. 13, s. 281-282

Tirmizî, Muhammed b. Îsâ b. Serve b. Mûsâ b. Dehhâk (1975). Sünenu't-Tirmizî, (Ed.), Komisyon, Hazırlayan, Şeriketu Mektebeti ve Matbaatu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, 2. Baskı.

Yıldız, İ. (2016). İslam Tıbbıyla Sağlıklı, Mutlu ve Huzurlu Bir Yaşam, Ankara: Astana Yayınları. Yıldız, İ. (Ed.), (2016). Uluslararası Tıbb-i Nebevi Kongresi (International Congress On PropheticMedicine), Ankara: SFN Yayınları.

Yıldız, İlhan, (2016). “Nebevi Tıp Açısından Tıbbi Etik,” Uluslararası Tıbb-i Nebevi Kongresi (International Congress On Prophetic Medicine), Ankara: SFN Yayınları.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân et-Türkmânî el-Fârikī ed-Dımaşkī, (1986). *et-Tıbbu’n-Nebevî,* (Ed.), Ahmet Rıfât el-Bedrâvî, Hazırlayan, Dâru İhyâu’l-Ulûm, Beyrût

----------*el-Keşşâf an hakâiki ğamâdi’t-tenzîl,* Hazırlayan, Daru’l-Kitâbi’l-Arabî, Beyrût, 3. Baskı, 1986.

7. ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	Abdurrahim KUŞÇUOĞLU
Doğum Yeri	BİTLİS/MERKEZ
Doğum Tarihi	10.08.1981

LİSANS EĞİTİM BİLGİLERİ

Üniversite	Fatih Üniversitesi /İSTANBUL
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölüm	Felsefe / İngilizce

YABANCI DİL BİLGİSİ

İngilizce	KPDS (…..) ÜDS (….) TOEFL (….) EILTS (….)
Arapça	

İŞ DENEYİMİ

Çalıştığı Kurum	Özel Eğitim Kurumları
Görevi/Pozisyonu	Felsefe Öğretmenliği / İngilizce Öğretmenliği
Tecrübe Süresi	5 Yıl

KATILDIĞI

Kurslar	• Pedagojik Formasyon Eğitimi Atılım Üniversitesi/ANKARA
Projeler	• ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ BİLİMSEL ARAŞTIRMA PROJESİ • ÇANKIRI KARATEKİN ÜNİVERSİTESİ 1.LİSANSÜSTÜ FELSEFE KONGRESİ

İLETİŞİM

e-mail	abdurrahimkobof@hotmail.com
e-mail	abdurrahim.kuscuoglu@gmail.com